

VALERIU ANANIA

PRO MEMORIA
ACȚIUNEA CATHOLICISMULUI ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

CARTE TIPĂRITĂ
CU BINECUVINTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE
TEOCTIST
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMANE

LA
EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMANE
BUCUREȘTI — 1992

APOLOGETICUM
2004

CUVÂNT ÎNAINTE

Unul din darurile cele mai de preț cu care Dumnezeu a binecuvântat sufletul poporului român este bunătatea lui, devenită proverbială — ușa lui deschisă oricărui drumeț, masa lui întinsă oricărui flămând, inima lui dăruită oricărui necăjit. Din văzduhul acestei bunătăți nu lipsește nici îngăduința sa față de străinii pe care valurile și vânturile istoriei i-au adus de pe alte meleaguri și i-au așezat în propria lui vatră, încetățenindu-i într-un pământ care se dovedește tot atât de generos ca și stăpânul său. În acest sens, întreaga noastră istorie e o mărturie pe cât de grăitoare pe atât de constantă.

Pe de altă parte, nu spunem nimic nou afirmând că poporul român s-a născut creștin și că a intrat în istorie cu o foarte limpede conștiință ortodoxă. Ca atare, nimic mai firesc decât ca Ortodoxia românească să participe la zestrea sufletească a poporului care a îmbrățișat-o și pe care ea, la rândul ei, l-a ocrotit, l-a înnobilit și l-a sfințit. Această Ortodoxie s-a dovedit, de-a lungul secolelor, tot atât de tolerantă față de alte credințe religioase pe cât s-a dovedit poporul român față de cei de alt neam. Faptul e cu atât mai semnificativ cu cât, de obicei, cei de alt neam sunt și de o altă credință. Mai nou, în secolul nostru, e cunoscută deschiderea Bisericii noastre față de Mișcarea Ecumenică și importanta ei contribuție la promovarea reconcilierii și refacerea unității bisericești pe întreaga planetă. Mai mult, ea este aceea care a inițiat și întreținut ceea ce în ultimele decenii s-a numit „ecumenism local“, adică joncțiunea tuturor cultelor religioase din țara noastră — creștine și necreștine — în încercarea de a găsi între ele nu numai puncte de contact pentru apărarea intereselor comune, ci și modalități tacite — printr-un amplu consens acoperit — de a rezista împotriva multiplelor și perfidelor asalturi ale ateismului comunist.¹

Așadar, bunătatea poporului și toleranța Ortodoxiei alcătuiesc un bun cu care noi, românii, ne putem mândri în înțelesul bun al cuvântului. Dificultatea se naște atunci când cel de alt neam sau de altă credință începe să creadă că virtutea ta e slăbiciune și că ea poate fi exploatată în beneficiul său. Din păcate, istoria noastră a cunoscut și astfel de situații, iar ele s-au consumat atât în planul național cât și în cel religios. Au fost momentele în

¹ În realitate „ecumenismul local” era promovat de regimul comunist, ca o formă de control a cultelor și de promovare a sincretismului religios.

Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică

care, de-o potrivă, poporul român și Biserica sa au trebuit să adopte poziții ferme și să arate că virtutea bunătății și îngăduinței își merită, într-adevăr, numele, ca una ce izvorăște din *virtus*, cuvântul latin care înseamnă *tărie*. Iar atunci când s-a întâmplat ca virtutea unuia să fie depășită de dibăcia celuilalt, poporul și Biserica sa au avut de învățat un lucru: **adu-ți aminte de relele trecutului, nu pentru a urî pe cineva sau a te răzbuna, ci pentru ca ele să nu se mai repete, pentru ca niciodată virtutea bunătății tale să nu-și piardă nimic din propria ei tărie și să nu mai fie socotită drept slăbiciune.**

Acesta este mesajul pe care ni-l propune un manuscris inedit al părintelui Anania, scriitorul care — nu trebuie uitat — a fost cândva asistentul marelui profesor Teodor M. Popescu, la catedra de Istorie a Bisericii Universale. Singura întrebare ar fi aceea dacă lucrarea de față este sau nu de actualitate, dacă ea răspunde unor situații asemănătoare cu cele din anii 20 și 30. Noi am dori din toată inima ca ea să nu fie actuală, iar autorul ei, cunoscut ca militant al Mișcării Ecumenice, nu poate fi departe de sinceritatea cu care Biserica noastră Ortodoxă dorește și întreține dialogul cu Biserica Romano-Catolică — atât cu centrul ei de la Roma cât și cu episcopatul local. Din păcate — și spre marele nostru regret — “semnale tot mai numeroase se străduiesc să ne infirme așteptările. Ca urmare, am socotit că e bine ca **Pro memoria** să apară acum, la o vreme convenită, nu atât ca un răspuns la o stare de fapt, cât mai ales în întâmpinarea unei eventualități. Dacă această eventualitate se va produce totuși, ea nu ne va mai găsi nepregătiți, așa cum s-a întâmplat în perioada interbelică. Dimpotrivă, ierarhii, preoții și credincioșii Bisericii noastre, dar și oamenii politici care cârmuiesc destinele țării, informați la timp asupra tuturor datelor unei probleme atât de spinoase, vor ști să-și definească atitudinea din care să se priceapă că bunătatea și îngăduința nu se cer niciodată puse pe seama lipsei de fermitate.

Din toată inima însă ne rugăm Bunului Dumnezeu ca paginile acestea să rămână un simplu documentar.

TEOCTIST
PATRIARHUL ROMÂNIEI

Efecte transilvane ale Tratatului de la Trianon

Dacă înainte de primul război mondial acțiunea catolicismului a operat cu precădere pe terenul politico-administrativ, în perioada postbelică ea se desfășoară cu - deosebire în sectorul diplomatic pentru ca, la adăpostul convențiilor internaționale și cu girul monarhiei și al guvernelor din România, să se poată dezvolta în aria culturală și economică. Atâta vreme cât Ardealul a fost încorporat statului ungar, promovarea catolicismului ca religie și a intereselor Vaticanului ca politică religioasă erau asigurate de un stat în fruntea căruia se găsea un «rege apostolic», moștenitor al coroanei Sfântului Ștefan, și se succedau guverne care, chiar dacă nu întotdeauna erau în întregime catolice și chiar dacă nu întotdeauna i-au recunoscut religiei romane drepturi de supremație, în nici un caz n-au înțeles să-i împiedice dezvoltarea.

Tratatul de la Trianon îi conferă României suveranitatea asupra Ardealului; în consecință, toate bunurile fostului stat ungar trec de drept în proprietatea Statului român, care urmează să reglementeze administrarea și folosirea lor. În ceea ce privește cultele religioase, Constituția României prevede că raporturile dintre ele și Stat se stabilesc prin lege. Ca atare, în relația dintre el și cultele religioase, Statul se comportă ca o autoritate suverană, rezervându-și dreptul de a iniția, elabora și promulga legi care să fixeze limitele și condițiile în care poate funcționa una sau alta din religiile de pe teritoriul său, inclusiv cea catolică.

Această situație de drept e de natură însă să jeneze spiritul de supremație al romano-catolicismului care, în multisekularele sale relații cu statele, a înțeles să-și revendice drepturi de suveranitate sau să trateze cu ele cel puțin ca de la egal la egal. Noua configurație politică a Europei, în care accentul cade tocmai pe această idee de suveranitate națională, îi impune romano-catolicismului necesitatea de a-i da structurii sale politice o expresie concretă și astfel, în 1929, prin tratatul de la Lateran, se constituie noul stat european, Cetatea Vaticanului, iar papa redevine suveran-pontif. În această nouă calitate, papa pretinde să trateze cu oricare alt șef de stat de-a dreptul în terenul politic, fie direct, fie prin aparatul său diplomatic.

Așadar, îndată după încetarea primului război mondial, în România se crează situația următoare:

Din punct de vedere religios, ortodoxia românească devine religie dominantă, dar funcționarea ei, ca a oricărui alt cult religios, e reglementată

prin lege, de către Stat.

Din punct de vedere național, populația românească din Ardeal, ca entitate etnografică, este recunoscută oficial ca populație majoritară, elementul maghiar rămânând cel mai numeros între minorități.

Prima situație e de natură să stârnească reacția romano-catolicismului, care-și vede amenințată perspectiva răspândirii generale și a dominației totale;

Cea de a doua e de natură să provoace reacția maghiară, atât în sânul elementului șovin din noua Ungarie, rănită în orgoliul național prin «dezmembrarea» țării, cât și în sânul elementului similar din Ardeal, neîmpăcat și iritat de poziția minoritarului².

Din această situație și din această dublă reacție va rezulta un fenomen important și anume: conjugarea intereselor romano-catolice și maghiaro-șovine, ca și a acțiunilor lor, într-un front comun îndreptat împotriva noii situații politice și religioase. Șovinismul maghiar începe campania împotriva suveranității și integrității Statului român, inițiind și promovând mișcarea revizionistă, iar militantismul romano-catolic de data aceasta repliat în modalitatea modernă a diplomației, începe o campanie îndreptată împotriva aceleiași suveranități a Statului român, și, implicit, împotriva drepturilor legitime ale Bisericii Ortodoxe Române.

Această dublă campanie a celor două interese conjugate se va consuma sub diferite aspecte, dintre care mai importante sunt patru, după cum vom arăta în cele ce urmează.

Catolicismul, deci, se va sprijini pe elementul maghiar-șovin din Transilvania — și chiar pe cel din Ungaria — exploatându-i resentimentele naționale, iar maghiarismul, la rândul său, va folosi religia catolică și pozițiile câștigate de aceasta ca pe un paravan al acțiunilor sale iredentiste.

Frontul acesta comun însă nu avea să fie lipsit de dificultăți în chiar interiorul său; dificultățile sunt provocate de prezența, în Ardeal, a Bisericii Greco-Catolice. Acțiunea Vaticanului înțelege să încorporeze în desfășurarea ei și pe uniți, ca pe unii ce se țin tot de Roma; dar acești uniți, în imensa lor majoritate, sunt români, ceea ce va face ca acțiunea iredentistă, pe de altă parte, să-i elimine. Greco-catolicii români sunt, deci, reclamați de conștiința universalistă a Romei, dar repudiați de conștiința sectară a Budapestei, în ciuda faptului că și una și cealaltă fac acțiune comună și urmăresc același obiectiv: slăbirea suveranității naționale a României. Pentru depășirea sau cel puțin pentru estomparea acestor dificultăți, Vaticanul va avea nevoie de foarte multă abilitate și de un ascuțit simț al realităților din ce în ce mai complexe, create în conjunctura

² Tot acest fenomen se desfășoară în condițiile psihologice postbelice. E vremea când germinează și apoi se dezvoltă marile curente naționaliste, atât în Ungaria cât și în România, curente care vor izbuti să exercite o mare influență asupra opiniei publice.

politicii europene.

Succesele realizate de acțiunea catolică, în această perioadă, nu pot fi tăgăduite. Ele au fost obținute mai întâi prin conjugarea celor două forțe amintite mai sus, prin perseverența și îndemnarea diplomatică a Romei și prin lipsa de pregătire, slăbiciunea sau interesele personale ale oamenilor politici din România. Cel mai important factor intern însă îl reprezintă regele, catolic sau nu, căruia guvernării îi sunt aproape în întregime tributari; chiar când, inițial, aceștia sunt animați de bune intenții, capitulează, până la urmă, în fața Coroanei, dintr-un motiv sau altul. Cel mai de seamă succes de acest fel îl reprezintă, fără îndoială, actul diplomatic cunoscut sub numele de Concordat.

I. CONCORDATUL

Ce este un Concordat? Prin termenul de Concordat se înțelege, în mod obișnuit, o convenție intervenită între papă, ca șef al Bisericii Romano-Catolice, și puterea laică a unui stat, pentru reglementarea relațiilor dintre acel stat și religia catolică ce funcționează pe teritoriul său. În formularea diferiților autori, această definiție prezintă ușoare variante, elementul constant fiind acela că, printr-un Concordat, nu atât Statul cât Biserica este aceea care-și reglementează interesele, actul proiectându-se mai întotdeauna în favoarea Bisericii. Dominicanul Ambrose Farrel, lector în Dreptul Divin și Canonic la Oxford, definește Concordatul ca având drept obiect «problemele ce privesc interesele romano-catolice»³. Enciclopedia Britanică dă o definiție similară, Concordatul încheindu-se «pentru reglementarea afacerilor bisericesti pe teritoriul unui suveran»⁴. Farrel menționează opinia catolicilor italieni extremiști după care Concordatele sunt «privilegiile pe care papa le acordă temporar, fără ca ele să reprezinte obligații contractuale propriu-zise»⁵. They formulează în același sens: «Concordatele nu sunt altceva decât privilegiile acordate de papă, privilegiile care, potrivit unei justiții stricte, nu-l leagă prin nimic, de îndată ce acestea îi apar ca inconciliabile în libertatea necesară Bisericii»⁶. O definiție de dată mai nouă și mai concludentă îi aparține cardinalului A. Ottaviani : «Prin Concordat se înțelege o convenție internațională, al cărei obiect îl constituie, dintr-o parte, privilegiile pe care Biserica le concede Statului (*privilegia quae ab Ecclesia conceduntur*), iar din altă parte, obligațiile care se recunosc sau se iau din nou de către Stat»⁷.

³ Ambrose Farrel, *Concordat*, art. 14, *Chambers's Encyclopaedia*, Londra, 1955.

⁴ Art. *Concordat*, în *Encyclopaedia Britannica*, Londra, f.a.

⁵ Farrel, *art. cit.*

⁶ They, în *Revue catholique des Institutions et du Droit*, 1904, p. 489, cit. de G. Renard în art. *Concordats*, *Dictionnaire de Theologie catholique*, Paris, 1923, col. 729.

⁷ *Institutiones Juris Publici Ecclesiastici*, vol. II, ad. 2, 1936, p. 271, apud Pr. Haralamtoie Cojocaru,

E limpede că în toate aceste definiții de proveniență catolică se reflectă, până aproape de zilele noastre, concepția medievală asupra statului papal, suveranii seculari fiind considerați într-un raport de subordonare față de suveranul-pontif. Pe de o parte, Biserica acordă privilegii și consemnează drepturi, iar pe de altă parte puterile laice își mențin sau contractează obligații. Faptul apare și mai evident dacă ținem seama că numai un singur tip de Concordat se prezintă ca acord bilateral, în sensul tratatelor interstatale obișnuite, și aceasta numai la insistențele statelor moderne; un al doilea tip de Concordat reprezintă două acte unilaterale și simetrice, unul emanat de la papă, altul de la guvernul statului respectiv; cel de al treilea tip însă poate fi constituit dintr-o bulă pontificală pe care suveranul și-o însușește și căreia-i dă, pe teritoriul său, putere de lege, cum a fost Concordatul de la Bologna din 1515. Acest al treilea tip de Concordat exprimă direct și definitiv spiritul de supremație pe care Vaticanul și l-a reclamat, de-a lungul secolelor, față de puterile statale, și care ar constitui, de bună seamă, din punctul de vedere catolic, tipul ideal de Concordat.

De fapt, convenția concordatară e de natură nu să consfințească o stare armonică de fapt, ci să stingă sau să evite declanșarea unui conflict între puterea bisericească și cea laică. Parcurgând istoria Concordatelor, e lesne de observat că, în cazul prim, stingerea conflictului e numai provizorie, ea având mai mult un caracter de armistițiu, iar în cazul al doilea, prezența însăși a unui Concordat generează conflicte noi. Concordatul rezultă din nerealismul doctrinei catolice despre Biserică și Stat; potrivit acestei doctrine, Biserica și Statul sunt două societăți perfecte, a căror autoritate se exercită totuși asupra aceluiași subiecți și, adesea, în probleme conexe, ceea ce implică necesitatea unei legi care să determine raporturile lor naturale. Statul deci, fiind și el «societate perfectă», ar urma să accepte pur și simplu, fără dificultăți, aplicarea pe teritoriul său a principiilor de drept bisericesc privitoare la relația dintre puterea spirituală și cea seculară⁸. Nerealismul doctrinei catolice e denunțat de istoria însăși; practic, nu s-a întâmplat niciodată așa. Teoriei catolice Statul îi opune o teorie națională care implică dreptul de suveranitate a puterii seculare. Acest conflict ideologic, reflectat în conflictul practic, generează necesitatea unor tranzacții între cele două părți, tranzacții care se concretizează în actul diplomatic cunoscut sub numele de Concordat. Desigur că în concepția modernă, căreia Vaticanul a trebuit să-i cedeze treptat, Concordatul e socotit ca un contract care impune obligații reciproce ambelor părți, care poate fi denunțat în maniera tratatelor internaționale. Practic, Vaticanul n-a încetat niciodată de a reclama pentru sine drepturi mult mai numeroase decât obligațiile pe care și le-a asumat, iar istoria

Problema catolică în Republica Populară Română, art. în «Ortodoxia», nr. 2—3/1949, p. 107.

⁸ G. Renard, *Concordats*, art. în *Dictionnaire de Theologie Catholique*, Paris, 1923, col. 727.

concordatelor nu cunoaște nici un caz în care o astfel de convenție să fi fost denunțată sau ruptă de papă. Acest din urmă fapt e revelator pentru consecințele dezagreabile generate de prezența unui Concordat, dezagrementele care se produc aproape întotdeauna în aria puterii seculare. Rezultă de aici că atâta vreme cât papalitatea își va menține teoria celor două societăți perfecte, dintre care una, Biserica, în virtutea perfecțiunii ei, legiferează, iar cealaltă, tot în virtutea perfecțiunii ei, i se supune, conflictul dintre Biserica Romano-Catolică și autoritatea statală nu va putea să ia sfârșit.

Nu e lipsit de interes să menționăm că dezagrementele și, deseori, conflictele, s-au născut și din anumite vicii formale ale Concordatelor. Act diplomatic prin excelență, Concordatul, de cele mai multe ori în redactare romano-catolică, uzează de un limbaj suplu, capitolele necontrovertate fiind exprimate în formule directe și precise, iar cele controversate sau asupra cărora partea laică ar fi mai sensibilă, fiind construite pe ambiguități și echivoc. Unele formulări contractuale, în aparență limpezi, juste și convenabile, sunt condiționate de trimiteri la doctrine canonic-juridice catolice și, interpretate ulterior în funcție de aceste trimiteri, exprimă tocmai contrariul. În numeroase cazuri, guvernele contractante n-au avut răgazul sau posibilitatea de a studia complet trimiterile condiționale sau termenii conjugați echivoc, și nici grija de a studia textul unui Concordat în lumina doctrinei catolice ca întreg. Așa se face că, după un timp oarecare, aceste guverne s-au surprins în situația de a fi fost «păcălite» de abilitatea verbală a Vaticanului, ceea ce a trebuit să ducă la negocieri suplimentare sau la denunțarea actului. Concordatul încheiat cu România, după cum se va vedea mai jos, a uzat din plin de aceste modalități de redactare, ceea ce l-a făcut pe Nicolae Titulescu ca, după încheierea Concordatului, să ceară Vaticanului o seamă de «declarații interpretative», menite tocmai să înlăture echivocurile din redactarea textului, echivocuri evident defavorabile Statului român; bineînțeles, Vaticanul a refuzat să emită declarațiile cerute.

Istoria Concordatelor e lungă și dramatică. Nu intră în economia lucrării de față prezentarea amănunțită a problemei concordatelor de-a lungul secolelor ; vom puncta însă câteva momente mai importante.

Primele Concordate aparțin Evului Mediu. *Concordata nationis Germanicae*⁹ vorbește de mai multe convenții intervenite în secolul al XI-lea, între Scaunul papal și regii din dinastia Carolingienilor, având ca obiect dreptul împăratului de a alege pe papă și de a acorda prelaților investitura mai înainte chiar de hirotonirea lor.

Primul Concordat însă, în înțelesul strict al cuvântului, s-a încheiat la

⁹ Tom II, p. 5, 7, cit. în G. Renard, *art. cit.*, col. 729.

Worms în 1122 și a fost legat de lungile dispute asupra, investiturii. Așa numita «legislație beneficală» din Evul Mediu includea pe prelații catolici în ierarhia feudală, aceștia fiind înzestrați cu latifundii și urmând să primească, odată cu ele, și investitura din partea suzeranului respectiv sau, mai precis, a regelui. Investitura vasalilor cavaleri se făcea prin conferirea armelor, modalitate incompatibilă cu calitatea de prelat. Acestora din urmă, în loc de arme li s-au conferit inel și cârje, fapt care a provocat reacția papei, cele două însemne fiind simboluri ale puterii spirituale și pastorale. După o serie de tratative, Convenția de la Sutri, din 1111, dintre papa Pascal al II-lea și regele Henric al V-lea, retrăgea episcopilor dreptul de a poseda averi imperiale, regele renunța la dreptul de investitură și primea, în schimb, coroana imperială. Regele însă a condiționat convenția de aprobarea prelaților care, bineînțeles, n-au dat-o. La rândul său, papa a refuzat încoronarea regelui; acesta l-a făcut prizonier, l-a obligat să-l încoroneze și și-a menținut și dreptul de investitură. Această convenție însă, sancționată prin forță, a fost anulată de două concilii, la Lateran, în 1112 și 1116. Negocierile au fost reluate sub pontificatul lui Calist al II-lea și perfectate prin Concordatul de la Worms, la 1122. Acest Concordat face distincție între investitura spirituală și cea laică, episcopii primesc pe cea dintâi (inel și cârje) de la papă, iar pe cea de a doua (sceptru) de la rege. De fapt, această soluție nu era originală. Ea mai fusese dată, în 1105, prin Concordatul englez intervenit între papa Pascal al II-lea și regele Henric I, prin mijlocirea lui Anselm de Canterbury. Cu ea însă s-a pus capăt disputelor pentru investitură. Concordatul de la Worms a mai suscit o seamă de controverse și a sfârșit prin a fi confirmat, în 1177, printr-o convenție încheiată între papa Alexandru al III-lea și Frederic I¹⁰.

O Convenție asemănătoare a avut loc și în 1289, între papa Nicolae al IV-lea și regele Portugaliei.

Concordatul de la Viena, din 1448, promulgat de papa Nicolae al V-lea, a pus capăt unor lungi dispute asupra *annatelor* (contribuțiile bănești ale clerului față de Scaunul papal) și beneficiilor bisericești din Germania. Dacă obiectivele Concordatelor citate mai sus vizau cu precădere problema autorității (bisericești și civile), acelea ale Concordatului de la Viena îmbrățișau mai ales probleme economice. Subliniem că drepturile financiare pe care și le rezervau papii, prin Concordatul de la Viena, ca și taxele excesive (percepute de la cler, au constituit una din cauzele Reformei de mai târziu.

În Franța, opoziția față de excesele papale a fost mai puternică, în 1438, așa numita Sancțiune Pragmatică de la Bourges a adoptat și a pus în practică decretul Sinodului de la Basel care suprimau annatele și o bună

¹⁰ Vezi *Excyclopaedia Britannica*, art. *Concordat*.

parte din beneficiile rezervate papilor¹¹. În ciuda protestelor permanente ale Scaunului papal, Sancțiunea Pragmatică a funcționat pe toată durata secolului al XV-lea, chiar după abolirea ei nominală făcută de către Ludovic al XI-lea, în 1461. Situația nu a fost modificată decât prin celebrul Concordat de la Bologna, intervenit între papa Leon al X-lea și regele Francisc I, în anul 1515.

În secolul al XIX-lea, cel mai important Concordat a fost acela încheiat, după îndelungate negocieri, între papa Pius al VII-lea și Napoleon Bonaparte, în anul 1801. Primul efect al acestui act a fost recunoașterea legală a existenței Bisericii Catolice în Franța, abolită de Revoluția din 1789. Statul însă își ia toate măsurile de asigurare a suveranității sale împotriva imixtiunilor pe care autoritatea papală le-ar încerca în treburile publice ale Franței. Împăratul își rezervă dreptul de a numi pe episcopi și de a face o arondare a episcopiilor și parohiilor. Statul refuză Vaticanului și clerului catolic redobândirea averilor pierdute prin Revoluție și introduce sistemul clerului salarizat, restrângând, în același timp, și dreptul de proprietate¹². Concordatul a fost promulgat solemn în ziua de Paști a anului 1802. Guvernul francez însă i-a adăugat ulterior, un număr de 77 de articole, cunoscute sub numele de «Articolele Organice», menite să consolideze și mai mult drepturile suverane ale Statului în problemele religioase. Concordatul din 1801 a funcționat vreme de un secol și a fost apoi denunțat de guvernul francez, în 1905, prin legea de separare a Bisericii de Stat.

Dacă Napoleon Bonaparte a repurtat, în mare măsură, o victorie asupra tendințelor dominante ale Vaticanului și a trasat criteriile Concordatelor moderne, nu același lucru se poate spune despre guvernul austriac care, în 1855, a încheiat un Concordat în termeni extrem de umilitori, termeni care nu vor mai fi întâlniți decât în acela încheiat de România în 1927. Prin acest Concordat de la Viena (1855), papa capătă dreptul de a comunica direct cu episcopia, clerul și poporul. Educația tinerilor se face sub controlul Bisericii, împăratul are dreptul de a alege episcopi noi, dar numai cu consimțământul celor existenți. Bisericii i se recunoaște posibilitatea de a agonisi proprietăți noi, neavând restricții decât în problema înstrăinării lor. Concordatul însă n-a fost aplicat decât pe o durată de 12 ani. În anul 1868 el a fost anulat în toate provinciile imperiului austriac¹³, și apoi denunțat în 1870, după proclamarea infailibilității papale¹⁴. Vom vedea însă mai jos, într-un studiu comparativ, condițiile

¹¹ Decretele de la Basel au constituit și originea disputelor similare din Germania, care s-au încheiat prin Concordatul de la Viena din 1448.

¹² Vezi C. Constantin, *Concordat de la 1801*, art. în *Dictionnaire de Theologie Catholique*, Paris, 1923, col. 744 - 779.

¹³ Mai pe larg în *The Encyclopaedia Americana*, New York, 1956, art. *Concordat*.

¹⁴ cf. *Encyclopaedia Britannica*, art. *Concordat*.

speciale în care s-a încheiat acest Concordat, condiții care însă nu s-au repetat în cazul celui încheiat de România în 1927.

Alte numeroase Concordate, mai puțin semnificative pentru lucrarea de față, au fost încheiate de Vatican cu Bavaria (1817), Prusia (1821), Spania (1851, 1855 și 1904), Elveția (1828, 1845 și 1888), Portugalia (1857 și 1886). Convențiile cu Belgia și Olanda n-au căpătat forma de Concordat, ci de amical *modus vivendi*.

Un Concordat încheiat cu Rusia în 1847 nu a fost aplicat niciodată, pe teritoriul țărilor rămânând în vigoare legile restrictive ale Statului.

După primul război mondial, cele mai importante Concordate au fost acelea încheiate cu Polonia (1925), Lituania (1927), Germania (1933). O mențiune specială merită cel încheiat cu Italia în 1929, când s-a creat și noul stat al Cetății Vaticanului.

CONCORDATUL CU ROMÂNIA

Istoric. Constituția din 1923 a României stipulează principiul că «raporturile dintre diferitele culte și Stat se vor stabili prin lege». Evident, așa cum am observat și mai, sus, Biserica Romano-Catolică din România ar fi urmat ca, din punct de vedere juridic-administrativ, să accepte și să recunoască dreptul suveran al Statului în toate problemele ei de organizare, ceea ce ar fi lezat privilegiile pe care și le rezervase Vaticanul prin *Codex juris canonici*. Ca urmare, Roma ia inițiativa unor tratative cu guvernarea români în vederea încheierii unui concordat, în virtutea căruia raporturile dintre Statul român și cultul romano-catolic din România se vor stabili nu prin lege, ci prin acest act diplomatic.

Tratativele încep îndată după terminarea războiului, în anul 1920. La cârma României se află guvernul Averescu, având ca ministru al Cultelor pe Octavian Goga, iar ca ministru al României la Vatican pe D. Pennescu. Vaticanul trimite guvernului român un anteproiect de Concordat în care, printre altele, pretinde dependența directă a eparhiilor de Scaunul papal, desființarea dreptului de patronat asupra averilor¹⁵ și titlul de «Biserică apostolică romană».

Guvernul român acceptă, în principiu, încheierea unui Concordat — și poate că aceasta a fost greșeala inițială a guvernărilor români — dar respinge anteproiectul și trimite Romei un alt proiect, redactat în așa fel încât «interesele țării» să fie apărate, în comentariul pe care-l alătură proiectului, Octavian Goga cere ca «organele acestei biserici să evite tot ce poate primejdi integritatea, independența și Constituția Statului, liniștea

¹⁵ În vechile legislații austro-ungare, patronatul conferea Statului, reprezentat prin rege, dreptul de proprietate și control asupra averilor publice. După primul război mondial, patronatul asupra bunurilor din Transilvania, deținute de fostul stat maghiar, trec de drept pe seama regelui României.

publică și siguranța lui», deoarece «uneori biserica este înfățișată ca o fațadă numai pentru asigurarea unor interese de caracter cu totul profan»¹⁶.

Noul proiect cere ca numirea ierarhilor să se facă în funcție de prerogativele regelui, să i se recunoască acestuia dreptul de patronat pe care l-au avut și regii Ungariei, și respinge titlul de «Biserică apostolică romană».

Din actele vremii rezultă că, în primul rând, Octavian Goga sesizează caracterul cel puțin dubios al anteproiectului Romei și împuternicește pe ministrul Pennescu să comunice Vaticanului observațiile făcute pe marginea documentului.

Cu toate acestea, Sfântul Scaun nu numai că nu ține seama de aceste observații, dar trimite la București un al doilea proiect de Concordat, al cărui conținut e mult mai restrictiv la adresa Statului român decât primul. Guvernul însă îl respinge, pentru motivul că acest proiect «cuprinde abateri esențiale de la punctul nostru de vedere, iar de altă parte nu ni se oferă garanțiile de cari, credem că, în interesul Statului, avem neapărată nevoie»¹⁷.

Guvernul Averescu cade de la putere în decembrie 1921 și lasă problema pe seama guvernului liberal al lui I. I. C. Brătianu, care conduce destinele țării până în 1926. În ciuda numeroaselor merite politice de netăgăduit, lui îi revine răspunderea pentru continuarea și încheierea tratativelor asupra Concordatului, în condiții extrem de umilitoare și păgubitoare pentru prestigiul și interesele Statului român. După trei ani de tăcere, în spatele căreia, în lipsă de informații mai amănunțite, se pot prezuma tatonări și speculații subterane, Vaticanul trimite la București un nou proiect de Concordat, sensibil diferit de cele din 1920 și 1921, în spiritul unei autonomii aproape totale a Bisericii Catolice din România și, mai mult, al unor tendințe universaliste catolice. Noul proiect pretinde ca Biserica greco-catolicilor, considerată până atunci, prin prevederile Constituției, ca Biserică românească, să fie înglobată în cea Romano-Catolică și organizată în condițiile Codicelui de drept canonic al Vaticanului. De asemenea, el cere ca Fondul de studii și Fondul religios, administrate până aici de Stat, să fie predate Bisericii Romano-Catolice; la acest punct trebuie reținut că, prin prevederile Codicelui de drept canonic, proprietar al tuturor bunurilor deținute de Biserica Catolică este papa, ca șef suprem și discreționar al acesteia. Un articol cu totul special al noului proiect de Concordat este acela prin care se prevede că episcopii, clerul și chiar credincioșii Bisericii Catolice de pe teritoriul Statului român pot comunica direct cu Vaticanul, fără nici un fel de control din partea autorității civile, și aceasta nu numai în probleme de credință și organizare,

¹⁶ cf. Onisifor Ghibu, *Nulitatea Concordatului dintre România și Sf. Scaun*, Cluj, 1935, p. XI.

¹⁷ cf. Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. XII.

ci în orice «afaceri bisericești», formulă extrem de elastică și care deschide drum liber și oricărei acțiuni extrabisericești. E demn de subliniat faptul că nici un Concordat încheiat cu vreo altă țară nu impunea Statului respectiv această renunțare la control, comunicarea clerului cu Vaticanul făcându-se numai prin mijlocirea ministerului de externe.

Începând cu anul 1924, guvernul liberal acceptă negocierile asupra acestui ultim proiect de Concordat și, în fața rigidității Vaticanului, face concesii treptate pentru ca, în cele din urmă, să cadă de acord. Nu ajunge însă să și semneze Concordatul, deoarece cade de la putere. Opera va fi desăvârșită de guvernul Averescu, revenit în fruntea țării îndată după cel liberal, adică în 1926.

În cadrul noii guvernări, portofoliul Instrucțiunii Publice și Cultelor e deținut de V. Goldiș. Cu acesta se produce un miracol politic: la început, el se prezintă ca un adversar înflăcărat al Concordatului, dar atitudinea lui se schimbă brusc și tocmai el este cel care, la 10 mai 1927, merge la Roma și semnează, în numele regelui României și al Statului român, actul prin care Vaticanul repurta o victorie netăgăduită asupra demnității și intereselor românești.

E important să menționăm, încă de pe acum, că până la această dată, și încă opt luni după ea, întreaga problemă a Concordatului se consumă în mod secret. Opinia publică românească ia cunoștință de semnarea lui de abia în februarie 1928, când existența Concordatului e denunțată în coloanele ziarului «Telegraful Român» din Sibiu. Se produc discuții agitate, proteste, interpelări, explicații penibile, semne de întrebare. Nicolae Titulescu își dă seama că, așa cum s-a făcut, Concordatul reprezintă o mare greșală politică a României și, în 1928, cere Vaticanului un număr de «declarații interpretative», menite să atenueze gravitatea documentului, declarații fără de care, spune omul nostru politic, ratificarea e imposibilă. Vaticanul refuză, Titulescu continuă să insiste, dar monseniorul Doici, demnitar al cancelariei papale, îi spune confidențial «că este vorba de rezistența personală a papei»¹⁸.

În 1929 guvernează partidul național-țărănesc al lui Iuliu Maniu, care desăvârșește opera începută de Averescu și continuată de Brătianu. Ignorând protestele ierarhilor ortodocși, ale intelectualității conștiente și ale opiniei publice, și fără nici un studiu prealabil, în mai 1929, guvernul supune Corpurilor legiuitoare, proiectul de lege pentru ratificarea Concordatului. Clerul și episcopatul ortodox român protestează și intervin în Parlament printr-o declarație comună, exprimată într-un discurs foarte documentat al mitropolitului Ardealului, Nicolae Bălan¹⁹; cu toate acestea,

¹⁸ Din telegrama cifrată a lui N. Titulescu către Guvernul României, din 11 octombrie 1928, citată în O. Ghibu, *op. cit.*, p. XXVII.

¹⁹ Dr. Nicolae Bălan, *Biserica împotriva Concordatului*, Sibiu, 1929.

Corpurile legiuitoare votează ratificarea, în urma unui cuvânt de ordine al lui Iuliu Maniu, transmis prin raportorul parlamentar al Concordatului²⁰. Textul documentului e publicat în Monitorul Oficial la 12 iunie 1929, adică mai înainte de ratificarea lui, care a avut loc la Roma în ziua de 7 iulie a aceluiași an.

Această ciudată operă a Statului român, în flagrantă contradicție cu propriile sale interese, dă naștere unor reacții multiple și susținute. Trei ani mai târziu, la 16 aprilie 1932, 27 deputați ai Camerei întocmesc și semnează un proiect de lege din inițiativă parlamentară, prin care, în urma unor minuțioase și documentate expuneri de motive, cer denunțarea Concordatului.

Proiectul de lege e supus Consiliului Legislativ al Camerei, dar acesta, deși recunoaște că «faptele cuprinse în expunerea de motive sunt de o gravitate excepțională», și că la baza existenței Concordatului stă o lege, găsește că pentru denunțarea lui nu e necesară o lege, că aceasta se poate face printr-un simplu act administrativ al guvernului și, ca atare, cere restituirea proiectului.

După doi ani, asupra aceluiași document se pronunță și Consiliul de avocați al Ministerului Cultelor care-și însușește concluzia Consiliului Legislativ al Camerei, adăugând însă că pentru denunțare este necesară prealabila autorizare a Corpurilor legiuitoare.

Consiliul de inspectori generali ai Cultelor se pronunță, în același an, asupra dreptului legal al puterii executive de a denunța Concordatul printr-un simplu act de guvernământ și, în urma unei analize amănunțite a textului votat în 1929, cere ca guvernul să întreprindă denunțarea lui, deoarece «interesele Statului român nu sunt servite prin aplicarea Concordatului»²¹. Nu se ia însă nici o măsură, nici acum și nici mai târziu, iar Concordatul va continua să rămână în vigoare până în 1948, când va fi denunțat de guvernul condus de Petru Groza.

Așa s-au desfășurat, cronologic, etapele tratativelor și încheierii Concordatului dintre Statul român și Vatican.

CONSECINȚELE CONCORDATULUI

a) Din punct de vedere religios: Așa cum am amintit mai sus, Constituția României acorda Statului dreptul suveran de a reglementa pe cale de lege raporturile dintre el și diferitele culte de pe teritoriul său, inclusiv cel ortodox și cel romano-catolic. Concordatul sustrage cultul catolic din sfera prevederilor constituționale și-i asigură o situație

²⁰ Vezi O. Ghibu, *op. cit.*, p. XXVIII.

²¹ *Ibidem*, p. 34.

privilegiată față de toate celelalte culte, raportul dintre el și Stat reglementându-se pe baza unei convenții cu caracter internațional, în care cele două părți tratează pe picior de egalitate. Mai mult, Concordatul stipulează, în mai multe articole, că eventuale relații viitoare, cu caracter excepțional, dintre Vatican și Statul român se vor stabili pe calea unor acorduri bilaterale. Această situație de cult privilegiat, cu puternice implicații economice, îi va asigura Catolicismului posibilitatea de a-și continua, în condițiile noului Stat, activitatea de prozelitism în mijlocul poporului român și va încălca principiul egalității de drepturi pe care orice Stat are obligația de a-l aplica față de toți cetățenii săi. E adevărat că, la vremea respectivă, Constituția acorda Bisericii Ortodoxe Române calitatea de «Biserică dominantă», dar nu e mai puțin adevărat că majoritatea ierarhilor ortodocși îi cereau Statului nu privilegii în raport cu celelalte culte, ci doar egalitate de drepturi, denumirii de «Biserică dominantă» dându-i-se un înțeles nu atât juridic-administrativ, cât istoric-moral, în sensul că ortodoxismul românesc e majoritar și, printr-o lungă tradiție, mult mai apropiat de viața și interesele poporului român.

În dezbaterile din Senat asupra Concordatului, mitropolitul Nicolae Bălan cerea, de pildă, în numele episcopatului ortodox, numai aplicarea principiului proporționalității în fixarea scaunelor episcopale, ca expresie a principiului «egalei protecțiuni a cultelor religioase», enunțat în Constituție. Intr-adevăr, în 1927, Biserica Ortodoxă Română avea 18 eparhii la 12 milioane de credincioși. Pentru cei 2 milioane și jumătate de credincioși ai ei, Biserica Catolică trebuia să aibă, proporțional, 4 eparhii; Concordatul însă îi oferă nu mai puțin de 11 eparhii. Aceeași disproporție se observă și în fixarea numărului de canonici (consilieri) și protopopi.

Cultul greco-catolic alcătuia, după aceeași Constituție, o Biserică «națională», pe temeiul faptului că, spre deosebire de cel romano-catolic, componenta sa era, cu foarte rare excepții, românească. Prin articolul II din Concordat, Vaticanul sustrage și cultul greco-catolic din sfera prevederilor constituționale și-l însumează în «Religia Catolică Apostolică Română» (art. I), transformându-l într-un «rit» al acesteia, alături de cel latin și de cel armean.

Ceea ce Gheorghe Barițiu numise «tragedia cea mare românească», adică uniația din 1700, operă a Romei papale și a Vienei habsburgice, provocase o spărtură în unitatea morală a poporului român, rană de care s-au resimțit mulți dintre cărturarii de frunte, ortodocși și uniți, alături de credincioșii noului cult religios. Petru Maior se pronunțase că «Papei din Roma nu-i trebuie români, ci numai catolici și robi», iar Simion Bărnuțiu, în celebra sa cuvântare din mai 1848, denunțase caracterul antinațional,

șovin, al uniției²², el însuși fiind greco-catolic. Se crease, de-a lungul a două secole de dezbinare, sentimentul tot mai pregnant al dezmembrării morale a poporului român și un curent ce preconiza refacerea unității pierdute la 1700, cu atât mai mult cu cât credincioșii simpli ai cultului greco-catolic se considerau că țin de aceeași «lege românească». Constituția din 1923, menținând și consfințind dezmembrarea, denumea totuși cultul greco-catolic «Biserică națională» și-l situa astfel într-o poziție mai apropiată de ortodoxie (românească prin excelență) decât de catolicism, ceea ce ar fi putut prezuma menținerea unui climat moral favorabil unei viitoare refaceri a unității bisericești. Prin înglobarea cultului greco-catolic în «Religia Catolică Apostolică Română» și prin crearea unei dependențe totale a ierarhiei, clerului și credincioșilor uniți față de Roma, Concordatul atentează la posibilitatea menținerii acestui climat moral și, mai mult, adâncește prăpastia dintre cele două fracțiuni confesionale românești. Faptul e sesizat chiar de o anumită conștiință politică; în 1932, cei 27 deputați care cer denunțarea Concordatului spun, printre altele, că «această mare și imperioasă problemă a restabilirii unității religioase a tuturor românilor, Concordatul a făcut-o imposibilă!»²³.

Situația de Biserică privilegiată, pe care Concordatul o consfințește pe seama cultului catolic, dă naștere și unei alte consecințe religioase: crearea și menținerea unei stări de permanentă tensiune între toate cultele din cuprinsul Statului român. Pe de o parte, catolicii capătă conștiința că sunt protejați de o putere din afară care le asigură existența și prosperitatea de la nivelul unor tratative internaționale. Mai mult, în doctrina catolică se cultivă principiul medieval după care Concordatul nu este altceva decât un act prin care Vaticanul acordă privilegii unui stat oarecare, el considerându-se un fel de suprastat. Definiția Concordatului dată de cardinalul A. Ottaviani, citată mai sus, e concludentă. Răsfrântă în conștiința clerului și credincioșilor, această concepție va genera orgoliul unei confesiuni care-și poate permite să privească de sus autoritatea Statului, stat care, la rândul său, își exercită suveranitatea asupra tuturor cultelor, cu excepția celui catolic. Rezultă, implicit, că spiritul catolic, satisfăcut în orgoliul său, va fi în permanență dispus să manifeste un soi de dispreț pentru celelalte culte religioase, reglementate prin lege de un factor pe care Vaticanul și-l consideră, cel puțin moralmente, subordonat.

Pe de altă parte, situația privilegiată a cultului catolic, ca și orgoliul credincioșilor lui, e de natură să provoace invidia, nemulțumirea, protestul și chiar ura în sânul celorlalte culte, adică o reacție tensivă care întotdeauna s-a dovedit dăunătoare nu numai spiritului religios general, ci și liniștii și

²² Dr. Ioan Lupaș, *Chestiunea Concordatului*, Sibiu, 1921, p. 11 - 12!

²³ *Proiectul de lege din inițiativă parlamentară pentru denunțarea Concordatului*, din 2 aprilie 1932, reprodus de Ghibu, *op. cit.*, p. 6.

ordinei publice. Dezbaterile parlamentare și presa vremii, consumate pe marginea problemei Concordatului, abundă de polemici interconfesionale în care replicile tăioase sunt împinse până la invectivă. Acest climat de concurență și vrăjmășie religioasă va domina, în continuare, viața publică a României.

b) Din punct de vedere juridic: Concordatul a oferit opiniei publice din România anulului 1927 surpriza de a constata că regele, care jurase, cu mâna pe Constituție, împuternicea pe un ministru să încheie, în numele lui, o convenție internațională cu un evident caracter anticonstituțional. Această convenție îi rezerva cultului catolic dreptul de a-și reglementa raporturile cu Statul nu pe cale de lege, cum prevedea Constituția, ci pe calea unui act diplomatic. Dacă surpriza era oferită de rege și de colaboratorii săi, nu în mai mică măsură fusese oferită de Vaticanul însuși, care nu putea să ignore conținutul Constituției românești, dar care, întocmește și înaintează la București, succesiv, trei proiecte de Concordat, unul mai anticonstituțional decât celălalt. Din analiza tratativilor, pe care o vom expune mai jos, reiese limpede că Vaticanul a exercitat puternice presiuni asupra regelui și guvernanților români pentru a obține această încălcare a temeliei juridice a Statului român.

Prima lezare a Constituției o constituie însăși existența Concordatului.

Concordatul sfidează Constituția și prin aceea că permite cetățenia străină anumitor conducători, canonici și profesori ai cultului catolic.

De asemenea, el recunoaște calitatea de persoană juridică Bisericii Catolice ca întreg, iar nu instituțiilor bisericești, așa cum prevedea Constituția. Formula introdusă în articolul IX din Concordat: «Statul recunoaște Bisericii Catolice, reprezentată prin legitimele ei autorități ierarhice, personalitatea juridică, conform dreptului comun al țării»²⁴, nu putea fi interpretată decât în spiritul lui *Codex juris canonici*, promulgat în 1917, care consemnează că «Biserica Catolică este o adevărată societate perfectă și de drept divin, are personalitatea sa juridică, pe când celelalte persoane morale inferioare în Biserică o au de la însăși Biserică»²⁵. Or, legea pentru regimul general al cultelor, ca expresie a principiilor constituționale, recunoștea calitatea de persoană juridică numai pentru «organizațiile cultelor istorice», nu vreunei Biserici ca întreg, în cazul Concordatului, Statul acorda această calitate unui organism al cărui centru era în afara hotarelor lui. Oamenii (politici ai vremii, printre care și Aurel Vlad, ministrul Cultelor în 1929, pretindeau că aplicarea Concordatului se

²⁴ Reproducem formula după textul Concordatului, publicat de Dr. I. Mateiu, ca anexă la *“Valoarea Concordatului încheiat cu Vaticanul”*, Sibiu, 1929, p. 98.

²⁵ cf. Dr. Nicolae Bălan, *op. cit.*, p. 23 - 24.

va face conform interpretării Statului român, nu în interpretarea Vaticanului. Cu toate acestea, când, ceva mai târziu, s-a ridicat spinoasa problemă a Statusului romano-catolic ardelean, pe care o vom trata mai jos, Vaticanul a interpretat Concordatul exact în spiritul Codex-ului de drept canonic și așa l-a și impus guvernului român.

Istoric vorbind, e de observat că încheierea Concordatului cu Vaticanul s-a făcut la 10 mai 1927, adică înainte de alcătuirea Legii pentru regimul general al cultelor, care a avut loc cu un an mai târziu, la 22 aprilie 1928. Constatarea imediată este aceea că nu Concordatul a fost redactat în conformitate cu legea cultelor, ci aceasta a fost întocmită în funcție de textul Concordatului, în 1928, însuși Vasile Goldis, semnatarul român al Concordatului, era nevoit să recunoască: «rămâne ca textul proiectului de lege pentru regimul cultelor să sufere modificările necesare în conformitate cu textul Concordatului»²⁶. Cu toate modificările suferite, Legea cultelor din 1928 nu s-a putut pune în întregime de acord nici cu Constituția, nici cu Concordatul, ea conturându-se și rămânând în stare hibridă.

c) Consecințele politice: Grija capitală a oricărei conduceri statale trebuie să fie aceea ca, prin toate actele ei legislative și de guvernământ, să-i asigure Statului suveranitatea și securitatea. **Din acest punct de vedere, guvernele române dintre 1920 - 1927, precum și instituția monarhică din România, prin însuși faptul de a fi pertractat și încheiat Concordatul cu Roma, au făcut dovada unei lipse de patriotism elementar, concedând Vaticanului drepturi de natură să amenințe, deopotrivă, și suveranitatea națională, și siguranța Statului român.** Un Concordat, prin însăși natura lui, cuprinde numeroase implicații politice de care statul semnatar trebuie să țină seamă. Și aceasta, cu atât mai mult cu cât dubla natură a Bisericii Catolice — religioasă și politică — reprezintă, de multe secole, un loc comun al istoriei mondiale.

În afară de aceasta, nu era un secret pentru nimeni — și deci nici pentru guvernele concordatate ale României — că elementul catolic a jucat întotdeauna, cu sau fără o legătură directă cu Scaunul papal, un important rol politic în viața popoarelor, de cele mai multe ori în detrimentul acestora. Istoria Concordatelor, lungă de opt veacuri, oferă imaginea perpetuă a unei ofensive catolice asupra statelor europene și a unei permanente sforțări din partea acestora de a-și menține sau a mai păstra ceva din drepturile lor suverane. Din perspectiva statală, caracterul defensiv al regilor, împăraților și guvernelor e izbitor: chiar când suverani ca Măria Tereza, Iosif al II-lea sau Napoleon I iau, drastice măsuri restrictive asupra Bisericii Catolice și-i limitează posibilitățile de imixtiune în treburile Statului, aceste măsuri au

²⁶ V. Goldiș, *Concordatul*, (Arad 1928), cit., în Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. LXII.

tot un caracter defensiv sau, în cel mai bun caz, se prezintă ca o contraofensivă intervenită într-un război lung și oscilant. Activitatea politică a elementului catolic poate lua o formă organizată, constituind partide politice propriu-zise, cum sunt cele de astăzi din Franța, Germania și Italia, sau cum se preconiza în România, încă din 1921, când Arhiepiscopul Alexandru Cizar cerea oficial crearea unui «Partid catolic», sau poate lua o desfășurare neorganizată formal, diseminată în sfere de influență, prin mijlocirea mai ales a nunțiatorilor, curente de opinii sau acțiuni subterane. Se pare că această a doua manieră răspunde și unui principiu al Bisericii Romano-Catolice. Prin anii 1907—1909, monseniorul Giobbio, profesor de diplomatie la două înalte școli catolice din Roma, a publicat o carte intitulată *Lecții de Diplomatie Ecleziastică* în care vorbea, printre altele, despre rolul nunțiatorii. «Prin mijlocul nunțiilor, scria Giobbio, guvernele obțin de la Sfântul Părinte concesiuni speciale. Prin intervenția lor guvernele pot obține de la supușii lor ceea ce în zadar ar fi dorit să obțină pe căile obișnuite; mai ales în țările cu guvern constituțional în care parlamentul este atotputernic, nunțul poate să intervină ca să procure guvernului majoritatea, fără de care guvernul ar cădea de la putere. Raporturile nunțului cu episcopul (catolic) poate produce aceste surprize, adică poate procura victoria unui guvern învins sau căzut»²⁷. Firește, această prezumție se întemeiază pe disciplina catolică **în virtutea căreia membrii Bisericii Romane sunt obligați să asculte cuvântul superiorului său, să fie sensibili la orientarea lui**. Istoria politică modernă cunoaște cazul Adunării cardinalilor și arhiepiscopilor francezi, care, cu prilejul alegerilor din 1924, a emis o circulară ce îndemna fâțiș pe credincioșii catolici să nu-și dea votul pentru aproape nici unul din partidele republicane.

De altfel, rolul politic al catolicismului din Franța, opus ondinei constituite a Statului, e ilustrat peremptoriu de ralierea elementului catolic la cunoscuta mișcare maurrasiană, «Action française». Creată de Charles Maurras în 1899, această aripă naționalistă a politicii franceze milita pentru restaurarea monarhiei și combătea prin toate mijloacele principiile democratice²⁸ ale Revoluției din 1789. În același timp, catolicismul nu putea să uite nici abolirea legalității lui de către Revoluția franceză și nici situarea lui în afara Statului prin legea de separațiune din 1905 când fusese denunțat Concordatul lui Napoleon. După separarea Bisericii de Stat, Vaticanul a făcut numeroase demersuri pentru redresarea situației, dar guvernele franceze, întemeiate pe conștiința unei moșteniri a tradiției revoluționare, au refuzat. Catolicismul francez s-a aliat atunci cu organizația maurrasiană, în ciuda faptului că aceasta profesa o doctrină atee

²⁷ cf. Popescu Tudor, *Concordatul cu Papa*, București, 1927, p. 12.

²⁸ Cât de democratice au fost principiile folosite de revoluția masonică de la 1789 putem să ne dăm mai bine seama astăzi. [n.ed.]

și anticatolică, și în ciuda sfaturilor date, în 1892, de către papa Leon al XIII-lea de a se ralia întotdeauna regimului de la putere. Cu foarte puține excepții, aproape întregul element catolic se înscrie în curentul de opoziție față de regimul-republican, mai ales în vremea lui Pius al X-lea când, sub influența cardinalului secretar de stat Merry del Val, aproape toate scaunele episcopale ajung în mâna așa numiților «integraliști», sprijinitori ai «Acțiunii Franceze». În fața opiniei publice, catolicii apar în ipostază de aliați ai burgheziei și de gardieni ai aristocrației, ceea ce face ca masele de nevoiași să se orienteze masiv către socialism. Biserica Catolică a încercat să contracareze această nouă orientare creând Confederația Franceză a Muncitorilor Creștini, dar numărul membrilor acesteia a fost și s-a menținut cu mult sub numărul celor din Confederația Generală a Muncii. De abia mai târziu, în 1926, când contradicțiile dintre organizația maurasiană și catolicism devin notorii și extrem de ascuțite, are loc divorțul total dintre Acțiunea Franceză și Vatican, aceasta fiind condamnată formal de către papa Benedict al XV-lea²⁹. Episodul însă demonstrează limpede rolul politic pe care elementul catolic dintr-un Stat oarecare și-l poate asuma, nu întotdeauna în concordanță cu interesele majore ale poporului sau cu linia generală de politică statală, și nu rareori aliindu-se cu forțe, care, ideologicește, îl neagă; ceea ce înseamnă că, în asemenea cazuri, criteriul dominant al activității catolice este cel politic.

Concordatul încheiat cu România în 1927 deschide porți largi unei asemenea activității politice catolice și, din acest punct de vedere, el pune Statul român într-o situație mult mai jenantă decât a oricărui alt stat concordatar.

Prima poartă de acest fel o constituie articolele V, VIII și XII, care se ocupă cu *numirea episcopilor și cu dreptul exclusiv al acestora de a numi pe preoți*. Scaunul papal își rezervă dreptul de a numi pe episcopi și «înainte de numirea lor, va notifica Guvernului Regal persoana ce urmează a fi numită spre a se constata, de comun acord, dacă n-ar fi în contra ei motive de ordin politic» (art. V, par. 2). Particularitatea acestui articol constă în expresia «de comun acord» care condiționează opinia guvernului român de aceea a Vaticanului. Această condiționare nu a fost admisă de nici unul din statele concordatate, toate rezervându-și dreptul de a hotărî singure, fără pertractări în doi, dacă admit sau nu, din motive politice, numirea ca episcop a persoanei desemnate de papă³⁰. În Concordatul cu Prusia, de pildă, se stipulează că papa nu poate confirma un episcop (ales nu de el, ci de capitluri) decât după ce guvernul va declara că nu are obiecțiuni politice (art. VI). Prin Concordatul cu Italia (1929), Mussolini desființează dreptul «absolut liber» al papei de a numi episcopi și

²⁹ Dr. Dumitru Stăniloae, *Catolicismul de după războiu*, Sibiu, 1933, pp. 133 - 137.

³⁰ Dr. I. Mateiu, *Valoarea Concordatului încheiat cu Vaticanul*, Sibiu, 1929, p. 28.

introduce, în articolul XIX, «veto politic» față de candidații indezirabili³¹; și aceasta o făcea un om politic tare, cu tot ateismul său declarat, a făcut, din rațiuni politice, unele din cele mai largi concesii față de Biserica Romano-Catolică.

Articolul VIII al Concordatului cu România prevede că de episcopi «vor depinde exclusiv ceilalți membri ai Clerului catolic în tot ce privește numirea lor și exercitarea oficiului lor sacru». Iar articolul XII, în paragraful 2, consemnează, de asemenea, că «numirea parohilor... este de competența exclusivă a episcopului», iar «consimțământul Guvernului se va cere când ar fi vorba de a se numi paroh un străin»... Termenul «exclusiv» e prezent în ambele articole, iar excepția inserată la sfârșit e de natură să sublinieze în mod expres excluderea guvernului de la numirea clerului catolic. Comparativ, e de remarcat că, referitor la această problemă Concordatul cu Bavaria (1924) prevedea că toți preoții, ca și ajutorii de canonici, nu pot fi numiți decât cu aprobarea prealabilă a guvernului. Concordatul cu Polonia (1925) înscria în articolul XIX că «autoritatea bisericească e datoare să comunice guvernului, în prealabil, toate propunerile pentru numiri de preoți, și numai dacă nu se fac obiecțiuni în termen de 30 de zile, poate urma numirea efectivă»³². Statul italian din 1929 consemnează aceeași dispozițiune în articolul XXI din Concordat și, mai mult decât atât, își rezervă dreptul ca, de acord cu episcopul, să poată înlătura pe acei preoți a căror menținere pe loc ar fi păgubitoare pentru Stat. Concordatul cu România lasă însă pe seama papei dreptul aproape exclusiv de a numi episcopi pe teritoriul Statului român, și pe seama episcopilor dreptul exclusiv de a-și numi clerul în subordine. Dacă ne gândim că în Franța de după 1905, când nu mai funcționau restricțiile lui Napoleon I, aproape toate scaunele episcopale ajunseseră, printr-o acțiune dirijată de Roma, în mâinile antidemocraților maurrasieni care duceau, prin clericii și credincioșii lor, susținute campanii antiguvernamentale, ne putem da seama limpede de consecințele politice ce pot rezulta dintr-o asemenea «exclusivitate» a dreptului de a numi prelați și preoți în ierarhia catolică.

În legătură cu aceasta, e de observat și faptul că *formula de jurământ* a *episcopilor* catolici din România e de natură să-l angajeze numai pe fiecare în parte în credința datorată Statului, pe când în alte Concordate formula de jurământ, îi angajează și pe episcop, și pe clericii din subordinea lui. De pildă, prin Concordatul italian episcopul jură și promite «de a respecta și de a face să fie respectat de către clerul meu Regele și Guvernul»... Iar mai departe: «nu voi asista la nici o reuniune care ar putea să aducă daună Statului italian și ordinii publice și nu voi permite nici

³¹ *Ibid.*, p. 29.

³² *Ibid.*, pp. 30 - 31.

clerului meu o asemenea participare»³³. Faptul are o importanță deosebită, dat fiind caracterul disciplinar al ierarhiei bisericești. Pe de altă parte, ar fi logic ca episcopul, care are dreptul exclusiv de a numi pe preoți, să-și ia și obligația corespunzătoare de a-i supraveghea în comportarea lor față de legile Statului.

Articolul VIII din Concordat acordă episcopilor deplina libertate de a-și «exercita toate drepturile și prerogativele proprii oficiului lor pastoral conform disciplinei aprobate de Biserica Catolică». Am amintit mai sus că, deseori, în afară de echivocuri, excepții și subtilități de limbaj, Concordatele uzează de trimiteri la formule foarte generale și puțin cunoscute ale doctrinei catolice, asigurându-și astfel posibilitatea unor interpretări «a posteriori» de natură să ofere Statului respectiv adevărate surprize. O asemenea trimitere rezidă în formula «conform disciplinei aprobate de Biserica Catolică», «disciplină» putând fi Codex-ul de Drept Canonic sau oricare prevedere din patrimoniul de doctrină eclesiologică al Romei papale. Aceasta înseamnă că exercitarea prerogativelor ierarhiei catolice se face în funcție nu de o «disciplină aprobată» a Statului, respectiv Constituția sau legile derivate din ea, ci în funcție de «disciplina aprobată» externă care nu întotdeauna coincide cu legislația internă a țării. Sesizarea unei asemenea trimiteri implică fie excluderea ei, fie specificarea expresă a obiectului ei, ca și o prealabilă și temeinică studiere a «disciplinei» respective.

Aceeași «exclusivitate» a drepturilor episcopale e înscrisă și în articolul XVI al Concordatului, care rezervă *școlilor teologice catolice* posibilitatea de a fi «sub dependența exclusivă a episcopului», acesta având și căderea să fixeze programe analitice, precum și programul de studiu al limbii și istoriei naționale. Mai mult, articolul XIX dă Bisericii Catolice dreptul de a-și menține școlile normale și de «a înființa și întreține cu propria ei cheltuială școli primare și secundare, care vor fi sub dependența episcopilor respectivi». Pentru acestea din urmă se conde Ministerului Instrucțiunii Publice doar dreptul de supraveghere și control. Lăsăm la o parte faptul că aceste articole puneau Concordatul în flagrantă contradicție cu Legea învățământului public existentă în 1927, după care numai Statul putea să înființeze școli de cultură generală. Aspectul politic implică, pe de o parte, faptul că elementul romano-catolic reprezenta, din punct de vedere etnografic, o minoritate națională, iar, pe de altă parte, faptul că această minoritate era agitată de curentul revizionist tocmai într-o perioadă în care Statul român era interesat să-și consolideze suveranitatea în Ardeal. Or, prin Concordat Statul renunță la dreptul și abdică de la obligația lui de a fixa în toate școlile, fără excepție, programul de studiu al istoriei și limbii

³³ cf. Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 7.

naționale, lăsându-l pe seama unor elemente la care oricând se putea prezuma intenția de a deforma adevărul istoric și de a canaliza conștiințele tinerilor spre acțiuni sau atitudini antistatale. Statul român dispunea de o lege a învățământului, de natură să excludă orice stipulațiuni concordatcare care să-i contravină. Iar pe de altă parte, Biserica Catolică își avea reprezentanții săi în Parlament (6 ierarhi senatori de drept, prevăzuți în articolul X din Concordat) și deci posibilitatea de a interveni în elaborarea, modificarea sau completarea oricărei legi în care ar fi fost interesată, în această perspectivă, e de la sine înțeles că guvernul, care era condiționat de Parlament și deci și de reprezentanții catolici, nu-și putea rezerva drepturi «exclusive» față de Biserica Catolică, dar aceasta, prin Concordat, își rezerva asemenea drepturi față de guvern.

Concordatul cu România deschide posibilităților politice catolice una din cele mai largi porți prin articolele V, XII și XVI, care se ocupă, printre altele, și cu *cetățenia clerului*. Primul dintre aceste articole introduce posibilitatea ca scaunele episcopale să poată fi ocupate, în înțelegere cu guvernul, și de ierarhi cu o altă cetățenie decât cea română; următoarele două articole prevăd această perspectivă pentru preoții parohi și profesorii școlilor catolice. E una din cele mai grave violențări ale suveranității Statului și una din cele mai exprese tentative de șubrețire a securității lui. Articolele contrazic nu numai legile românești existente în acea vreme, ci și elementarul principiu perpetuu după care funcțiile publice nu pot fi ocupate decât de persoane care au cetățenia Statului respectiv.

Și din acest punct de vedere, Concordatul cu România se plasează cu mult sub nivelul altor Concordate. Cel leton, de pildă, încheiat cu Vaticanul în 1922, menționa în articolul II că «Arhiepiscopul și episcopii vor fi de naționalitate letonă». De asemenea, în articolul XII : «Membrii capitlurilor, parohii și preoții trebuie să fie cetățeni letoni»³⁴. Însuși Concordatul bavarez, cu toată larghețea lui și cu tot caracterul lui accentuat bilateral, era subordonat legii fundamentale a Statului, în politica lui religioasă, Statul pornea de la Edictul de religieune; curia romană, de la Concordat. Conflictelor erau inevitabile³⁵, dar guvernul bavarez a avut grijă să introducă în articolul XIII al Concordatului din 1924 precizarea că «Biserica va folosi în conducerea și administrarea diecezelor, în instituțiile diecezane de educație, ca și în pastorația preoțească și propagarea instituției religioase din școlile publice numai preoți care au cetățenia bavareză sau altă cetățenie germană»³⁶. Concordatul polonez din 1925 are aceeași dispoziție, iar cel cu Italia precizează că «nu pot fi investiți cu beneficii în Italia eclesiasticii care n-ar fi cetățeni italieni». Nici Concordatul cu Prusia, din

³⁴ cf. Dr. I. Mateiu, *op. cit.*, p. 25.

³⁵ R. Căndea, *Concordate*, Cernăuți, 1921, p. 93.

³⁶ Traducerea noastră după textul original reprodus de Dr. I. Mateiu, *op. cit.*, p. 26.

aceiași an (1929) nu omite formularea că «nimeni nu poate ocupa vreo demnitate sau funcțiune în Biserică decât dacă are cetățenia germană»³⁷. Numai în Concordatul cu România Vaticanul are grijă și stăruie să obțină pentru ierarhii, clerul și profesorii săi posibilitatea de a transgresa legile și principiul siguranței Statului și de a crea premisele unei activități antistatale.

Gravitatea acestui fapt e accentuată de textul articolului IV din Concordat, privitor la *libera și directă comunicare cu papa* nu numai a episcopilor, ci și a clerului și poporului catolic, și nu numai în probleme spirituale, ci și în orice «afaceri bisericești», expresie extrem de elastică, cu infinite posibilități de interpretare. «Comunicația directă — spune articolul — a Episcopilor, a Clerului și poporului cu Sfântul Scaun, și vice-versa, în materie spirituală și în afaceri bisericești va fi absolut liberă». Dacă reținem faptul că, începând cu Tratatul de la Lateran din 1929, Vaticanul este nu numai centrul religios al catolicismului, ci și un stat înzestrat cu toată aparatul specifică unei asemenea forme de organizare politică, apare limpede că legătura «directă» și «liberă» a unor persoane de pe teritoriul României (care pot avea și cetățenie străină) cu conducerea unui stat străin poate avea importante repercusiuni asupra securității Statului român. Principiul elementar al siguranței unui stat impune ca legăturile de asemenea natură să se facă numai prin mijlocirea și sub controlul Ministerului de Externe. Statul e obligat ca, mai ales în acest domeniu, să-și ia măsuri de siguranță. Concordatul cu Bavaria, din 1817, prevedea comunicarea liberă a episcopilor cu Vaticanul, dar o ordonanță ministerială din 18 aprilie 1830 a abrogat această libertate și a impus ca legăturile episcopilor cu Curia papală să nu se facă decât prin mijlocirea și controlul guvernului³⁸. E și mai vrednic de reținut faptul că, chiar în Austria catolică, de sub dinastia habsburgilor, statul își rezerva dreptul de control asupra acestei probleme. Sub Iosif al II-lea, de pildă, corespondența clerului cu Roma nu putea fi purtată decât cu aprobarea Statului. Aceeași dispoziție s-a menținut și mai târziu, sub Leopold al II-lea (care, de altfel, a făcut largi concesiuni Vaticanului), ca și sub urmașii săi, Francisc al II-lea și Ferdinand³⁹.

Am amintit mai sus de Concordatul de la Viena din 1855, singurul cu care poate fi comparat acela al României din 1927 în privința prerogativelor aproape nelimitate pe care și le câștigă Vaticanul pe teritoriul unui Stat. Într-adevăr, Concordatul austriac, încheiat de împăratul Francisc Iosif I, conferea clerului catolic libertatea de a comunica direct cu papa și dreptul de a controla aproape toată cultura epocii; episcopii puteau

³⁷ cf. Dr. I. Mateiu, *op. cit.*, p. 91.

³⁸ R. Căndea, *op. cit.*, p. 93.

³⁹ *Ibid.*, pp. 97 și 99.

să dea preoților și credincioșilor orice fel de instrucțiuni, fără nici un fel de intervenție din partea Statului. Am precizat însă că aplicarea lui a fost de scurtă durată și că a fost denunțat formal în 1870.

Existența prerogativelor papale din Concordatul austriac din 1855 nu poate fi invocată ca un argument în favoarea unei eventuale teze că acesta ar fi fost tratamentul Bisericii Catolice în vechiul imperiu austro-ungar, din care, până în 1919, a făcut parte și Transilvania. Dimpotrivă, Concordatul de la Viena nu reprezintă decât un accident intervenit într-o lungă perioadă de măsuri restrictive luate de împărații Austriei asupra unei Biserici căreia, de altfel, îi erau foarte credincioși. Dacă până la Maria Tereza Biserica Catolică era singura religie recunoscută și liberă în Stat, celebra împărăteasă instituie premisele emancipării celorlalte confesiuni și crează condițiile în care fiul ei, Iosif al II-lea, dă cunoscutul Edict de toleranță din 1781, operând totodată și importante confiscări ale averilor catolice. Între Curia romană și dinastia catolică a habsburgilor se deschide astfel un îndelungat proces tensiv în cadrul căruia Vaticanul e obligat să renunțe din ce în ce mai mult la pretențiile lui supremațiale, în favoarea Coroanei și, deci, a Statului. Iosif al II-lea restrânge amestecul direct al papei, îi desființează rezervațiile beneficiale, interzice corespondența directă a clerului cu Scaunul papal și așează sub controlul Statului chiar și cererile obișnuite adresate papei ; legăturile mănăstirilor cu superiorii lor din afara teritoriului austrie sunt oprite; împăratul instituie un «placet regium», adică dreptul de aprobare a Statului, pentru orice fel de probleme bisericesti. Papa are numai dreptul de confirmare a episcopilor și obișnuitele drepturi onorifice. Statul este cel ce aprobă funcțiile bisericesti, crează sau desființează parohii, numește profesori la seminarii, alcătuiește sau aprobă programa de studiu, aprobă sau nu aprobă instrucțiunile elaborate de episcopi.

Urmașul său, Leopold al II-lea, se arată mai conciliant față de Roma și înțelege să răspundă favorabil unor nemulțumiri ale clerului, mai ales sub raportul economic, dar păstrează intact Edictul de toleranță; Statul menține interzicerea comunicării directe cu Vaticanul, cenzurează instrucțiunile și pastoralele episcopilor, continuă să administreze fondurile bisericesti și să controleze învățământul teologic. Aceleași măsuri, deși cu unele îndulciri, sunt continuate și de urmașii acestui împărat, Francisc al II-lea și Ferdinand. În mai 1848 împăratul desființează în Austria ordinele iezuiților și redemptoriștilor deoarece acestea după constatările guvernului, «se făcuseră de mai multe ori vinovate de tulburarea ordinii publice»⁴⁰.

Revoluția din 1848 deslănțuie curentele liberaliste și amenință stabilitatea autocrației imperiale, în aceste condiții noi, Coroana austriacă,

⁴⁰ vezi R. Cândea, *op. cit.*, p. 100.

pentru a se apăra de asalturile ideologice, revoluționare, consideră oportun să se alieze cu Biserica Catolică și, prin mijlocirea Arhiepiscopului Rauscher al Vienei, începe negocierile cu Roma, care se încheie cu Concordatul din 1855.

Aplicarea acestui Concordat însă e de scurtă durată. La 26 februarie 1861 Austria se proclamă monarhie constituțională, absolutismul imperial încetează, încep mișcările pentru revizuirea și chiar anularea Concordatului, unele asistate de însuși împăratul. Relațiile dintre Coroană și Scaunul papal devin tot mai rigide, mai ales din 1868 când împăratul reorganizează învățământul după principii potrivnice prevederilor din Concordat⁴¹, ceea ce-l face pe Pius al IX-lea să protesteze energic⁴². Așa cum am menționat mai sus, Concordatul e denunțat în 1870, în urma proclamării infailibilității papale. De altfel, această denunțare a constituit doar desființarea lui formală; cu mult înainte, Concordatul, în ceea ce avea el esențial, fusese anulat prin intervenția mai multor legi care reșezau Statul austriac în drepturile lui suverane. Această ultimă situație s-a menținut pe toată durata imperiului austro-ungar, adică până în 1919.

Scurta incursiune istorică de mai sus demonstrează în modul cel mai limpede că acest Concordat român din 1927 i-a acordat Bisericii Catolice privilegii pe care nu le-a avut nici sub întreaga dinastie catolică a habsburgilor din imperiul austro-ungar. Dacă în Austria ea s-a bucurat de privilegii similare în cei câțiva ani de după 1855, aceasta se explică nu prin existența unor principii guvernamentale, ci pe necesitatea unui act de oportunitate politică, act care, de altfel, s-a dovedit inefficient în fața noilor curente de libertate și egalitate⁴³.

Dreptul episcopilor, clericilor și profesorilor de a avea cetățenie străină, dreptul acestora, ca și al credincioșilor, de a comunica liber cu Roma, fără nici un control din partea Statului, dreptul papei de a-și numi episcopi fără ca Statul să poată opune un *veto*, libertatea episcopilor de a eluda responsabilitatea lor politică în raport cu clerul din subordine, drepturile exclusive ale Bisericii Catolice asupra învățământului religios și libertățile ei de amestec în învățământul public, toate acestea dădeau Vaticanului posibilități infinite de intervenție, directă și indirectă, în politica internă a României.

E absolut necesar ca aspectul acesta al Concordatului să fie apreciat și în funcție de contextul politic al României de după 1920. **Tratatul de la Trianon desființează imperiul austro-ungar, scoate Ardealul de sub stăpânirea Ungariei și-l reintegrează în frontierele Statului român. Elementul maghiar din Transilvania devine o minoritate națională și e**

⁴¹ G. Renard, *art. cit.*, col. .742.

⁴² Sunt introduse principiile învățământului laic de inspirație masonică, adică anticreștină. (n. ed.)

⁴³ Principii promovate de francmasonerie. (n. ed.)

invitat să recunoască și să respecte suveranitatea noului Stat. Situația provoacă reacția șovinismului maghiar, cu atât mai mult cu cât aceste evenimente se consumă într-o epocă în care apar și se dezvoltă marile curente naționaliste, ca modalitate extremă și violentă a reacțiilor față de Revoluția din 1917. În 1922 Mussolini face marșul asupra Romei și inaugurează epoca fascistă, în același an, în România se constituie faimoasa «generație de la `22» din care, în perioada imediat următoare, vor deriva Liga Apărării Naționale Creștine a lui A. C. Cuza și Garda de Fier⁴⁴ a lui Corneliu Codreanu. În 1933 Hitler instaurează în Germania dictatura nazistă, în aceeași perioadă ia naștere în Spania falangismul și se constituie regimul franchist. Sub influența hitlerismului și fascismului pe de o parte, și ca o replică la evoluția curentului socialist, pe de altă parte, în Ungaria ia naștere organizația Săgeților de Foc, care va contribui la instaurarea regimului totalitarist al lui Horthy.

Reacția naționalismului maghiar de după război se concretizează într-un larg curent de opinie care militează pentru revizuirea Tratatului de la Trianon în sensul ca Ardealul să fie redat Ungariei. E cunoscut faptul că, între cele două războaie mondiale, aproape toate guvernele de la Budapesta au dus o politică revizionistă, sprijinită și pe elementul maghiar șovin din Transilvania. Revizionismul însă se izbește de rezistența marilor puteri europene, semnatare ale Tratatului de la Trianon, care nu înțeleg să dea satisfacție Budapestei, în acest impas, el găsește un singur sprijinitor: Vaticanul.

Documentele vremii, în măsura în care ne pot fi cunoscute, atestă interesul Romei papale pentru revendicările teritoriale ale Ungariei de după război. Ar fi greșit să credem însă că acest interes, conjugat cu acela al iredentismului maghiar, vizează numai refacerea statului ungar în pretinsele lui granițe proprii; el îmbrățișează o perspectivă mult mai largă. Feudal prin excelență, romano-catolicismul visează restaurarea imperiului vienez și, deci, a unei orânduiri politice care, cu toate tribulațiile ei, îi fusese mult mai favorabilă decât liberalismul democrației burgheze de după 1848 sau decât ceea ce îi putea promite perspectiva socialismului de după 1917. Cel ce intuiește aspectul acesta, cu rafinatul său simț de observație a fenomenului istoric, este marele Nicolae Iorga. În ziarul «Neamul Românesc» din 11 noiembrie 1922, el publică un articol intitulat «România și Roma papală» în care afirmă, printre altele, că Roma este cea care «cheamă în congrese pur maghiare pe aceia care au de la Dumnezeu misiunea de a reface Ungaria astăzi, Austria mâine»⁴⁵. Implicațiile sociale ale iredentismului maghiar sunt ilustrate și de o declarație privată, din 11 noiembrie 1935, a

⁴⁴ În 12 aprilie 1930 Căpitanul convoacă în București o întrunire a tinerimii române din toate societățile și grupurile politice, punând bazele Gărzii de Fier în capitală. (n. ed.)

⁴⁵ cf. Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 18.

baronului Elemer Gyarfas, unul din fruntașii revizionismului din Transilvania, raportată Ministerului Cultelor de către inspectorul Moise Ienciu; acesta din urmă scria în raportul său că «s-a accentuat de către dl. Gyarfas că Statusul catolic trebuie să-și apere dreptul său față de Guvernul român, ca atunci când vor veni bolșevicii să-l poată apăra tot așa de bine»...⁴⁶ O săptămână mai târziu, chestorul poliției din Cluj relatează Ministerului de Interne cuvântarea publică a contelui Carol Gustav Majlath, episcopul romano-catolic din Alba Iulia, în care acesta afirmă, printre altele, că «avem de luptat nu numai cu vitregia materialismului...»⁴⁷ Rezultă deci că, în conștiința atât a Vaticanului cât și a revizionistilor maghiari, refacerea vechiului stat ungar înseamnă doar o etapă în procesul de restaurare a imperiului austro-ungar. Naționaliștii de nivel comun puteau înțelege problema doar în limitele stricte și imediate ale unor revendicări teritoriale, dar inspiratorii și călăuzitorii lor nu erau străini de o viziune mult mai largă, mai cuprinzătoare, care implica și aspectul social.

În felul acesta, credem noi, trebuie înțeles interesul Vaticanului față de așa numita problemă maghiară și față de politica internă a României, ca și interesul revizionismului în câștigarea sprijinului romano-catolic.

Că elementele șovine din Transilvania solicitau Scaunului papal asistență în acțiunea lor, nu poate fi nici o îndoială. În 1924, D. Pennescu, ministrul României pe lângă Vatican, raporta guvernului de la București că «de la 1921 încoace s-a oferit clerului maghiar ocaziunea de a se agita și a adresa proteste și memorii la Roma»⁴⁸. Un an mai târziu, același ministru scria într-un nou raport : «Ungurii fac numeroase demersuri la Vatican ca acesta să intervină în chestiunea minorităților, amenințând continuu cu trecerea la Reformă»⁴⁴. Se pare deci că, folosind șantajul, iredentiștii exercitau puternice presiuni asupra Romei papale pentru a-i obține grația, în același timp însă ei se simțeau datori să contribuie efectiv la informarea Romei asupra stărilor de lucruri din sfera interesului lor. În 1926, Elemeer, Gyarfas vicepreședintele Partidului Maghiar, afirma public, că pentru obținerea sprijinului politic al papei, noi «trebuie să-l informăm despre situația noastră pe Sfântul Scaun, fără întrerupere și în mod convingător». La rândul său, Vaticanul nu-și refuză atenția asupra României; același baron Gyarfas relatea că, la Roma, Cardinalul Gasparri «se interesează în mod viu de chestiuni politice interne române»⁴⁹.

Dacă informațiile ce luau drumul Romei, pe de o parte, și întrebările ce porneau spre România, - pe de altă parte, țineau mai mult de planul

⁴⁶ cf. Onisifor Ghibu, *Acte și documente privitoare la Statutul romano-catolic ardelean*, Cluj, 1933, p. 104.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 110.

⁴⁸ cf. Onisifor Ghibu, *Nulitatea Concordatului dintre România și Sf. Scaun*, Cluj, 1935, p. XIV.

⁴⁹ Din Expunerea de motive a Proiectului de lege din inițiativa parlamentară pentru denunțarea Concordatului, din 2 aprilie 1932, cf. Ghibu, *op. cit.*, pp. 11 - 12.

obscur, subteran, al problemei, manifestările fățișe dădeau colaborării catolico-revizioniste o certificare limpede. Cei 27 parlamentari români care cereau denunțarea Concordatului declarau oficial că secretarul Episcopiei catolice din Alba Iulia, G. Floznic, «mărturisește deschis că Sfântul Scaun este susținătorul revendicărilor minoritare din Transilvania»⁵⁰. De altfel, faptele nu-l desmințeau pe Floznic; în prima zi a noului an 1927, papa spunea miilor de pelerini maghiari veniți la Roma: «Binecuvântez pe toți acei tineri... pentru ca să ducă la biruință conștiința națională și adevărata religiozitate și să facă Ungaria din nou mare și fericită»⁵¹. În același timp, pentru «refacerea» Ungariei milita și Internaționala catolică, prin misionari, ceremonii publice, discursuri de prelați, congrese euharistice. Documentele vremii conțin mărturia unui «marș triumfal al Regelui Hristos pe Dunăre», făcut la Budapesta în ziua de 19 august 1930, cu participarea cardinalului A. Sincero, legat papal. Marșul a fost organizat de așa manieră încât să reprezinte simbolul limpede al alianței dintre «țara Sfântului Ștefan» și Regele Hristos al cărui vicar pământesc este papa. În acest context nu e lipsită de semnificație nici prezența lui Justinian Seredy ca mitropolit primat și cardinal al Ungariei; acesta, din simplu călugăr benedictin, dar confesor ocazional al fostei împărătese Zitta a Austriei, devenită regină a Ungariei, cunoaște un salt vertiginos, prin directă intervenție regală și grația condescendentă a papei pentru casa de Habsburg, și, din înalta demnitate pe care o deține, militează pentru revizionism⁵².

Iată, deci, circumstanțele politice de natură cu totul particulară în cadrul cărora se consemnau în Concordat libertăți atât de largi și drepturi atât de concesive față de Scaunul papal și de elementul catolic din România, libertăți și drepturi care puneau Statul român în situația de a-și compromite suveranitatea și siguranța.

d) Din punct de vedere economic, Concordatul se prezintă nu mai puțin dăunător intereselor Statului român. Prima problemă pe care o ridică este aceea a creării unui *Patrimoniu sacru*, pus sub administrarea unui Consiliu al episcopilor diecezani instituit *ad hoc*. Ce reprezintă acest Patrimoniu sacru? E știut că în 1923 s-a efectuat în România o primă reformă agrară care a împroprietărit pe țărani cu pământuri expropriate fie de la instituții, fie de la persoane particulare. Foștii proprietari erau despăgubiți de către Stat prin plata unor rente de expropriere. Printre bunurile expropriate au fost și unele ce aparțineau Bisericii Catolice. Dintre acestea, cele ce erau afectate întreținerii episcopilor, clericilor, parohilor și seminariilor, numite de textul românesc al Concordatului «prebende»,

⁵⁰ *Ibid.*, p. 12.

⁵¹ cf. *Magyar Catholikus Almanach* pe 1927, p. 384, în Ghibu, *op. cit.*, p. XLVIII.

⁵² Vezi O. Ghibu, *op. cit.*, pp. LI - LV.

formează obiectul aliniatului 1 al articolului XIII din Concordat care prevede că rentele de expropriere pe care Statul român le plătește foștilor beneficiari (episcopi, canonici, parohi și seminarii) se concentrează într-un singur fond, Patrimoniul sacru, destinat să devină persoană juridică și să contribuie la întreținerea pe mai departe a acestora; cheltuielile ce depășesc capacitatea de întreținere a Patrimoniului sacru vor fi suportate de Stat, conform aliniatului 2 al aceluiași articol.

Problema Patrimoniului sacru are mai multe implicații.

Mai întâi, bunurile catolice în cauză proveneau din vechile înzestrări ale Bisericii Catolice făcute de diferiți ctitori (regi, nobili etc.) și, ca atare, ele au fost socotite întotdeauna ca bunuri publice; statul își rezerva dreptul de proprietate și control, cedând instituțiilor bisericești doar dreptul de posesiune și uzufruct. După încheierea Tratatului de la Trianon, toate bunurile publice ale fostului stat ungar au trecut de drept în proprietatea Statului român; acesta din urmă, deci, trebuia să se considere proprietar și al bunurilor publice ce erau afectate instituțiilor catolice. Cu toate acestea, printr-o surprinzătoare greșală politică, la expropriere din 1923 Statul român și-a neglijat dreptul său de proprietar al acestor averi și a hotărât să plătească rente pentru niște bunuri care erau, de drept, ale lui; sau, cu alte cuvinte, episcopii, canonicii, preoți și seminariile catolice primeau de la Statul român, cu titlul de rentă de expropriere, despăgubiri pentru niște bunuri care în drept nu le aparținuseră niciodată ca proprietate.

În al doilea rând, până la încheierea Concordatului foștii beneficiari ai acestor bunuri continuau, să-și asigure întreținerea din rentele plătite de Stat, rente ce se presupun a fi fost echivalente cu veniturile de dinainte de expropriere, ce erau afectate întreținerii. După Concordat însă, ei urmau să primească de la Patrimoniul sacru valorile afectate întreținerii, iar de la Stat o sumă în plus tot pentru aceeași întreținere ce se prezuma a nu fi fost acoperită integral de capacitatea Patrimoniului sacru. Prin urmare, până la Concordat Statul român plătea o rentă, dar după Concordat continuă să plătească aceeași rentă și se obligă să mai plătească o sumă oarecare în plus. Evident, Statul era păgubit de două ori: odată la expropriere, când a înțeles să plătească rente pentru bunuri care erau ale lui, și a doua oară prin Concordat, când s-a obligat să plătească un fel de supra-rentă.

În al treilea rând, e de remarcat că Patrimoniul sacru angajează numai rentele plătite de Stat persoanelor (cu excepția seminariilor), nu și instituțiilor bisericești, cum ar fi episcopii, capitlurile, parohiile, acestea din urmă continuând să-și primească rentele fără mijlocirea Patrimoniului. Rezultă de aici că Patrimoniul sacru va avea o capacitate de plată redusă, așa încât Statul va fi oricum obligat să plătească diferențele de întreținere prevăzute în aliniatul 2 al articolului XIII.

În al patrulea rând, Patrimoniul sacru e destinat să devină persoană

juridică și să fie administrat de un Consiliu al episcopilor diecezani, după statute proprii și fără nici un control din partea Statului. Acest Consiliu reprezintă un organ cu totul nou al Bisericii Catolice, neprevăzut nici în Codex-ul de Drept canonic, instituit ad-hoc, numai în România și numai cu atribuții economice, nu și spirituale sau administrative. El deține titlurile și împarte rentele după criteriile proprii, având de dat seamă numai în fața papei, nu și în fața Statului român. După unele evaluări, sumele manipulate de acest Consiliu se ridicau la sute de milioane, poate chiar miliarde de lei, dacă ținem seama că numai episcopului unit din Oradea i se expropriaseră 139.000 de jugăre teren⁵³. Dacă dreptului de liberă administrare a acestor fonduri adăugăm dreptul de cetățenie străină al unor membri ai Consiliului, ca și dreptul lor de liberă comunicare cu Vaticanul, nu e greu să prezumăm și implicațiile politice ale acestei noi instituții catolice.

Potrivit aceluiași articol, Consiliul episcopilor diecezani administrează nu numai fondurile Patrimoniului sacru, ci și veniturile rentelor ce proveneau din exproprierea unor bunuri ce fuseseră în posesia *Fondului General Catolic de Religie și Fondului General Catolic de Instrucție*, ceea ce presupune că sumele încasate și dirijate se ridicau la cifre impresionante. Tendința evidentă a Vaticanului era aceea de a opera o excludere sistematică a Statului român de la administrarea și controlul averilor bisericesti catolice, încredințându-le cu exclusivitate Bisericii. Încă din 1924 Vaticanul ceruse guvernului liberal, prin cel de al treilea proiect de Concordat, ca Fondul religios și Fondul de studii, administrate până atunci de către Stat, să fie predate Bisericii Catolice. Concordatul din 1927 a izbutit să pună în mâna Vaticanului, pe lângă arma politică, și pe cea economică, cele două unelte de luptă fiind complementare.

Una din cele mai controversate și mai spinoase probleme ale catolicismului din România a fost aceea a *patronatului*. Articolul XV din Concordat consemnează că «drepturile și îndatoririle de patronat, de orice categorie, sunt și rămân desființate fără nici o indemnizație».

Principiul patronatului a izvorât din străvechea tradiție a suveranilor de a înzestra Biserica cu averi și de a o ocroti împotriva oricărei primejdii de natură mai ales materială. E vorba, fără îndoială, de suveranii catolici care își lua și sarcina de a fi apărătorii și susținătorii religiei, făcând aceasta fie din inițiativă și zel propriu, fie în virtutea unui mandat pe care-l primeau de la papă odată cu investitura sau cu recunoașterea în demnitatea supremă a statului. Așadar, în mod obișnuit, suveranul înzestra instituția bisericească cu bunuri, o pune în posesia acestor bunuri, îi dădea dreptul de uzufruct, dar își rezerva pentru sine dreptul de proprietate, ca și pe acela de a controla dacă veniturile acestor bunuri nu sunt întrebuințate în alt scop

⁵³ cf. Dr. Nicolae Bălan, *op. cit.*, pp. 32—34.

decât cel destinat de suveran. În numeroase cazuri, suveranul își rezerva și dreptul de a administra aceste bunuri, printr-un împuternicit sau printr-un organ al aparatului de Stat.

Acest drept al unui ctitor de a se considera proprietar, chivernisitor și supraveghetor al ctitoriei sale s-a definit juridic în principiul patronatului sau așa numitul *Jus patronatus Regii*.

Patronatul eclesastic ungar, singurul care interesează lucrarea de față, a luat ființă sub întâiul rege ungar, Ștefan I, devenit mai târziu «Sfântul Ștefan», convertit la catolicism, întemeietor al catolicismului maghiar, mandat de papă cu largi drepturi de a-și organiza Biserica și investit, în acest scop, cu titlul de «legat papal»⁵⁴. De-a lungul secolelor au existat însă două concepții deosebite și contradictorii cu privire la geneza patronatului: concepția catolică și concepția statală. Prima susținea că patronatul izvorăște dintr-o autoritate bisericească, respectiv de la papă, care a mandat pe suveran cu dreptul de a înzestra și ocroti Biserica; cea de a doua afirmă că dreptul de patronat este un atribut al puterii regale⁵⁵. Această controversă, deschisă sub dinastia arpadienilor, va fi un ghimpe permanent înfipt în trăinicia relațiilor dintre Coroana ungară și Scaunul papal. Pe de o parte, papalitatea va face eforturi susținute pentru a sustrage averile bisericești din dreptul de proprietate și control al Statului, iar pe de altă parte Statul se va îndărătnici să nu abdice de la principiul suveranității sale. Dincolo de tribulațiile unui mileniu de istorie maghiară, fapt este că legiuirile ungare de totdeauna au consemnat dreptul Statului de proprietate și control asupra averilor bisericești — drept izvorât din sistemul patronal și donațional — lăsând pe seama Bisericii sau ierarhilor ei numai dreptul de posesiune și uzufruct. În urma Tratatului de la Trianon, regele român, ca șef suprem al Statului și ca succesori de drept public al regilor ungari, a preluat și dreptul de patronat și control suprem pe care-l avuseseră regii Ungariei, acest drept fiind legat nu de persoane, ci de suveranitatea teritorială⁵⁶.

Încă din 1920, prin întâiul proiect de Concordat, Vaticanul ceruse guvernului român desființarea dreptului de patronat, invocând în sprijinul acestei cereri o circumstanță istorică (faptul că ultimul împărat al Austro-Ungariei renunțase în mod expres la acest drept, în favoarea papei). Guvernul respinge solicitarea Vaticanului, afirmând, prin mijlocirea lui Octavian Goga, că acest «drept suprem avut de regii Ungariei, guvernul îl reclamă și pentru M.S. Regele României»⁵⁷. În tratativele ce au urmat,

⁵⁴ Dr. Gh. Ciuhandu, *Patronatul eclesastic ungar în raport cu drepturile Statului român*, Arad, 1928, pp. 9 - 13.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 196.

⁵⁷ cf. Ghibu, *op. cit.*, p. XI.

Vaticanul s-a arătat dispus să facă unele «concesii» guvernului român, cum a fost, de pildă, în problema numirii episcopilor, dar ministrul Pennescu raporta de la Roma că «Sfântul Scaun face dificultăți în ceea ce privește patronatul suprem al Regelui»⁵⁸, de unde reiese că papa acorda acestei probleme Economice o importanță deosebită.

Vaticanul a perseverat în intenția de a scoate averile catolice din România de sub controlul Statului și astfel, în 1927, a putut înregistra o nouă victorie, prin articolul XV din Concordat, care desființează prerogativele patronale și consfințește pe seama Bisericii Catolice dreptul de proprietate, control și posesie perpetuă.

Toate cele de mai sus, expuse succint și îmbrățișând doar aspectele esențiale și semnificative ale problemei, demonstrează în modul cel mai evident inoportunitatea Concordatului încheiat cu Vaticanul în 1927 și caracterul lui nociv pentru interesele majore ale Statului român.

E interesant să reținem însă că acest caracter nociv e limpede nu numai pentru noi, cei de azi, ci și pentru contemporanii tratativilor și convenției concordatoare. Lăsăm la o parte o seamă de nume, ca acelea ale lui Onisifor Ghibu, Tudor Popescu, Ioan Lupaș, I. Mateiu, Romul Căndea și pe ale altora care s-au pronunțat public împotriva Concordatului și care deci n-au avut nici o contribuție la realizarea lui; facem abstracție și de opiniile ierarhilor ortodocși, în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, ca exprimând punctul de vedere al unui interes mai mult confesional; suntem surprinși însă să constatăm că acest Concordat a fost depreciaț de chiar oamenii care l-au tranzacționat și l-au încheiat.

Vasile Goldis, de pildă, semnatarul român al Concordatului, scria guvernului Averescu, într-un memoriu din 1926, că Biserica Catolică e «străină de sufletul nostru și nu odată cu manifestări dușmane față de statul nostru»⁵⁹. Ca atare, «nu ezit a mărturisi că și pentru România aş socoti mai potrivită rezolvarea problemei printr-o lege specială a Cultelor, decât prin Concordat»⁶⁰. Vasile Goldiș semnează totuși Concordatul, dar după aceea pare să-și renege propria-i acțiune și să repudieze actul de la Roma declarând că «din momentul ce am predat guvernul, noi politicește nu mai răspundem de soarta Concordatului».

În 1928, Nicolae Titulescu a cerut Vaticanului o seamă de «declarații interpretative», fără de care «ratificarea Concordatului e imposibilă». Aceasta denotă că marele bărbat de stat al României era convins că, așa cum se făcuse, Concordatul nu corespundea deloc intereselor țării.

Zenovie Pîclișanu a fost unul dintre împuterniciții guvernului Brătianu, care, alături de C. Banu, a dus tratativele asupra celui de al treilea

⁵⁸ *Ibidem*, p. XI.

⁵⁹ cf. O. Ghibu, *op. cit.*, p. XVII.

⁶⁰ *Ibidem*, p. XV.

proiect de Concordat, în 1924. Cîțiva ani mai târziu, el relatează lui Onisifor Ghibu, printr-o frază lapidară și ușor licențioasă că «modul în care s-a tratat și încheiat Concordatul a fost... o porcărie»⁶¹.

Am amintit mai sus că Octavian Goga, ministru al Cultelor sub averescani, considera proiectul de Concordat ca pe un atentat al Vaticanului asupra integrității, independenței și Constituției Statului, asupra siguranței lui și a liniștii publice.

Cei 27 parlamentari români care, în 1932, cereau printr-un proiect de lege, denunțarea Concordatului, apreciau că acesta «servește ca substrat al unei acțiuni sistematice care amenință în mod grav atât interesele de viață ale poporului român, cât și unitatea și siguranța statului»⁶².

Consiliul inspectorilor generali din Ministerul Cultelor afirma, în 1935, că «interesele Statului român nu sunt servite prin aplicarea Concordatului», că «acest Concordat este plin de echivocuri, de neclarități, de imprecizii, de subtrefugii, care anihilează atât dispozițiile Constituției Țării... și care ating în mod simțitor înseși interesele de viață ale Statului nostru»⁶³.

Cum se explică încheierea unui asemenea Concordat, de vreme ce o bună parte din principalii lui autori se pronunță împotriva-i ?

Explicația fenomenului pare să fi fost, în trecut, de domeniul misterului. Cercetătorii și comentatorii problemei concordatului au căutat sensul cauzal în mai multe părți și au emis opinii variate, dar n-au putut ajunge la concluzii sigure. Singurul fapt cert era acela că tratativele și încheierea Concordatului se operaseră în «niște condițiuni foarte misterioase», după cum declara însuși Zenovie Pîclișanu într-o vreme în care pretindea că încă nu poate vorbi public despre dedesubturile tratativelor la care luase parte.

Într-adevăr, *caracterul obscur al tranzacției concordatului* necesită să fie reținut. Faptul că tratativele s-au dus în secret n-ar fi de natură să surprindă; era vorba de o problemă de stat, iar asemenea probleme, în mod obișnuit, nu sunt date publicității decât într-un anumit moment pe care-l hotărăște guvernul. Nu poate fi însă neglijat faptul că, mai întâi, semnarea actului s-a făcut nu la București, ci la Roma (istoria vorbește de Concordate încheiate la Worms, Bologna, Paris, Viena, dar nu de unul încheiat la București) și că, în al doilea rând, semnarea însăși s-a operat în cadrul unui secret desăvârșit. Mai mult, nici după semnare (10 mai 1927) opinia publică n-a luat cunoștință de acest act, el fiind denunțat (în sensul publicitar al cuvântului) abia în februarie 1928, de ziarul «Telegraful

⁶¹ *Ibidem*, p. XLII.

⁶² cf. Ghibu, *op. cit.*, p. 1.

⁶³ *Ibidem*, pp. 34, 73—74.

Român» din Sibiu printr-un articol nesemnat, dar întocmit, după cât se pare, de mitropolitul Nicolae Bălan. Problema Concordatului, ca și textul acestuia, fuseseră rezervate unui cerc foarte restrâns de inițiați. De pildă, la data de 4 mai 1927, deci cu o săptămână înainte de semnare și cu doi ani înainte de a fi fost publicat în Monitorul Oficial, textul Concordatului îi era cunoscut lui Pamfil Șeicaru care-și putea permite să-l comenteze, acoperit, în presa cotidiană⁶⁴.

Ratificarea Concordatului de către Parlamentul român, făcută la 7 iulie 1929, n-a cunoscut o perioadă preliminară de studiu și comentarii, schimburi de opinii, dezbateri private, informări reciproce. După toate probabilitățile, Corpurile legiuitoare au fost luate prin surprindere. Ioan Clinciu, raportorul Concordatului în Senat, îi declara, mai târziu, lui Onisifor Ghibu că «chestiunea n-a fost studiată deloc. I s-a dat proiectul de lege din partea biroului Senatului, cu cuvântul de ordine să-l susțină în ședință. Atâta tot!»⁶⁵. Mai cunoaștem că acest cuvânt de ordine venea direct din partea lui Iuliu Maniu, șeful guvernului de atunci.

Ratificarea Concordatului a scos la iveală și alte aspecte obscure, în timpul tratativelor de la Roma, Vasile Goldiș ceruse și obținuse de la cardinalul Gaspari o declarație menită să precizeze poziția Vaticanului în cadrul viitoarelor lui relații cu guvernele României. Declarația a fost adăugată, la Roma, textului original al Concordatului, dar exemplarul prezentat Parlamentului spre ratificare n-o avea.

Concordatul mai avea o anexă, destinată să facă parte integrantă din textul lui, și anume un schimb de scrisori intervenite între guvernul român și nunțiatul din București, cu privire la reglementarea și precizarea anumitor probleme. Legea de ratificare, votată de Parlament, spunea că aceste scrisori «se alătură la legea de față», cu intenția ca ele să capete putere de lege; cu toate acestea, ele n-au fost alăturate legii, ci numai Concordatului; o mână nevăzută le-a sustras posibilității de a căpăta caracterul și puterea unei legi.

De-a dreptul uluitor e faptul că originalul Concordatului, care cuprindea și declarația clauză a cardinalului Gaspari, a dispărut fără urmă din arhiva Ministerului de Externe. Ghibu pune această dispariție sub semnul misterului. O însemnare a lui Al. Lapedatu, fost ministru liberal al Cultelor, dădea indicația că originalul fusese înmânat regelui Ferdinand de către Vasile Goldiș, în prezența generalului Averescu. Dar Ghibu afirmă că mult după aceea, în 1929, când s-a făcut ratificarea la Roma, acest original se afla totuși în mâna ministrului Caius Brediceanu⁶⁶, și că pe el a fost pusă o a doua clauză emisă de Vatican, în lumina acestor date, nu e exclus să

⁶⁴ Popescu Tudor, *op. cit.*, p. 20 - 21.

⁶⁵ O. Ghibu, *op. cit.*, p. XXIX.

⁶⁶ *Ibidem*, p. XXXII.

prezumăm că textul original al Concordatului a fost primit, într-adevăr, de regele Ferdinand și că de la acesta, pe un filon subteran, a ajuns la Roma, unde, probabil, a și rămas.

Toate acestea nu răspund întrebării asupra fenomenului, ci o reactualizează; cum a fost posibilă încheierea unui asemenea Concordat?

Unii au aruncat vina asupra lui Vasile Goldis, alții l-au învinuit pe Zenovie Pîclișanu. Iritările polemice ale vremii au stigmatizat pe «unguri». Astăzi ne putem da seama că atât Vasile Goldis cât și Zenovie Pîclișanu au fost doar niște instrumente în mâna unor forțe, mult mai înalte și mai puternice, în ceea ce-i privește pe unguri, înțelegând prin ei pe revizioniști, credem că acuzațiile unor contemporani, chiar dacă nu sunt lipsite de temeii, nu sunt lipsite nici de exagerare. La începutul acestui capitol am semnalat coalizarea dintre elementul religios catolic și elementul politic maghiar, ca o reacție comună împotriva Tratatului de la Trianon. În virtutea acestei reacții comune și a obiectivului comun, era firesc ca cele două forțe să se alieze și s-au aliat. Dacă în problema Statusului romano-catolic ardelean, pe care o vom trata mai jos, realitatea acestei alianțe e remarcabilă, în problema Concordatului participarea elementului maghiar e mai puțin evidentă. Desigur, Concordatul deschidea porțile unei acțiuni de largă desfășurare a șovinismului maghiar și aceasta ar fi fost deajuns ca să justifice o participare efectivă a iredentistilor la realizarea lui. Dar nu e mai puțin adevărat, așa cum am observat mai înainte, că alianța catolică-maghiară nu era lipsită de asperități. Prezența greco-catolicilor din Ardeal, români de baștină, era de natură să indisună integralismul naționalist maghiar și, în același timp, să intereseze prozelitismul neostoit al Romei. Concordatul era menit ca, din acest punct de vedere, să nu-i entuziasmeze pe unguri; Biserica Greco-Catolică înceta să mai fie «Biserică națională», situată deci de celaltă parte a baricadei, și devenea un «rit», adică o parte componentă a Bisericii Catolice, intrând în casa maghiarismului ardelean ca un musafir nepoftit care ar putea, eventual, să uzeze de agerimea unui ochi indiscret. Nu putea ispiti nici perspectiva maghiarizării elementului românesc, încercată fără succes de-a lungul unui mileniu. De aceea socotim că nu elementul maghiar, în înțelesul politic al cuvântului, a precumpănit în realizarea Concordatului, învinuirile contemporane, atâtea câte au fost, se întemeiază mai mult pe prezumții, iar prejudecata nu poate contura niciodată un criteriu științific.

Fără îndoială, inițiativa Concordatului a avut-o *Vaticanul*, iar agenții săi diplomatici au dus, vreme de nouă ani, o acțiune susținută pentru realizarea și desăvârșirea convenției. Nu trebuie uitat că primul proiect de Concordat a aparținut Vaticanului, în 1920, iar ultima parafare a actului a avut loc la Roma, în 1929. În numele papei Pius al XI-lea, tratativele au fost duse de cardinalul Doici, secondat în țară de nunțiul Alexandru Cizar.

Monseniorul Doici a depus eforturi extraordinare pentru a obține din partea delegaților români un text de Concordat care să corespundă cât mai fidel indicațiilor papei. În 1928, el îi declara confidențial lui Nicolae Titulescu, în gara Romei unde venise să-l întâlnească în mod special, că tentativele lui de a fi conciliant față de unele cereri ale reprezentantului român se izbesc de rezistența personală a papei, și-i cerea acestuia să cedeze, așa cum cedase, de altfel, și Vasile Goldiș. Aparatul diplomatic al Vaticanului a funcționat nu numai pentru Concordat în sine, ci și pentru primatul acestuia în aria legislației românești. E semnificativ faptul că, în 1928, tocmai în zilele când la București se discuta fixarea textului proiectului de lege pentru regimul general al cultelor, un reprezentant diplomatic al Scaunului papal făcea o «vizită» la Consiliul Suprem legislativ al României⁶⁷. Ce a urmat, se știe: Legea Cultelor a fost întocmită și votată sub cel mai evident regim concordatar. Așadar, asupra rolului prim și hotărâtor jucat de Vatican în încheierea Concordatului cu România nu a fost și nici nu poate fi vreo îndoială.

Dintre factorii interni, cel dintâi care atrage atenția cercetătorului e constituit de *partidele politice* care s-au succedat la guvern între 1920—1929. Avocatul Tudor Popescu, care a scris o carte despre Concordat, crede că acesta a fost opera exclusivă a partidelor național-țărănesc și național-liberal. După el, situația politică a României din perioada postbelică se caracterizează prin dispariția vechiului partid conservator și prin apariția partidului național-țărănesc, acesta din urmă fiind rezultatul fuzionării partidului național al lui Iuliu Maniu cu partidul țărănesc al lui Ion Mihalache. *Partidul național se născuse și evoluase în Ardeal, având la conducere și în posturile cheie o bogată echipă de greco-catolici, în frunte cu Iuliu Maniu, care se bucurau de sprijinul Vaticanului și care, la rândul lor, întrețineau un climat favorabil propagandei catolice.* În aria politică a României, partidul național-țărănesc se proiecta ca singurul adversar redutabil al liberalilor. Aceștia, pentru a-i contracara prestigiul și șansele de guvernare, au căutat și ei o apropiere de Roma, căutând să câștige și să-și asigure simpatia Vaticanului și a catolicilor din România⁶⁸. Cu alte cuvinte, s-a creat o supralicitare a celor două principale partide politice față de catolicism, supralicitare al cărei rezultat a fost, până la urmă, Concordatul.

Teza lui Tudor Popescu exprimă, desigur, adevărul, dar numai în parte. În ceea ce-i privește pe țărăniști, nu rămâne nici o îndoială că militau pentru catolicism. Chiar în Ardealul de sub stăpânirea ungară, partidul național era sprijinit de împăratul Francisc Ferdinand și se pare că unul din motivele pentru care Iuliu Maniu a refuzat, în 1919, să îmbrățișeze ideea unificării bisericești, a fost condescendența față de ocrotitorul imperial al

⁶⁷ Dr. Nicolae Bălan, *Biserica neamului și drepturile ei*, Sibiu, 1928, p. 53.

⁶⁸ Popescu Tudor, *op. cit.*, p. 12.

partidului său⁶⁹. Partidului național-țărănesc i se datorează cel puțin ratificarea Concordatului de către Parlament, prin cuvântul de ordine al lui Iuliu Maniu.

În ceea ce-i privește pe liberali, e lucru sigur că sub guvernarea și prin înputerniciții lor s-au perfectat tratativele concordatate și, ceea ce e mult mai grav, a fost admis textul de bază al Concordatului, într-o ședință a Senatului, din mai 1929, reprezentanții celor două partide principale, puși în fața evidențelor, se învinuiau reciproc; senatorul țărănist Dincescu Bolintin îi acuza pe liberali că ei au făcut Concordatul, iar Aurel Vlad, ministru liberal, îi acuza pe țărăniști că ei poartă răspunderea financiară⁷⁰.

Teza lui Tudor Popescu ignoră și faptul că un al treilea partid, cel averescan, a jucat un rol important în această problemă. Sub guvernul Averescu s-au început, în 1920, primele tratative, și tot sub o guvernare Averescu s-a semnat Concordatul, în 1927.

De fapt, credem că era vorba mai puțin de o supralicitare a partidelor față de Vatican, cât de o concurență între ele. Fiecare guvern al tratativelor concordatate, moștenind problema de la antecesorul său, își raporta poziția nu la principiile permanente ce stau la baza unei organizări statale, ci, comparativ, la pozițiile concurenților săi politici. În acest sens, ni se pare foarte semnificativ unul din criteriile după care Vasile Goldiș discuta la Roma un proiect de Concordat întocmit de guvernul, liberal ce-i precedase lui Averescu : «guvernul nou — scrie Goldiș într-o broșură — să nu iasă inferior guvernului Brătianu în tratativele cu Vaticanul» (Concordatul, Arad — 1927, p. 6). «Dacă nu voi putea câștiga aceste puncte — scrie mai departe Goldiș, la pagina 8 — atunci la timpul său, liberalii cu drept cuvânt mi-ar fi putut aduce învinuirea că am fost mai ieftini decât dâșii și astfel Concordatul ar fi adus Guvernului nostru o știrbire a prestigiului său politic». Criteriul concurenței politice e atât de evident încât nu mai are nevoie de nici un comentariu. În fața unor asemenea maniere de guvernământ, Vaticanul nu avea decât de câștigat.

Adăugăm că, pe lângă aceste partide propriu-zise, care se situau pe linia de centru a politicii românești, Concordatul a fost sprijinit și de unele elemente de dreapta, proiectate încă de pe atunci pe panorama curenților naționaliste, în ziarul «Cuvântul» din 1927⁷¹, Nae Ionescu se pronunța deschis pentru Concordat, (alături de Pamfil Șeicaru care ducea o campanie similară în «Curentul») și **introducea ideea unei abandonări a Ortodoxiei, în ciuda faptului că el trecea drept un filosof prin excelență ortodox**. Pe de altă parte, Visarion Puiu, pe atunci episcop de Bălți, se declara împotriva

⁶⁹ Dr. Ioan Lupaș, *Chestiunea Concordatului*, Sibiu, 1921, p. 22.

⁷⁰ Vezi Dr. Nicolae Bălan, *Biserica împotriva Concordatului*, p. 13.

⁷¹ 6 mai 1927, deci cu numai patru zile înainte de semnarea Concordatului, cf. Popescu Tudor, *op. cit.*, pp. 21 - 22 și 15.

înființării Patriarhiei Române, în 1925, și infiltra opinia că singura Patriarhie bine întemeiată este aceea a Romei papele, ceea ce-i făcea pe uniții de, la Blaj să-i reproducă discursurile în coloanele presei lor, după cât se pare chiar cu voia și intenția însăși a episcopului⁷².

Mărturiile vremii ne dau însă indicii suficiente în sprijinul unei concluzii mai limpezi, și anume că nu persoanele oficiale și nici guvernele au jucat rolul principal în problema Concordatului, ci *regele*. Tratatul de concordat și semnarea convenției s-au operat sub domnia lui Ferdinand I, al cărui catolicism, poate mai puțin fervent decât al predecesorului său, Carol, era susținut și alimentat de cadrele ierarhiei romane. E de ajuns să cităm influența pe care o exercita asupra-i nunțiul Doici, ca și contele Majlath, episcopul romano-catolic de Alba Iulia, al cărui portret se afla în camera de culcare a regelui. Cât privește catolicismul lui Majlath, caracterul său ofensiv se va ilustra public în anii următori Concordatului, cu prilejul tratatelor asupra Statusului romano-catolic ardelean.

În broșura explicativă pe care a publicat-o la Arad în 1927, Vasile Goldiș afirma că a mers la Roma pentru a semna Concordatul nu numai în virtutea instrucțiunilor primite de la guvern, ci și «luând în deosebită socotință și dorința exprimată a M. S. Regelui»⁷³; aceasta denotă că regele a avut conversații directe cu Goldiș în această problemă și că i-a dat instrucțiuni în acest sens, fie chiar și sub forma unei «dorințe exprimate» care, potrivit uzanțelor vremii, avea valoare de ordin. Și poate că inițiativa contemporani nu erau lipsiți de îndreptățire să afirme că greșala lui Goldiș s-ar fi datorat devotamentului său față de rege.

Există indicii că Ferdinand a intervenit nu numai în acțiunea semnării Concordatului, ci și în asigurarea pozițiilor catolice solicitate prin proiectele actului. De pildă, una din învinuirile aduse lui Goldiș de către unii contemporani era aceea de a fi operat, prin convenția concordatară, mutarea la Cluj a episcopiei unite de la Gherla, într-o scrisoare explicativă trimisă la 8 noiembrie 1933 episcopului Nicolae Ivan al Clujului, Goldiș dă vina pe guvernele liberal și țărănist, în sensul că mutarea acestei episcopii s-a făcut cu învoirea lor și «s-a promis personal de către M. S. Regele»⁷⁴.

De altfel, înainte de a pleca la Roma pentru tratative, Goldiș a avut o lungă audiență la regele Ferdinand, în cursul căreia, după propria exprimare, «s-au fixat definitiv unele chestii importante în legătură cu Concordatul»⁷⁵. Se pare că tot în cursul acestei audiențe Goldiș ar fi cerut regelui permisiunea de a încerca la Vatican o reducere a episcopiiilor catolice, la care suveranul i-a răspuns : «încearcă, dar să nu fie motiv de

⁷² Vezi ziarul *Unirea* nr. 25 din 20 iunie 1925, cf. Popescu Tudor, *op. cit.*, p. 16 și nota 1.

⁷³ V. Goldiș, *Concordatul*, Arad (1927), p. 30.

⁷⁴ Vezi Ghibu, *Nulitatea Concordatului*, p. XXXIV.

⁷⁵ V. Goldis, *op. cit.*, p. 7.

rupere»⁷⁶. E evident că regele ținea cu orice preț ea acest Concordat să fie încheiat.

Deosebit de semnificativă ni se pare o împrejurare relatată de Goldiș în broșura amintită mai sus. La Roma, Goldiș trata cu cardinalul Gasparri problema jurământului clerului. Delegatul român cerea ca textul Concordatului să prevadă obligația preoților catolici din România ca, la intrarea lor în funcțiune, să presteze jurământ de credință față de capul Statului. Reprezentantul Vaticanului a respins categoric această cerere, ceea ce l-a făcut pe Goldiș să-i telefoneze la București lui Averescu și să-i ceară părerea, «eventual chiar pe a Majestății Sale Regelui». Averescu i-a răspuns că «guvernul român nu insistă pentru jurământul clerului», ceea ce însemna dezarmarea delegatului român. Goldiș a aflat, ceva mai târziu, că «Majestatea Sa Regele a fost de aceeași părere cu guvernul», ceea ce înseamnă, mai întâi, că generalul Averescu s-a consultat cu regele și, în al doilea rând, că de fapt guvernul a fost de aceeași părere cu regele.

Tot în legătură cu aceasta, având în vedere dorința expresă a lui Ferdinand de a încheia Concordatul și, pe de altă parte, legătura lui directă cu înalții ierarhi catolici din România, ne putem permite o prezumție. Vasile Goldiș, chiar după ce a primit răspunsul lui Averescu, a făcut abstracție de el și a continuat să insiste pentru obligativitatea clerului de a presta jurământ. Spre marea lui surprindere, reprezentanții Vaticanului i-au răspuns că nu înțeleg insistențele lui, deoarece guvernul român a adoptat punctul lor de vedere și că Sfântul Părinte a primit în acest sens o telegramă de la nunțiul papal din București, monseniorul Doici. Cu alte cuvinte, Vaticanul cunoștea precis un punct de vedere pe care reprezentantul diplomatic al României îl considera — și care era — un secret de stat. Firește, acest fapt a paralizat orice tentativă a lui Goldiș de a continua discuțiile pe această temă. El afirma că, ulterior, a făcut constatarea unei «regretabile indiscreții» comise la București, al cărei autor «nu s-a putut găsi»⁷⁷. Ghibu crede că vinovatul trebuie să fi fost un funcționar din Ministerul de Externe. Dar, în lumina tuturor datelor de care dispunem, nu poate fi exclusă prezumția ca însuși regele Ferdinand să fi comunicat nunțiului Doici obiectul telegramei acestuia către papă.

Dacă regele a izbutit să opereze miracolul Goldiș, făcând dintr-un înverșunat anticoncordatar semnatarul însuși al Concordatului, nu mai puțină izbutire, și mai ușoară, a avut asupra lui Ionel Brătianu. Personal, șeful partidului liberal nu era interesat nici de Ortodoxie, nici de Catholicism, dar nu-i erau indiferente raporturile lui cu regele. La urma urmelor, asemenea raporturi nu-i erau indiferente nimănui. Regele își câștigase pe merit gloriosul titlu de «Ferdinand întregitorul», cu care va

⁷⁶ *Ibidem*, p. 21, nota 1.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 13 - 14.

intra și va rămâne în istorie, iar de acest titlu erau indisolubil legați atât Brătianu și Goldiș cât și mulți alți oameni politici care, împreună cu suveranul, făuriseră România Mare. Așadar, nu poate fi pus în discuție patriotismul în sine al lui Ferdinand, ci numai evidenta lui slăbiciune în fața acestui capitol de politică națională.

În dezbaterile vremii a circulat, neoficial, o presupunere, anume că Roma catolică a exercitat asupra lui Ferdinand catolicul presiuni extreme, împinse până la limita rezistenței, care l-au pus pe bătrînul suveran în fața alternativei de a determina semnarea Concordatului sau de a muri fără să primească din partea Bisericii ultima iertare și cuminecătură. Desigur, documente certe care să sprijine această teză nu există (și ne întrebăm dacă pot exista), dar prezumția nu e în afara posibilului. Exploatarea unui suferind sau muribund credincios în scopuri de ordin practic e un exercițiu îndelungat al clerului catolic, iar semnatarul prezentei lucrări cunoaște un caz pe care-și permite să-l citeze în favoarea tezei de mai sus:

La 2 august 1951 s-a stins din viață, la București, pictorul german Anton Kaindl, locuitor de multă vreme al țării românești și un mare îndrăgostit al monumentelor noastre de artă religioasă (mănăstiri, schituri, biserici și troițe), pe care le-a immortalizat într-o operă vastă și plină de sensibilități. Cu câteva zile înainte de moartea pe care și-o presimțea, Kaindl a scris un testament prin care dispunea ca întreaga lui operă (peste 800 acuarele și peste 200 gravuri în aqua-forte), precum și drepturile de autor, să-i revină moștenitoarei sale Silvia Obreja, în semn de recunoștință pentru devotamentul cu care aceasta l-a îngrijit, în casa și familia ei, vreme de ani îndelungați, el fiind bătrîn și singur, în aceeași zi, după câteva ore, el a cerut duhovnic pentru mărturisire și împărtășire; la invitația Silviei Obreja, a venit la el preotul Giovanelli, de la biserica Sfântul Iosif, catedrala romano-catolică. De la această spovedanie preotul Giovanelli a ieșit cu un al doilea testament prin care Anton Kaindl dispunea ca opera lui să revină Vaticanului și să fie transportată la Roma atunci când împrejurările vor permite, în fața acestei situații, moștenitoarea legală a oferit întreaga colecție, ca donație, Arhiepiscopiei Ortodoxe a Bucureștilor, în posesia căreia se află și astăzi⁷⁸.

Iată însă că, mai nou, a ieșit la iveală o mărturie contemporană cu Concordatul, mult mai directă și, deci, mai convingătoare. E vorba de memoriile lui Nichifor Crainic, din care extragem și reproducem un pasaj asupra unor evenimente trăite de el în 1927:

«Tratativele pentru încheierea lui (a Concordatului, n.n.) durau de șapte ani. Guvernele noastre n-aveau curajul să pună piciorul în prag față de pretențiile exorbitante ale Vaticanului. Proiectul de Concordat asigură

⁷⁸ Tem. 10761/1951 din Arhiva Arhiepiscopiei Bucureștilor. Informațiile privitoare la cel deal doilea testament le deținem direct și personal de la Silvia Obreja.

Papei în România o autoritate suprastatală și, în anumite cazuri, dreptul de proprietar în țară în mod absurd. Din această pricină, guvernele noastre, cu o lașitate rău mascată, amânau încheierea din an în an. Vasile Goldiș declarase public că mai bine își taie mâna decât să semneze asemenea Concordat.

La ultima audiență imperioasă a monseniorului Doici, nunțiul papal, eu am servit ca interpret. Goldiș nu știa franceză. Monseniorul Doici avea un defect caraghios: o incontinență nazală. Cu cât se înfură, cu atât nasul îi curgea mai abundent. Cîteodată, în focul gesticulației, uita să mai folosească batista și lacrimile nazale șiroiau pe sutana diplomatică, o elegie înciudată că papa nu intră mai repede în posesiunile românești. Goldiș era intimidat. Monseniorul cerea dictatorial să-i fixeze data semnării. Ministrul, care nu voia, îngăima echivocuri. Atunci, printre șiroaie, au izbucnit, grotești, invectivele milenare împotriva ortodoxiei :

— Ipocriților, perversilor, bizantinilor, ereticilor, în curând veți semna, în curând!

Eram în România într-un cabinet ministerial!

Când nunțiul papal s-a ridicat în furii și a luat-o spre ieșire, s-a produs un tablou fantastic al demnității de stat: ministrul alergând după monsenior, trăgându-l de pulpană să nu plece : Monsenior, monsenior! iar eu alergând după ministru să-l sustrag din situația ridiculă. Nu l-a putut opri. Dus a fost!

«Veți semna curând»... Monseniorul Doici știa ce spune.

Regele Ferdinand nu era încă în agonie, dar greu bolnav. Era catolic și, botezându-și copiii în legea țării (în religia ortodoxă, conform Constituției, n.n.), papa îl oprise de la împărtășanie. Catolicii cu acces în palat i-au terorizat suferința cu bestialitate sacră, amenințându-l cu focul iadului dacă nu obține grația potirului. Iar grația nu se poate căpăta decât printr-un târg: să încheie Concordatul!

Într-o zi Vasile Goldiș era profund deprimat. Venea de la rege. I-a mărturisit cum era terorizat de catolici. Era credincios și îngrozit de moarte. Luându-i mâinile, l-a implorat plângând să meargă la Roma să semneze Concordatul, ca regele să poată primi împărtășania și să moară în pace. Toată luna mai 1927, Goldiș a stăruit la Vatican, neizbutind să schimbe o iotă în plus din textul impus.

Concordatul papal cu România s-a încheiat printr-un șantaj cu «eternitatea»⁷⁹.

În lumina acestor mărturii și-n ultimă analiză, reiese că rolul hotărâtor în problema Concordatului nu l-au avut nici ungurii, nici oamenii politici, nici chiar regele, ci Vaticanul.

⁷⁹ Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre*, vol. II. Fragment apărut în «Tribuna» (Cluj) din 19 iulie 1990, p. 6.

Concordatul, potrivit definițiilor clasice, ar fi fost destinat să reglementeze situația cultului romano-catolic pe teritoriul Statului român. Din păcate, prezența lui în istoria noastră națională a înscris una din paginile ei obscure, depășind cu mult sfera interesului bisericesc și ancorându-se puternic în aceea a interesului politic. Deși, așa cum am remarcat mai sus, nu avem date suficiente care să ateste o participare efectivă a elementului revizionist maghiar la încheierea Concordatului, această convenție a fost realizată totuși într-o epocă de efervescentă politică, și e mai presus de orice îndoială că, poate dincolo de așteptările iredentiștilor, ea le-a oferit acestora largi posibilități de acțiune. Concordatul reprezintă expresia juridică a filomaghiarismului papal și acoperirea politică a naționalismului unguresc. Ar fi greșit să credem că importanța lui a rămas circumscrisă în contextul anilor 1927—1929; rezonanțele lui s-au făcut simțite, dureros, în anii ce au urmat. Mussolini făcuse Vaticanului largi concesii, prin Concordatul din 1929, iar papa, la rândul său, a continuat să exercite o puternică influență asupra guvernării fasciste din Italia. Începând cu pragul celui de al patrulea deceniu, guvernul italian manifesta o tot mai pronunțată atitudine în favoarea revizionismului maghiar. Și poate că Onisifor Ghibu nu greșea, în 1935, afirmând că această politică a Romei mussoliniene se datorește, în mare parte, influențelor venite din partea Romei papale⁸⁰. Ceea ce se presimțea în 1935 a devenit realitate în 1940; contele Ciano impune diktatul de la Viena, și partea de nord a Ardealului trece în stăpânirea Ungariei horthyste!

Concordatul din 1927 a constituit nu numai principala armă a acțiunii catolicismului în România, ci și germenul celorlalte modalități ale noii ofensive papale și iredentiste, cum au fost *Statusul romano-catolic ardelean*, *școlile catolice*, *ordinea și congregațiile călugărești* ale Romei. La adăpostul prevederilor concordatate, aceste instituții puteau să întreprindă o largă acțiune convergentă de subminare a suveranității Statului român, și de promovare a imperialismului catolic, ceea ce, de altfel, au și încercat să facă, după cum se va vedea din cele ce urmează.

Faptul că acest penibil document al României interbelice a fost denunțat, în 1948, de un guvern comunist nu schimbă întru nimic datele problemei și nici nu-i diminuează importanța, atât din punctul de vedere al Statului român cât și din acela al Bisericii Ortodoxe majoritare. Istoria națională o transcende pe cea politică. Din această perspectivă, cu mult mai bine ar fi fost dacă guvernul Petru Groza nu ar fi avut ce denunța.

⁸⁰ O. Ghibu, *op. cit.*, p. XLVI.

II. STATUSUL ROMANO-CATOLIC ARDELEAN

O a doua modalitate a acțiunii catolicismului în România dintre cele două războaie mondiale a constituit-o așa numitul Status romano-catolic ardelean. Capitol puțin cunoscut în istoria noastră bisericească și națională, prezența lui e foarte semnificativă pentru ilustrarea perseverenței cu care catolicismul — în special cel maghiar — și-a urmărit interesele în mijlocul și în dauna poporului român.

Statusul romano-catolic ardelean a fost o organizație catolică maghiară, cu caracter mai mult laic, care, vreme de aproape patru secole, și-a revendicat drepturi de proprietate și administrare a unor imense bunuri materiale de pe teritoriul Ardealului.

Istoricul acestei organizații începe în secolul al XVI-lea, în epoca de declin temporar al catolicismului din Transilvania, în această provincie se răspândește vertiginos Reforma și, la un moment dat, episcopatul catolic încetează de a mai exista. Atunci ia ființă asociația laică a *Statusului catolic* care-și asumă sarcina de a conduce afacerile bisericești, și mai ales pe cele economice, cârmuite până acum de către prelați.

După anexarea Ardealului la Austria, dinastia Habsburgilor își începe opera de restaurare și consolidare a catolicismului; ea îl decretează religie de stat și reînființează episcopatul, care revine în drepturile lui. În această nouă situație, Statusul catolic nu mai poate fi un organ de conducere bisericească, ci devine un simplu auxiliar al guvernului austriac și colaborator al acestuia în acțiunea de catolicizare.

În 1581 și 1583, regele Ștefan Bathory al Poloniei dă călugărilor iezuiți din Ardeal titlul perpetuu de a administra mai multe averi destinate să susțină existența și activitatea Universității din Cluj. Două secole mai târziu însă, adică în 1773, papa Clement al XIV-lea desființează ordinul iezuiților; ca urmare, împărăteasa Măria Tereza confiscă pe seama statului bunurile acestora, iar administrarea lor o încredințează unui organ anume instituit, *Comisia literară*.

Comisia literară funcționează de la 1773 până la 1848, perioadă în care Statusul romano-catolic nu mai există.

În 1848, după alipirea Ardealului la Ungaria și după încetarea caracterului de stat al religiei catolice, Comisia literară urmează să fie desființată. Elementul catolic laic din Ardeal încearcă să profite de împrejurare și să reînvie Statusul, cu scopul de a lua în stăpânire averile ce fuseseră administrate de Comisie, încercarea însă eșuează. Comisia literară, deși în curs de desființare, continuă să administreze, ca organ al guvernului,

bunurile ce-i fuseseră încredințate în 1778.

În 1866, deputații catolici din dieta ardeleană cer guvernului ca aceste averi să treacă asupra Statusului. De data aceasta se înregistrează un succes, dar numai parțial: guvernul desființează efectiv Comisia literară și hotărăște ca bunurile respective să fie administrate «cu influența» Statusului catolic și cu respectarea dreptului de patronaj și inspecție al regelui. Aceasta însemna, firește, că averile erau considerate ca o proprietate a Statului, iar administrarea lor urma să fie făcută de Biserică, prin reprezentanții ei ierarhici, și numai cu influența Statusului catolic.

Această nouă situație e de natură să accentueze un diferend în sânul catolicismului însuși, și anume între mireni și clerici. Patru ani mai târziu, în 1868, o adunare prezidată de episcopul Fogarassy adoptă și consfințește hotărârea guvernului, dar mireni constituiți în organizația Statusului nu se mulțumesc cu o simplă «influență» acordată de guvern și cer ca Statusul catolic să devină un organ propriu, autonom, investit cu dreptul de a cârmui toate afacerile bisericești, afară de cele privitoare la cult. În fața acestei cereri, raporturile dintre mireni și clerici devin tensive. Episcopul Fogarassy protestează și-i acuză pe laici de tendințe protestante.

Un an mai târziu, provocat de certurile celor două tabere, Ministerul Cultelor din Ungaria hotărăște ca în locul vechii Comisii literare să ia ființă o *Comisie catolică provizorie*. Aceasta, firește, preia sarcina de a administra bunurile în cauză și funcționează până în 1872, timp în care Statusul catolic își încetează din nou existența. Conflictul însă continuă. Comisia catolică provizorie fusese înființată de guvern în urma intervențiilor episcopului Fogarassy care căuta să contracareze acțiunea laicilor. Pe de altă parte, aceștia din urmă fac demersuri pe lângă guvern pentru reînființarea Statusului, având de partea lor și pe baronul Josika, președintele Comisiei catolice provizorii.

În acest an, 1873, laicii se întrunesc din nou și reconstituie Statusul catolic, atribuindu-și drept de autoconducere. Baronul Josika devine președinte mirean al noului Status și trece pe seama acestuia agendele Comisiei provizorii. Pus în fața faptului împlinit, Ministerul Cultelor ungar nu aprobă hotărârile autonomiste ale Statusului catolic, dar, din rațiuni politice, îi recunoaște existența și lasă în suspensie reorganizarea Bisericii ardelenne pe un termen indefinit⁸¹. Statusul catolic funcționează astfel până la revenirea Ardealului în granițele României și, după cum se va vedea, și după aceea.

⁸¹ Pentru prezentarea acestui capitol al lucrării noastre am folosit aproape în exclusivitate masiva colecție de *Acte și Documente privitoare la Statul rom.cat. ardelean*, publicate de Onisifor Ghibu la Cluj în 1933. Luându-le ca bază de documentare, ne-am permis unele reconsiderări cronologice, o sistematizare a materialului în funcție de planul lucrării noastre, ca și o seamă de interpretări și concluzii personale. Opiniile lui Ghibu sunt deseori operate sub impulsul unui temperament polemic și excesiv anti-maghiar, așa încât ele trebuie receptate cu un minimum de rezervă și supuse controlului critic.

Cele de până aici ilustrează, mai întâi, una din cele mai vechi racile ale Bisericii romano-catolice: clericalismul, în virtutea acestui principiu, mireni au fost ținuți departe de viața și organizarea propriu-zisă a Bisericii și folosiți — după cum se exprima unul din prelații Conciliului II Vatican — doar ca material combustibil pentru locomotiva clerului. Conflictul tacit dintre mireni și clerici a luat uneori forme exprese, iar două din aceste forme sunt înregistrate pe teritoriul Ardealului în secolul XVI și secolul XIX (1848) când laicii caută să profite de declinul puterii clericale, pentru a-și însuși funcțiuni conducătoare, în acest conflict trebuie să vedem atât geneza cât și reînvierea Statusului catolic ardelean.

Pe temeiul acestei prime constatări ne putem explica și de ce, de-a lungul întregii istorii austro-ungare, Statusul catolic a fost dezagreat și chiar condamnat de ierarhie, dar încurajat și tolerat de autoritatea civilă a statului. Nu trebuie pierdut din vedere faptul, examinat în capitolul precedent, că într-un imperiu catolic, ca acela al Austro-Ungariei, și sub o dinastie prin excelență catolică, ca aceea a casei de Habsburg, raporturile dintre papalitate și coroană s-au consumat sub semnul unei rivalități tacite sau manifeste, Roma dând permanente asalturi pentru supremație, iar Viena apărându-și din răspuțeri suveranitatea. În acest context, era firesc ca statul să încurajeze, în anumite limite totuși, o organizație mireană care, promovând cu zel catolicismul, încerca un proces de emancipare de sub tutela discreționară a ierarhiei. Ierarhia însă era slujbașa credincioasă a papei, și așa se explică de ce, sub stăpânirea austroungară, Vaticanul nu a recunoscut existența și funcționarea Statusului catolic și nici nu a intervenit vreodată în favoarea lui.

Am considerat necesar să facem aceste prime precizări de raporturi, pentru a urmări mai ușor problema Statusului în condițiile politice ale Statului român. În aceste noi condiții, raporturile se vor schimba: în fața unui oponent comun, Statul, care-și va revendica drepturile lui legitime, ierarhia catolică se va coaliza cu laicii, iar Vaticanul va interveni direct și va certifica existența și funcționarea Statusului, dând prin aceasta o- dublă lovitură: pe de-o parte, profitând de îndârjirea șovinismului maghiar și de impasul laicilor, îi va pune pe aceștia sub autoritatea ierarhiei, iar pe de altă parte, profitând de slăbiciunea și lipsa de experiență a guvernelor de la București, va câștiga drept de proprietate și folosință asupra unor averi care trebuiau să fie ale Statului român. La unirea Ardealului cu Patria-mamă, situația de drept a Statusului romano-catolic e următoarea:

— Statusul de la 1873 nu e o continuare a celui din secolul al XVI-lea, ci o organizație nouă;

— el a luat ființă prin abatere de la prevederile rescriptelor imperiale;

— el a fost numai tolerat de regele, parlamentul și guvernele

Ungariei și n-a obținut niciodată aprobarea statutului său de organizare;

— el nu a fost niciodată proprietarul fondurilor deținute de el, ci numai le-a administrat temporar, uneori prin abuz;

— el nu a fost niciodată recunoscut sau aprobat de Vatican.

Statusul catolic ardelean în România. Noul Stat al României se constituie și se organizează fără să-și înscrie pe agendă și drepturile lui asupra bunurilor administrate de un Status catolic ardelean și al căror proprietar era el, ca moștenitor al fostului Stat ungar. Profitând de lipsa de atenție a guvernanților români, membrii vechiului Status se regrupează și, în mai multe adunări ținute între anii 1920 - 1923, se constituie într-o organizație națională și politică maghiară, complet autonomă atât față de Statul român, cât și de Mitropolia catolică de la București, deci de Vatican. De data aceasta însă ei se așează sub protecția contelui Carol Gustav Majlath, episcopul catolic de Alba Iulia, căruia îi conferă și dreptul de patronat. Noua organizație refuză să-și supună gestiunea controlului de Stat și continuă să funcționeze astfel, ignorată sau tolerată de autoritatea românească, vreme de aproape zece ani.

De abia în aprilie 1931, în urma unor sesizări, Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor instituie o Comisie istorico-juridică cu sarcina de a studia problema Statusului. Din Comisie fac parte profesorii Onisifor Ghibu, Victor Onișor, Al. Borza, dr. Vitold Baroni, Istrate Micescu și avocații Ioan Dumitrescu, Moise Ienciu și Ovidiu Demetrescu. La 15 iunie 1931 Comisia conchide că Statul român, în virtutea drepturilor lui legale, poate lua asupra sa, prin decizie ministerială, bunurile deținute în mod ilegal, timp de câteva decenii, de Statusul catolic ardelean; nu e nevoie ca Statusul să fie dizolvat, deoarece el nu a fost și nu este persoană juridică, întrunirile lui putând fi pur și simplu interzise; bunurile în cauză urmează să fie afectate, de la caz la caz, organelor canonice și legal constituite ale Bisericii Catolice, Universității din Cluj și Statului român.

Guvernul Iorga își însușește concluziile Comisiei istorico-juridice și se declară gata să ia măsurile propuse de aceasta; Iorga, însuși numește Statusul «organizație-ilegală și primejdioasă»⁸². Din subteran însă intervine o dificultate: guvernul se teme de complicații eventuale cu Vaticanul și, pentru a le preîntâmpina, găsește de cuviință ca în prealabil să aducă la cunoștința papei măsurile pe care urmează să le ia împotriva Statusului. E locul să precizăm aici că în articolul IX din Concordat, unde sunt enumerate instituțiile catolice din România cu drept de persoană juridică, Statusul ardelean nu e menționat; e adevărat că, pe lângă parohii, protopopiate, mănăstiri, capitluri, starostii, abații, episcopii și mitropolii,

⁸² cf. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 17.

sunt prevăzute și «celelalte organizații canonic și legal constituite», dar pentru guvernul român era evident că Statusul nu era nici canonic, nici legal, așa încât ar fi putut să ia o măsură de ordin intern fără ca aceasta să impiețeze asupra stipulațiilor concordatelor sau relațiilor diplomatice cu Vaticanul. Totuși guvernul delegă pe Onisifor Ghibu să meargă la Roma pentru a discuta această problemă cu reprezentanții papei. În drum spre Roma, Ghibu se întâlnește la Geneva cu Titulescu și Antoniadă, care-i atrag atenția asupra unor considerente de ordin internațional ce trebuiesc examinate; de părerea lor se declară și Comneen, ministrul României pe lângă Vatican.

Caius Brediceanu, ministrul României la Viena și fost ministru pe lângă Vatican în vremea ratificării Concordatului, este însă de altă părere; el îi scrie lui Ghibu că nu vede necesar ca problema Statusului să fie discutată cu Vaticanul, ea fiind de ordin pur intern. Același Caius Brediceanu știa că la 22 octombrie 1928 nunțiatul apostolic din România îi recunoscuse Statului român dreptul de a hotărî singur caracterul legal al organizațiilor catolice prevăzute în articolul IX din Concordat; această recunoaștere fusese consemnată într-o scrisoare a nunțiatului către guvern, conform unei stipulații scrise personal de cardinalul Gassparri în prezența lui Caius Brediceanu și care făcea parte integrantă din Concordat.

Ghibu uzează totuși de delegația pe care o are din partea guvernului și schițează preliminarile conversațiilor cu reprezentanții Vaticanului. Pentru nimeni însă nu era un secret poziția profesorului de la Cluj, care urmărea să obțină asentimentul papei pentru desființarea Statusului; teza lui Ghibu se sprijinea pe dovezile istorice care demonstau ne-catolicitatea Statusului. În ciuda tezei sale, catolicismul însuși intervine prompt și ia apărarea organizației maghiare din Ardeal. Ministru de Externe în această vreme e Dimitrie Ghica, asupra căruia exercita o influență directă și puternică fratele său, [monsieurul Vladimir Ghica, celebru prin rafinamentul cu care propaga catolicismul în lumea intelectualilor](#). Dimitrie Ghica instruieste pe secretarul său, Bossie, care la 19 septembrie 1931 trimite însărcinatului cu afaceri român de la Roma o telegramă prin care-i anunță sosirea lui Ghibu și-i pune în vedere, în numele ministrului, să nu-i dea nici un concurs. Trei săptămâni mai târziu, Ghica însuși e la Roma și dă dispoziții directe în acest sens.

Conversațiile cu Roma se amână. În acest timp însă organizația Statusului își ia măsuri de apărare și, la 13 mai 1931, înaintează Ministerului Cultelor un proiect de statut pe care acesta îl respinge.

Toamna anului 1931 avea să înscrie momente importante în evoluția Statusului. Conducerea acestuia hotărăște să-și țină Adunarea generală anuală la data de 19 noiembrie, în Cluj. Guvernul însă, printr-o adresă semnată de Iorga, care este și ministru al Cultelor, interzice Adunarea.

Intervine însă Alexandru Cizar, mitropolitul catolic de la București. Acesta, deși cu numai o lună înainte se pronunțase împotriva Statusului printr-o declarație oficială făcută în fața Ministrului de Externe, de data aceasta, adică la 16 noiembrie 1931, intervine oficial pe lângă Iorga în sensul ca guvernul să admită ținerea Adunării generale de la Cluj. Intervenția are efect. Două zile mai târziu, la reședința din Alba Iulia a episcopului Majlath, prelatul papal Francisc Balazs declara că Cizar a intervenit și în particular pe lângă Iorga și că acesta a primit propunerea mitropolitului, în aceeași zi, chestura poliției din Cluj comunică oficial conducerii Statusului că guvernul român nu înțelege să împiedice ținerea congresului, însă nu recunoaște valabilitatea deliberărilor și persoana juridică a Statusului romano-catolic.

În urma acestor dezlegări, la 19 noiembrie 1931 se ține la Cluj Adunarea Generală, iar Statusul se reorganizează, în calitate de președinte cleric e ales contele Gustav Carol Majlath, episcopul catolic de Alba Iulia (cel ce, după toate indicațiile documentelor vremii, avusese o influență hotărâtoare asupra regelui Ferdinand în obținerea Concordatului), iar în aceea de președinte laic e ales baronul Elemer Gyarfás, avocat și vicepreședinte al partidului maghiar, cel care la 27 martie 1928 declarase în plin senat la București, că «întreg Ardealul nu este altceva decât o infiltrație de trei națiuni»⁸³. Adunarea e deschisă printr-o înflăcărată cuvântare a episcopului Majlath care se adresează iubiților lui creștini «descendenți ai Casei lui Arpad» și care-i previne, printre altele, că au de luptat și cu «vitregia materialismului», în Adunare însă e prezent și Vaticanul; se citește o telegramă prin care cancelaria papală salută congresul și-i transmite binecuvântarea papei.

Reorganizarea Statusului provoacă reacții, între Ghibu și ministrul Ghica izbucnește un conflict declarat. Iorga începe să-și schimbe atitudinea, în favoarea Statusului. Problema ia caracter public, își lărgeste dimensiunile, își ascute datele. La 21 decembrie, Laurențiu Danea, deputat de Năsăud, anunță în Parlament o interpelare în chestiunea Statusului ardelean, interpelare în urma căreia guvernul și presa guvernamentală urmau să adopte o poziție oarecare. La scurtă vreme după aceea, însă, de la Roma vin trei mari decorații papale pentru Dimitrie Chica, Constantin Argetoianu⁸⁴ și Jean Pangal⁸⁵, acesta din urmă având un rol important în presa românească a vremii, dar și în conducerea Lojii masonice din București. Decorarea acestor trei personalități politice e cu atât mai semnificativă cu cât despre acești oameni nu se știa că ar fi făcut servicii deosebite Vaticanului. În aceeași vreme, Vladimir Chica intervine în mod

⁸³ Vezi Dr. Nicolae Bălan, *Biserica neamului și drepturile ei*, p. 58.

⁸⁴ Francmason (n. ed.)

⁸⁵ Francmason (n. ed.)

expres, iar vărul său (deci și al ministrului de Externe) Bela Szent-Kereszty e cooptat în conducerea Statusului.

În această toamnă a anului 1931 se reactualizează și o altă problemă, cu implicații de cod penal; cu șapte ani mai înainte, adică în 1924, Statusul catolic ardelean obținuse, din partea Ministerului Cultelor, o adresă prin care i se recunoștea dreptul de a sta în instanță. Adresa fusese publicată și larg folosită în traducere maghiară, dar în textul ei s-a operat un fals prin aceea că au fost intercalate cuvintele «ca persoană juridică», în octombrie 1931 Ministerul retrage adresa și denunță falsul.

Adunarea generală din 19 noiembrie, ținută împotriva primelor ordine ale guvernului, ca și reorganizarea Statusului pe temeuri complet ilegale, fuseseră de natură să atragă și mai mult atenția opiniei publice și a autorităților asupra acestui nucleu de agitație catolico-maghiară din Ardeal. În urma mai multor sesizări, parchetul Tribunalului din Cluj deschide anchetă și cere trimiterea în judecată a conducătorilor Statusului catolic, acuzându-i de uzurparea drepturilor Statului român, fraudă, fals, înșelăciune și mistificare, sustragere de la jurământ, însușire de bunuri publice, manipulări de fonduri pentru propagandă ostilă Statului român, cerind, în același timp, sechestru penal pe toată averea Statusului. În urma acestei acțiuni, menită să periclitizeze existența însăși a organizației, aparatul catolic ia măsuri prompte de contracarare. Ministru de justiție e Valer Pop, greco-catolic și președinte al AGRU-ului, agentura Acțiunii Catolice în România; acesta ordonă lui Richard Filipescu, primul procuror al Tribunalului de Cluj, precum și judecătorului de instrucție G. Vioreanu, să nu ia nici o măsură împotriva Statusului. Pentru mai multă siguranță, ministrul îl transferă pe Vioreanu la Timișoara, iar dosarul cauzei rămâne în suspensie. De abia mai târziu, după căderea lui Valer Pop din ministeriat, Vioreanu îl va da în judecată pentru abuz de putere, va câștiga procesul și va reveni la post; în aprilie 1933 se va redeschide dosarul Statusului și se va cere completarea instrucției, dar și această acțiune e sortită eșecului, după cum se va vedea mai jos.

Eforturile aparatului catolic ținesc transferarea problemei Statusului din datele ei juridico-administrative interne în cadrul diplomatic; evident, acesta din urmă era singurul care permitea Vaticanului să se pronunțe direct. De altfel, atât episcopul Majlath cât și mitropolitul Seredy, primatul Ungariei, fac demersuri la Roma în acest sens. Așa încât la începutul anului 1932 însuși guvernul de la București consideră Statusul ca fiind o problemă de natură diplomatică. Nu era greu pentru catolici să determine o asemenea concluzie, de îndată ce dispuneau de ministrul Justiției și de acela al Afacerilor Externe.

Într-adevăr, în ianuarie 1932 guvernul Iorga, fără a retrage formal înputernicirea lui Ghibu, delegă pe ministrul Valer Pop să meargă la

Roma și să înceapă tratativele cu Vaticanul în problema Statusului. Deplasarea lui Pop nu are loc imediat, în schimb, se deplasează la Roma cei doi conducători ai Statusului, Gyrfas și Balazs, care se prezintă în audiență la cardinalul Pacelli și arhiepiscopul Pizzardo, plângându-se împotriva guvernului de la București. Demnitarii papali comunică ministrului Comnen dorința lor ca această chestiune, «una din cele mai complicate și mai delicate din câte au la ordinea zilei», să fie rezolvată la București cu o soluție amiabilă, prin concursul nunțiatului. Bineînțeles, Comnen comunică guvernului dorința Vaticanului.

De altfel, nunțiatul se îngrijise din vreme de unele acoperiri în vederea intervențiilor ei. Cu o lună înainte, monseniorul Doici primise un memoriu de la «Reuniunea poporală romano-catolică din Odorhei», cu rugămintea de a interveni pe lângă Sfântul Părinte în favoarea Statusului; aceasta, bineînțeles, în afară de solicitările neoficiale.

Demersurile diplomatice își dau primele roade evidente. În februarie 1932, primul ministru Iorga se pronunță oficial, în Parlament, pentru cauza Statusului. Iorga adoptă ideea că organizația Statusului poate fi considerată ca făcând parte din instituțiile catolice canonice prevăzute în articolul IX din Concordat; rămâne însă ca Sfântul Părinte să se pronunțe asupra canonicității ei, în care scop guvernul a delegat pe Valer Pop să meargă la Roma. Iorga mai preconizează și faptul că averile Statusului trebuie să aparțină Bisericii Catolice, sub autoritatea mitropolitului Alexandru Cizar din București.

Paralel cu aceste evenimente, uniții români din Ardeal deschid o campanie pentru biserica Universității din Cluj, așa numita «biserica a Piariștilor», deținută cu desăvârșire de romano-catolici, sub autoritatea Statusului. Universitarii români denunță fraudă prin care Statusul și-a însușit această biserică și reclamă trecerea locașului de cult pe seama instituției în cuprinsul căreia se află.

Între timp, se descoperise și un alt fals, operat în 1898 de către conducătorii Statusului în cartea funduară din Cluj; corupând pe funcționarul respectiv, aceștia izbutiseră să intercaleze un text din care reieșea că dreptul de proprietate și administrare a unor bunuri ce aparțineau în special Universității îi revine «Statusului romano-catolic» ardelean, în consecință, de îndată ce aceste bunuri nu erau socotite ca aparținând Statului ungar, era evident că nici Statul român de după 1918 nu-și putea revendica drepturi asupra lor. În februarie-martie 1932, Ministerul Cultelor și Contenciosul regional Cluj deschid acțiune în această problemă, cer și obțin cuvenita rectificare în cartea funduară; se șterg cuvintele «Statusul romano-catolic» și se înlocuiesc cu expresia «administrate de organele Statului român», expresie, de altfel, incompletă, deoarece eluda dreptul de proprietate. Oricum, era un punct câștigat. Justiția se pronunțase, iar

bunurile în cauză urmau să treacă efectiv pe seama Statului.

Se produce însă imediat reacția catolico-maghiară. Sesizat, monsenionul Doici aduce cazul la cunoștința regelui Carol al II-lea, iar acesta îi dă asigurări de sprijin. Pe de altă parte, Elemer Cyarfás intervine oficial pe lângă Iorga, cerându-i anularea rectificărilor operate în cartea funduară. I se alătură și episcopul Majlat. Efectul nu se lasă așteptat: primul ministru ordonă Contenciosului regional din Cluj să suspende lucrările de rectificare, în sensul de a nu se opera trecerea efectivă a bunurilor pe seama Statului.

Concomitent, Valer Pop alcătuiește un anteproiect de Acord cu Vaticanul în problema Statusului, pe care intenționează să-l supună mai întâi monseniorului Doici, nunțitul papal de la București. Acest anteproiect, ca și evenimentele ulterioare, marchează accentuarea diferendului ce începuse să se creeze între elementul românesc-unit și cel maghiar-catolic.

E locul să reiterăm aici observația noastră inițială că în cadrul coaliției catolico-maghiare de după primul război, uniții români din Ardeal vor reprezenta o dificultate peste care cu greu se va putea trece. Concordatul izbutise să înglobeze Biserica *națională* unită în cea catolică propriu-zisă, transformând-o într-un rit al acesteia; uniții, în special cei de la Blaj, au fost la început entuziasmați de perspectiva universalizării lor religioase, dar, cu vremea, au început să-și dea seama din ce în ce mai mult de politica filomaghiară și prorevizionistă a Vaticanului. Catolici pe de o parte și români pe de alta, uniții trăiau drama interioară a discrepantei dintre sentimentul religios și cel național, în calitate lor de catolici, singura posibilitate de a lua atitudine în fața maghiarismului catolic era aceea de a demonstra necatolicitatea organizațiilor revizioniste, în acest plan s-a mișcat însuși Onisifor Ghibu, care era ortodox, căutând să repună în circulație și să crediteze vechea acuzație a episcopului Fogarassy, în sensul că Statusul ardelean e mai mult o organizație protestantă decât catolică.

Figuri proeminente din sânul cultului greco-catolic luaseră, încă de mult, atitudine fățișă împotriva Statusului ardelean, considerat ca o organizație pur maghiară și șovină. În 1924, profesorii uniți Romul Boilă, Petru Poruțiu, Camil Negrea și Iuliu Moldovan ceruseră senatului universitar din Cluj să intervină ca bunurile romano-catolice destinate de fondatori scopurilor culturale să fie trecute pe seama Statului român, iar biserica zisă «a Piaristilor» să revină Universității. În același an, avocatul Victor Onișor denunțase fraudă operată de Statusul romano-catolic în cartea funduară. Același lucru îl face Emil Hațigeanu, în 1928. Din Comisia istorico-juridică, instituită în 1931 de către Iorga pentru cercetarea problemei Statusului, făcuseră parte și uniții Victor Onișor, Alexandru Borza și Vitold Baroni, care, alături de ceilalți membri, ajunseseră la concluzia că Statusul este o organizație primejdioasă și că trebuie

desființată. Am menționat mai sus că Laurențiu Oanea intervenise în Parlament împotriva Statusului. Aceeași poziție o vor avea, în mai 1931, profesorii uniți A. Ostrogovich și Geandomenico Serra, care, împreună cu Vitold Baroni, se vor adresa papei printr-o scrisoare, vor denunța caracterul necatolic al Statusului și-i vor cere dizolvarea.

Acesta era contextul confesional-politic în care Valer Pop alcătuia anteproiectul de Acord cu Vaticanul în problema Statusului. Firește, persoana lui Valer Pop fusese bine aleasă din punctul de vedere catolic, dar acesta, cu tot zelul său pentru catolicism, nu putea rămâne insensibil față de pozițiile și doleanțele colegilor și coreligionarilor săi greco-catolici. Așa încât în Anteproiectul său ce satisface intenția Vaticanului de a trece pe laici sub autoritatea directă a clerului și prevede că Statusul devine un organ pur consultativ al episcopului de Alba Iulia, dar, pe de altă parte, stipulează că averile vor fi administrate de episcopul de Alba Iulia și inspectate atât de mitropolitul catolic de la București cât și de episcopii catolici «de ambele rituri», adică și de cei uniți, în această formă, Anteproiectul de Acord e prezentat monseniorului Doici.

Ultima stipulație, în special, provoacă reacția violentă a conducătorilor Statusului; chiar a doua zi, la 3 mai 1932, Majlath, Gyarfás și Balázs protestează energic împotriva Anteproiectului de Acord negând, printre altele, dreptul episcopilor de rit grecesc de a se amesteca în această chestiune.

În urma unor conciliabule intime, la 5 mai 1932 episcopul Majlath, senatorul Gyarfás, monseniorul Doici și arhiepiscopul Cizar îi prezintă lui Valer Pop un Contraproiect de Acord prin care cer ca dreptul de proprietate a averilor să treacă asupra eparhiei catolice de Alba Iulia, iar administrarea lor să fie făcută de Status; episcopii uniți sunt eliminați din dreptul de inspecție asupra bunurilor, aceasta fiind rezervată numai mitropolitului Catolic de la București. De notat că acest Contraproiect prevede menționarea Statusului ca organizație și, mai mult, că el face parte, implicit, din organizațiile catolice canonice prevăzute în articolul IX din Concordat.

Două zile mai târziu, adică la 7 mai 1932, între Majlath, Gyarfás și Balázs, pe de o parte, Valer Pop și Barbu Constantinescu (consilier de legăție), pe de altă parte, intervine un Acord care transformă Statusul în Consiliu al eparhiei catolice de Alba Iulia, consfințește averile pe seama Bisericii Catolice, ca proprietăți fundamentale, le dă în administrarea episcopului de Alba Iulia și le trece sub inspecția mitropolitului catolic de la București. După cum se vede, Valer Pop cedează și renunță la prezența episcopilor uniți în funcțiunea cel puțin de inspecție a averilor catolice.

La 18 mai, Majlath și Gyarfás îi cer lui Iorga să înceapă tratative cu Vaticanul în sensul ca actul de la 7 mai să ia forma unui Acord solemn între

papă și regele României. În aceeași zi, Valer Pop pleacă la Roma, împreună cu Gyrfis și Balazas, și începe tratativele.

Ceea ce Valer Pop nu izbutise să realizeze la București prin discuții cu Dolici și Cizar, încearcă să obțină la Roma prin discuții separate cu reprezentanții direcți și locali ai papei. Trecând peste formulările Acordului de la București, el cere ca averea Statusului să fie administrată de episcopii ambelor rituri, adică și de cei uniți. De asemenea, el cere ca «biserica Piaristilor» să treacă pe seama Universității ori a ritului greco-catolic, sau, în ultimă instanță, să, se facă în ea câte o liturghie românească, în duminici și sărbători. Delegații papali denunță cererile lui Valer Pop celor doi reprezentanți ai Statusului și-l invită la tratative separate cu aceștia. Au loc conversații penibile, în timpul cărora Gyrfas și Balazs fac demersuri aparte pe lângă cardinalul Pacelli, contracarând acțiunea de ultimă oră întreprinsă de Valer Pop; în cele din urmă, ei admit doar «concesia» ca în biserica Universității din Cluj să se țină, în duminici și sărbători, câte o predică în limba română, dar de către preoți «de ai noștri».

După zece zile de tratative, la 30 mai 1932 se încheie la Roma Acordul solemn, semnat de cardinalul Pacelli în numele papei Pius al XI-lea și de Valer Pop în numele regelui Carol al II-lea. Prin acest Acord, Statusul se transformă în *Consiliu al eparhiei catolice de rit latin din Alba Iulia*, al cărei ordinariu va avea drept de administrare a averilor ce-i revin. Averile au caracter bisericesc, iar dreptul de proprietate este și rămâne garantat. Mitropolitul catolic de la București i se conferă dreptul de control și supraveghere asupra bunurilor; același drept îl are și Statul român, în condițiunile prevăzute de Concordat. Biserica Universității din Cluj rămâne pe mai departe a romano-catolicilor, dar în duminici și sărbători se va face câte o slujbă în ritul greco-catolic, cu preoți desemnați de către episcopia unită din Gherla. Această liturghie reprezenta singurul câștig pe care l-au putut obține românii uniți, din toate revendicările lor.

Acordul de la Roma, publicat în *Acta Apostolicae Sedis* și în *Monitorul Oficial* din București, respectiv la 1 iulie și 3 august 1932, n-a fost niciodată ratificat de Parlament, deoarece i s-a atribuit caracterul unui act interpretativ al Concordatului.

CONSECINȚELE ACORDULUI DE LA ROMA

a) **Din punct de vedere religios:** Acordul de la Roma a marcat un puternic moment de fortificare a pozițiilor catolice în România. Am amintit mai sus că Statusul romano-catolic ardelean a luat naștere în contextul conflictului mutual dintre clerul și laicatul catolic. De-a lungul mai multor secole ierarhia catolică din vechea Ungarie a încerca să limiteze activitatea și sfera de influență a acestei organizații laice care dispunea nu numai de

averi considerabile, ci și de personalități politice marcante, multe din ele ocupând treptele superioare ale ierarhiei de blazon. Laicii au reușit totuși să-și mențină o autonomie relativă, punându-se mai ales sub scutul guvernelor, acestea din urmă fiind interesate să mențină un echilibru între pretențiile supraționale ale Vaticanului și principiul suveranității naționale. În condițiile României de după război, conducătorii Statusului intuiesc noile realități și se aliază din timp cu episcopul de Alba Iulia în care găsesc un mare, sprijinitor. Sprijinitor e un fel de a apune, căci, până la urmă, episcopul Majlath izbutește să-și subornodene complet pe conducătorii mireni ai Statusului, care, între perspectiva de a fi înfrânți de Statul român și aceea de a îngenunchia în fața ierarhiei catolice, aleg, desigur, pe cea din urmă. Prin Acordul de la Rohia, Statusul a fost recunoscut de Vatican ca organizație canonică, de tipul celor prevăzute în Codex-ul de drept canonic, și apoi asimilat. Prin aceasta, Roma a pus capăt, cel puțin în Ardeal, conflictului multiseclar dintre laicatul și clerul catolic, dând câștig de cauză ierarhiei și punând-o pe aceasta în situația de a dispune în mod discreționar de averile Statusului.

În felul, acesta, propaganda și prozelitismul catolic căpătau anvergură. Clerul catolic a fost întotdeauna mult mai zelos în desfășurarea activității propagandistice, iar Acordul de la Roma adăuga zelului său și un spor de posibilități materiale.

Dacă Roma izbutea astfel să rezolve unul din conflictele interne ale catolicismului din Ardeal, prin Acordul din 1932 ea slăbea, în schimb, adeziunea elementului unit, Greco-catolicii avuseseră naivitatea să creadă că prin Concordatul din 1927 Vaticanul le dă o dovadă de dragoste și prețuire, înglobându-i în marea comunitate catolică, sub titlul unuia din riturile ei. Dar la numai câțiva ani după aceasta, când a ieșit la suprafață problema Statusului, ei și-au dat repede seama că între interesele românilor uniți și acelea ale iredentiștilor catolici, Roma înclină să sprijine pe cele din urmă, pentru că, de fapt, numai în felul acesta se sprijinea pe ea însăși. Am arătat mai sus cum figuri marcante din sânul cultului greco-catolic au luat poziție împotriva Statusului, demersurile mergând uneori până la Vatican. Cu toată elasticitatea lui și cu tot devotamentul său față de Roma, însuși Valer Pop se crezuse obligat să pledeze pentru câteva interese, greco-catolice, chiar dacă acestea erau de minimă importanță, pentru ca, în cele din urmă, să constate că Vaticanul rămâne insensibil la asemenea pledoarii. De altfel, faptul în sine că Valer Pop pleca la Roma împreună cu cei doi conducători laici ai Statusului și că acolo a dus tratative separate, demonstrează că, în realitate, nu se consuma o operație diplomatică între Guvern și Vatican, ci una între românii uniți și iredentistii catolici. Acordul de la Roma a reprezentat o gravă decepție pentru uniții ardeleni, iar această decepție urma să instaureze un anumit climat psihologic pentru

evenimentul din toamna anului 1948: **revenirea unei mari părți a uniților la Biserica lor mamă**. Decepția s-a transformat uneori în protest și revoltă, în noiembrie 1933, profesorii greco-catolici Baroni și Ostrogovich, aflând că numele lor fuseseră menționate printre membrii Consiliului diecezan de Alba Iulia, noua denumire a vechiului Status, s-au desolidarizat public de această organizație și au protestat împotriva Acordului de la Roma.

b) **Din punct de vedere politic**, Acordul de la Roma era de natură să servească interesele revizionismului maghiar manifestat prin mijlocirea și la adăpostul religiei catolice și, ca atare, să șubrezească temeiurile suveranității naționale românești.

Că Statusul romano-catolic a fost mai puțin o organizație religioasă și mai mult una politică, e evident. Până în 1932 Roma nu i-a recunoscut niciodată calitatea de organizație catolică, în secolele XVI—XVIII, Statusul cuprindea în sine pe deputații catolici din dieta ardeleană și nu era un organ administrativ bisericesc. Sub regimul constituțional maghiar el a fost tolerat de guvernele din Budapesta, din rațiuni politice, iar ca formație constituită se număra printre cele douăzeci de consilii și comisii ale Ministerului de Culte ungar.

În condițiile Statului român, organizația Statusului ardelean s-a menținut într-o permanentă stare de rezervă față de autoritatea românească, manifestând un spirit sectar și tinzând către o autonomie totală. Funcționarii Statusului, de pildă, nu depuneau jurământ de credință față de conducerea Statului român: în schimb jurau în fața președintelui lor laic că și vor îndeplini cu fidelitate datoriile înscrise în regulamentul Statusului și că vor fi supuși superiorilor lor. În ziua de 21 decembrie 1931, avocatul Bela Pap Janossy, secretarul general al Statusului, declara Parchetului Tribunalului din Cluj că «odată cu schimbarea imperiului (. . .) noi nici n-am încercat să luăm cu Statul nou raporturile pe care le-am avut cu Statul maghiar, și, din acel moment, din inițiativă proprie, ne-am constituit aparte⁸⁶. Conducătorii Statusului catolic nu intenționau câtuși de puțin să recunoască dreptul de inspecție al regelui român asupra averilor pe care le dețineau; dacă ei recunoscuseră acest drept regelui ungar, era pentru faptul că acesta deținea titlul de «rege apostolic», calitate pe care regele României nu o avea. (Trebuie să notăm că, în concepția romano-catolică, noțiunea de «rege apostolic» se aplică nu pur și simplu unui suveran de religie catolică, ci unui suveran catolic care luptă pentru promovarea catolicismului), în spatele acestor considerații abile și formaliste, conducătorii Statusului se sustrăgeau sistematic oricărei tentative de a fi subordonați autorității statale românești. Atitudinea acestora față de drepturile suverane ale Statului

⁸⁶ cf. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 143.

român devenea uneori extrem de îndrăzneță. Atrăgându-i-se atenția de către procuror că organizația Statusului n-a fost recunoscută și nici considerată de Ministerul Cultelor român ca persoană juridică, același Bela Pap Janossy răspundea că «Statusul are drepturi consacrate în decursul veacurilor... Ministerul poate sau nu să recunoască; pe un cuvânt al Ministerului nu ne putem baza»⁸⁷. Un răspuns asemănător îl dădea, în fața aceluiași procuror, și Adalbert Thuroczy, contabilul șef al Statusului, la întrebarea dacă n-a săvârșit o încălcare a legii operând cu un buget care n-a fost aprobat de rege și de guvern: «Statusul, lucrând autonom, hotărăște autonomie și nu are nevoie de aprobarea autorităților românești»⁸⁸. E suficient să reținem aceste mărturii, spicuite din bogatele documente ale vremii, pentru a ne face o imagine obiectivă a spiritului ce se instalase în organizația Statusului ardelean. Reamintim și faptul că președintele laic al acestei organizații, baronul Elemer Gyarfás, era vicepreședintele partidului maghiar din România, senator în Parlamentul de la București, deci om politic cu întinse și variate legături.

Organizația Statusului romano-catolic ardelean, pe care însuși Iorga o numise «organizație ilegală și primejdioasă», era una din cele mai puternice formațiuni militante ale revizionismului maghiar. Faptul acesta e demonstrat nu numai prin cultivarea unui spirit de independență, ignorare și sfidare a autorității centrale românești, ci și prin acțiuni, fățișe sau subterane, de subminare a suveranității Statului român. Am citat mai sus, printre altele, cuvântarea extrem de semnificativă ținută de episcopul Majlath, la Cluj, în ziua de 19 noiembrie 1931, în fața «descendenților Casei lui Arpad». Inspectorul General Moise Ienciu, care asistase la această întrunire ilegală a Statusului, raporta Ministerului Cultelor că discursul lui Majlath a fost «nu atât o predică, cât mai mult o vorbire înflăcărată de chemare la luptă»⁸⁹. Disponând de fonduri imense, Statusul finanța acțiuni subversive în favoarea revizionismului. În ianuarie 1932 Parchetul Tribunalului din Cluj era informat că organizația Statusului catolic avusese un anumit rol în trimiterea la Universitățile din Seghedin și Budapesta a studenților maghiari din Ardeal, care au strâns nu mai puțin de 20 de volume de semnături pentru refacerea vechii Ungarii, volume trimise apoi lordului Rothermere, marele sprijinitor al revizionismului. Însuși Andrei Balázs recunoștea în fața procurorului că acești studenți primiseră sume de bani din partea Statusului⁹⁰. Acest soi de acțiuni au determinat Parchetul Tribunalului din Cluj să consemneze, în rechizitoriul preliminar din

⁸⁷ *Ibidem*, p. 146.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 150.

⁸⁹ Din raportul Inspectorului General Moise Ienciu către Ministerul Cultelor, datat Cluj, 19 noiembrie 1931, reprodus în Ghibu, *op. cit.*, pp. 103 - 108. Citatul nostru, p. 105.

⁹⁰ cf. Procesul verbal de interogatoriu al Parchetului Tribunalului Cluj, din 2 ianuarie 1932, reprodus în Ghibu, *op. cit.*, pp. 152 - 168. Citatul nostru, p. 166—167.

decembrie 1931, constatarea că «Statusul... sub imperiul român (sic!), uzând de mijloace dolosive, a continuat aceeași operă de exponent al vechii Ungarii și a politiciii ei antiromânești»⁹¹.

În lumina acestor fapte și considerații e ușor de apreciat că Acordul de la Roma a avut și o puternică implicație politică. Autoritatea șovină, revizionistă, a Statusului catolic, desfășurată până aici mai mult sau mai puțin la lumina zilei și pe seama unei organizații ilegale, acum era așezată oficial sub scutul Vaticanului și la adăpostul unui act cu caracter internațional. Așa se și explică de ce, lezați în amorul lor propriu și în perspectiva emancipării lor totale, conducătorii mireni ai Statusului s-au consolatat repede de pierderea denumirii tradiționale a organizației lor și de înglobarea ei în aparatul administrativ al episcopiei din Alba Iulia. Rămânând ei înșiși în fruntea noului zis Consiliu diecezan și dispunând, chiar cu mai multă siguranță decât înainte, de imensele bunuri materiale, aceștia erau îndreptățiți să spere că activitatea lor politică va putea continua nestingerită. De altfel, Elemer Gyarfás nu se sfia să declare și public, în coloanele presei, că «sfera de activitate de până acum a Statusului a rămas întregă, ba încă s-a și lărgit»⁹² și că «acordul de la Roma n-a sacrificat din patrimoniul eparhiei de Alba Iulia nici o cărămidă, nici un stâncen pătrat de pământ și nici o singură para... Schimbarea numelui de «Status catolic» în acela de «Consiliu eparhial» s-a făcut exclusiv din motivul ca adversarii, noștri să nu mai poată întrebuința acea numire cu scop de ațâțare»⁹³. Din această declarație reiese și faptul că organizația Statusului catolic era, atât în ochii autorităților, cât și în aceia ai opiniei publice, compromisă; pentru continuarea activității ei trebuia un paravan, iar acesta i-a fost oferit cu generozitate de către Vatican.

c) **Din punct de vedere economic**, Acordul de la Roma n-a făcut altceva decât să continue și să desăvârșească opera Concordatului din 1927, adică să deposedeze Statul român de o avere ce-i revenea de drept și care, după o apreciere globală făcută de deputatul I. Al. Vasilescu-Valjean la 19 august 1932, se ridica la o valoare de peste un miliard de lei⁹⁴. Bunurile administrate de către Statusul catolic erau acelea ale Fondului academic regesc de studii, Fondului de stipendii ardelean, Fondului religios ardelean, Fondului orfelinatului therezian, precum și ale altor fonduri publice destinate să sprijine instituțiile de cultură generală. Aceste bunuri constau din moșii întinse, imobile și sume lichide, unele depuse la

⁹¹ cf. Ghibu, *op. cit.*, p. 180.

⁹² *Erdelyi Lapok*, numărul din 31 august 1932, citat în Onibifor Ghibu, *Acțiunea catolicismului unguresc și a Sfântului Scaun în România întregită*, Cluj, 1934, p. 434.

⁹³ *Ellenzek*, numărul din 4 iunie 1932, cf. Ghibu, *op. cit.*, p. 435.

⁹⁴ vezi Ghibu, *Acte și documente...*, p. 474.

bănci și fructificate în folosul Statusului. La 24 decembrie 1931, Adalbert Turoczy, contabilul șef al Statusului, declara la Parchetul Tribunalului din Cluj că, la acea dată, Statusul avea în casă cca 100.000 lei, depuși la bănci cca 400.000 lei și aprecia averea Statusului la cea 80 de milioane lei. Firește, între aprecierea lui, făcută în calitate de acuzat, și aceea a lui Vasilescu-Valjean era o diferență sensibilă, dar chiar dacă am reține numai o cifră medie și încă ar fi de-ajuns pentru a ne da seama de pierderea la care, prin Acordul de la Roma, subscriesese Statul român. Ca bunurile prevăzute în Concordatul din 1927, și acelea ale Statusului erau de drept proprietatea Statului român. Fondurile deținute și administrate de Statusul romano-catolic ardelean nu erau fonduri catolice, ci de stat. Acest lucru fusese stabilit, încă din 1773, între papa Clement al XIV-lea și împărăteasa Maria Thereza, papa însușindu-și teza împărțesei în sensul că acestea sunt bunuri publice de care e în drept să dispună capul încoronat. Și era normal să fie așa, dacă ținem seama de faptul, subliniat de noi mai sus, că toată politica suveranilor, catolici sau nu, a militat pentru limitarea pretențiilor supremațiale ale Vaticanului, pretenții care, de altfel, se dovedeau foarte sensibile în terenul economico-financiar. Toată jurisprudența ungurească și românească a afirmat aceeași concluzie, și anume că bunurile de sub administrația Statusului erau bunuri de drept public. Ele aparținuseră și vechiului Stat ungar și, potrivit Tratatului de la Trianon, trebuiau să treacă în mod legitim pe seama Statului român.

Acordul de la Roma transferă însă toate aceste bunuri pe seama eparhiei catolice de Alba Iulia. De fapt, ele au fost transferate Vaticanului, dacă ținem seama de prevederile canonului 1518 din *Codex juris canonici* care consemnează că «Pontifexul roman este supremul Administrator și Dispunător al tuturor bunurilor bisericesti»⁹⁵. Având în vedere coaliția catolico-revizionistă, devenită mult mai evidentă prin eliminarea uniților români din circuitul intereselor materiale ale Statusului, se poate trage concluzia că, prin Acordul de la Roma, Statul român renunță la o avere imensă în favoarea prozelitismului catolic pe de o parte și a iredentismului maghiar pe de alta.

Cum se explică realizarea Acordului de la Roma? E o întrebare care ridică tot atâtea dificultăți ca și aceea privitoare la Concordat. Pe durata unui singur an (aprilie 1931 — mai 1932) se operează în datele problemei o răsturnare fundamentală: din organizație ilegală, repudiată de Vatican, denunțată ca primejdioasă de Statul român, pusă sub ancheta justiției sub grave acuzații de fals, fraudă și activitate subversivă, Statusul devine o organizație legală, recunoscută de Vatican, confirmată de guvernul român

⁹⁵ cf. Ghibu, *op. cit.*, p. 430.

și scoasă de sub urmărirea justiției și siguranței Statului. Și toate acestea, fără ca organizația Statusului să fi oferit vreo garanție că-și schimbă ceva din structura și țelurile ei fățișe sau ascunse. Mai subliniem și faptul că toată această schimbare s-a produs sub unul și același guvern, al lui Iorga, care de altfel a și căzut a doua zi după semnarea Acordului de la Vatican, adică la 31 mai 1932, fiind succedat de un guvern Maniu. Acesta din urmă a facilitat consolidarea Statusului în noua sa formă de Consiliu diecezan, într-o perioadă pe care economia lucrării de față nu și-a propus s-o trateze, ca având un caracter epilogic.

Statusul s-a bucurat însă, direct sau indirect, și de sprijinul liberalilor, în ianuarie 1932, Andrei Balazs declara că organizația din care făcea parte avusese simpatia lui Ionel Brătianu. Alexandru Lapedatu, fost ministru liberal al Cultelor, făcea parte din Consiliul de administrație al Băncii maghiare de Agricultură și din societatea anonimă a Casei de Economii din Cluj, ambele conduse de membri marcanți ai Statusului catolic⁹⁶.

Din scurtul istoric al problemei Statusului, expus mai sus, reiese limpede rolul pe care l-a jucat Dimitrie Ghica, în calitatea lui de ministru al Afacerilor Externe, ca și Valer Pop, în dubla lui calitate de ministru al Justiției și de delegat special al guvernului pentru perfectarea și semnarea Acordului de la Roma. Reamintim și subliniem faptul că Dimitrie Ghica era fratele monseniorului Vladimir Ghica și vărul lui Bela Szentkoreszty din corpul de conducere al Statusului catolic ardelean. Toți aceștia erau mai mult sau mai puțin sub influența directă a elementului catolic și, în lumina acestui fapt, nu e de mirare că Dimitrie Ghica intervenea direct în rețeaua diplomatică pentru contracararea oricărui demers anticatolic sau că Valer Pop trata oficial cu Gyarfas și Balazs asupra cărora Serviciul de Siguranță a Statului îi înmânase, tot oficial, un dosar cu documente senzaționale despre activitatea lor antistatală.

Cazul cel mai curios însă îl reprezintă Nicolae Iorga, iar el nu se poate explica decât prin discutabila capacitate politică a ilustrului savant. Se știe că guvernarea lui Iorga a fost una din cele mai nefericite din istoria României moderne și se pare că pe cât de geniale erau intuițiile istorice ale acestui om, pe atât de aproximative erau orientările lui în unele probleme imediate ale timpului. La aceasta trebuie să adăugăm și inconsecvența lui în raporturile pe care le avea cu regele Carol al II-lea, acestea pendulând între demnitatea academică a celui pe care suveranul însuși îl chema cu «Domnule Profesor», până la docilitatea celui ce a îmbrăcat, până la urmă, uniformă albastră a F.R.N.-ului.

E lucru cert că, la începutul dezbaterilor în problema Statusului Iorga s-a pronunțat limpede împotriva acestei organizații pe care o numea

⁹⁶ cf. adresei nr. 3005/1932 a Parchetului Tribunalului Cluj către Cabinetul III de Instrucție, reprodusă în Ghibu, *op. cit.*, pp. 537 - 554; citatul nostru, p. 549.

«ilegală și primejdioasă». La 15 iulie 1931, într-o scrisoare adresată lui N. Petrescu-Comnen, ministrul României pe lângă Vatican, el afirma că Statusul catolic este o «organizație care s-a dovedit a fi de un caracter cu totul primejdios atât din punctul de vedere al raporturilor dintre România și Sf. Scaun, cât și din punctul de vedere al siguranței Statului român»⁹⁷.

Într-o adresă oficială trimisă, în toamna anului 1931, episcopului Majlath, Iorga, în calitate de prim-ministru și ministru al Cultelor, respinge *de plano* statutele Statusului catolic ardelean pentru motivul că e în discuție, adică sub semnul întrebării, însăși existența Statusului; tot el este cel ce interzice Adunarea anuală ce urma să aibă loc în Cluj la 19 noiembrie 1931.

În aceeași toamnă, însă, Iorga începe să-și schimbe treptat, atitudinea. El face o primă cesiune insistențelor elaborate de cercurile catolice și admite transformarea problemei Statusului dintr-o chestiune de ordin pur intern în una cu caracter diplomatic; în acest sens el delegă pe profesorul Ghibu să meargă la Roma și să ceară Vaticanului opinia privitoare la canonicitatea Statusului. Acesta a fost primul pas spre câștigarea partidei de către catolici.

Peste câteva luni, atitudinea lui Iorga capătă accente noi. În februarie 1933, primul ministru se pronunță în Parlament pentru cauza Statusului, afirmând că rezolvarea ei e o simplă chestiune de interpretare a Concordatului și preconizând trecerea averilor lui pe seama Bisericii Catolice. În acest sens, el delegă pe Valer Pop să trateze și semneze Acordul și permite lui Elemer Gyarfás să reprezinte oficial Statusul, deși acesta fusese ales în mod ilegal ca președinte laic al organizației, în Adunarea de la 19 noiembrie 1931, și cu toate că același Iorga declarase că hotărârile acelei Adunări nu vor avea valabilitate legală.

Mai mult, Iorga asigurase și pe nunțiul Doici că nu va permite să se ia vreo măsură administrativă sau judiciară împotriva Statusului decât de acord cu Vaticanul. Iar Vaticanul, precum se știe, n-a fost de acord cu asemenea măsuri.

Evident, cheia întregului mister n-a fost deținută de factorii politici interni, ci de Vaticanul însuși. Linia ascendentă a atitudinii Romei papale față de Statusul catolic ardelean e subtilă și semnificativă.

Așa cum am consemnat mai sus, Statusul era, fructul conflictului mutual dintre clerul și laicatul catolic. Ca atare, Vaticanul n-a avut niciodată interes să recunoască existența canonică a acestei organizații, de altfel unice în felul ei, și nici să-i sprijine activitatea. Aceasta, pe toată durata imperiului austro-ungar. Dar de îndată ce configurația politică a Europei se schimbă, iar Ardealul trece sub stăpânirea românească, începe

⁹⁷ cf. Ghibu, *op. cit.*, p. 17.

să se schimbe și atitudinea Romei față de Status. E adevărat că în 1923 papa refuzase să admită autonomia eparhiei de Alba Iulia, cerut de catolicii ardeleni printr-un proiect de Concordat publicat de ei în *Transilvanus Viator*⁹⁸, dar aceasta, desigur, pentru motivul că Vaticanul nu dorea câtuși de puțin o și mai pronunțată emancipare a elementului laic, ci, dimpotrivă, o subsumare a lui în structura ierarhiei catolice. Când conducătorii Statusului, puși în situația de a se judeca cu Statul român și de a pierde procesul, admit patronajul direct al episcopului de Alba Iulia, Vaticanul are toate motivele să intuiască dubla sa victorie: mai întâi asupra laicilor catolici și în al doilea rând asupra Statului român. Drept urmare, Roma ia în brațe cauza Statusului și, de-a lungul evenimentelor legate de această cauză pe durata a mai multe luni, prezența ei în momentele cheie e hotărâtoare. O simplă și sumară reiterare și punctare a acestei prezențe e concludentă:

La 16 noiembrie 1931 Arhiepiscopul Alexandru Cizar intervine în favoarea ținerii Adunării anuale a Statusului și obține câștig de cauză.

La 19 noiembrie 1931, Adunarea ilegală de la Cluj, primește din partea Vaticanului o telegramă de salut și bine-cuvântările Papei.

În decembrie 1931, Vaticanul trimite trei mari decorații papale lui Dimitrie Ghica, G. Argetoianu și Jean Pangal, exact în momentul în care problema Statusului e pe punctul de a lua o amploare deosebită în domeniul public.

Cam în aceeași vreme, Papa trimite episcopului Majlath bani pentru susținerea catolicilor din Ardeal, fapt relatat și de ziarul *Erdelyi Tudosito* în numărul 47/1931.

În februarie 1932, cardinalul Pacelli intervine pe lângă ministrul Comnen, de la Roma, în favoarea Statusului.

În mai 1932, la Roma, reprezentanții Papei invită pe Valer Pop să trateze bilateral cu cei doi delegați ai Statusului.

În cursul aceluiași tratative, cardinalul Pacelli îl asigură confidențial pe Gyarfás că Sfântul Scaun nu e dispus să accepte nici o modificare a proiectului de Acord, propusă de Valer Pop, fără învoirea reprezentanților Statusului⁹⁹.

Gyarfás însuși raporta episcopului Majlath că, la Roma, subsecretarul de stat al Vaticanului, Pizzardo, a arătat înțelepciune și bunăvoință față de cauza și interesele Statusului. Iar la sfârșitul tratativelor, după semnarea Acordului, același Gyarfás îi scria lui Pacelli că rezultatul «l-am putut obține numai cu ajutorul Sfântului Scaun și, în primul rând, cu sprijinul valoros al Eminenței Voastre»¹⁰⁰.

⁹⁸ Din procesul verbal de interogatoriu luat lui Andrei Balazs la 2 ianuarie 1932 de către procurorul Parchetului Tribunalului din Cluj, cf. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 155.

⁹⁹ Din raportul lui Elemer Gyarfás către Episcopul Majlath, cf. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 410.

¹⁰⁰ cf. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 421.

La 1 iulie 1932 Vaticanul se grăbea să dea publicității textul semnat al Acordului, într-o vreme în care încă se punea problema ca el să fie mai întâi ratificat, dându-i astfel valoare de act diplomatic definitiv în virtutea căruia se poate proceda la aplicarea lui efectivă.

În aceste împrejurări, cu aceste mijloace și cu aceste rezultate a înțeles Vaticanul să-și continue și consolideze opera de propagare a catolicismului în România, pe de o parte, și să sprijine acțiunile îndreptate împotriva Statului român, pe de altă parte. Problema Statusului romano-catolic ardelean e tipică pentru demonstrarea supleții politice a Romei papale și pentru modul cum aceasta știa să exploateze circumstanțele dificile în favoarea intereselor ei. Luciditatea Vaticanului, strâmtorare momentană a revizionismului maghiar, opacitatea și interesele personale ale unor oameni politici din România, iată credem noi, factorii care pot explica uluitorul act al Acordului de la Roma.

III. ȘCOLILE CATOLICE

Acestea au constituit cea de a treia principală modalitate a acțiunii catolicismului în România. Mult mai obscură și, deci, cu mai multe șanse de salvare a aparențelor, această modalitate, desfășurată în aria cultural-educativă, a cunoscut o lungă tradiție și și-a recoltat succesele pe temeiul a ceea ce am putea numi o pedagogie insinuantă. Dacă un misionar propriu-zis atacă problemele ființial, dascălul de la catedra catolică le poate introduce pieziș, strecurând încetul cu încetul, pe nesimțite, ideile religioase pe care și le propune. În acest mod poate lucra și educatorul.

În provinciile de dincoace de Carpați învățământul catolic a pătruns de timpuriu, odată cu înființarea primelor comunități și instituții ierarhice; era firesc să se dezvolte paralel și școli pentru pregătirea clerului. Dar nu despre acestea ne vom ocupa, sfera lor de activitate fiind circumscrisă de interesele profesionale imediate. Ne vom ocupa însă, pe scurt, de școlile catolice menite să recruteze elevi necatolici, să-i orienteze și să-i câștige, total sau în parte, pentru credința Romei papale.

În epoca fanariotă se constituie o aristocrație românească alcătuită în special din familiile princiare cu blazon constantinopolitan, urmate îndeaproape de familiile autohtone descendente din vechii boieri ai Țărilor Române. E vremea când dispare boierimea de sabie și se instalează boierimea de caftan și narghilea. Fenomenul cultural cunoaște două influențe principale: cea dintâi aduce în saloanele bucureștene limba greacă, conversații de agora și lecturi din Pindar și Homer; cea de a doua vine din Occident și promovează gustul pentru limba și cultura franceză. Numeroase familii nobiliare angajează pentru odraselele lor preceptori

aduși din Franța, guvernante sau dascăli propriu-zisi, de religie, bineînțeles, catolică. Contactul zilnic, bunele maniere, prestigiul cultural, pedanteria și snobismul sunt de natură să creeze un climat special în interiorul căruia pasul de la interes la convertire e foarte mic. Cu toate acestea, epoca de care vorbim nu înregistrează convertiri însemnate, dar introduce în clasa de sus o anumită simpatie pentru catolicism, simpatie ce urmează să-și dea roadele în timp, tinerele vârstare boierești fiind destinate să devină personalități mai mult sau mai puțin marcante în viața politică.

Pe de altă parte, occidentalii fac cunoștința unui nou teren de activitate în care se poate sconta pe rezultate deloc neglijabile. Așa se face că încă din prima jumătate a secolului trecut iau ființă în țările românești zeci de pensioane conduse de profesori francezi. Pensioanele își largesc porțile și primesc tineret din marea și mica burghezie, atât pentru instrucție, cât mai ales pentru educație.

Tot în cursul secolului trecut pătrund în țările române misiunile catolice care deschid și patronează școli particulare de cultură generală și educație apuseană. Firește, toți acești misionari erau de origine străină, iar activitatea lor se prelua, la începutul secolului, de protecția specială austriacă de care se bucura catolicismul în Țările Române (Muntenia și Moldova), prin Tratatul de la Belgrad (1739) și Tratatul de la Șiștov (1791) încheiat între Austria și Turcia¹⁰¹. Multă vreme, numeroase familii înstărite își trimiteau fetele la școala călugărițelor ursuline din Sibiu. Dar după ce în Principate iau ființă școli cu caracter similar, preferințele se evidențiază spre acestea din urmă. În București, Bărăția era un vechi centru catolic pe lângă care, în cel de al treilea deceniu al secolului, se înființează o școală mixtă, cu o organizare aproximativă la început, din ce în ce mai bine rânduită cu vremea. Un timp, școala e condusă de franciscani și de profesoare franceze, iar în 1852 e încredințată unui grup de călugărițe din Congregația Doamnelor Engleze, adus din Bavaria. Acestea înființează, în anul următor, un pension pentru fete care va lua numele de Institutul Sfânta Maria, căruia i se adaugă, la scurtă vreme, și o școală pentru băieți. Ambele așezăminte recrutează și elevi necatolici, mai ales din clasele și păturile amintite mai sus. Aceeași congregație mai deschide apoi un gimnaziu și o a doua mare instituție de cultură catolică, Institutul Sfântul Iosif, pe lângă catedrala cu același nume. Școli similare, sub același patronaj și cu aceleași scopuri, se înființează la Brăila, Craiova și Turnu-Severin¹⁰².

Încă de pe la mijlocul secolului pătrunseseră în Moldova călugărițele ale Congregației Notre Dame de Sion, care întemeiaseră școli și pensioane

¹⁰¹ Chiril, Patriarhul Bulgariei, *Katolicescata propaganda sred Bălgarite prez vtorata polovina na XIX vek*, vol. I, Sofia, 1962, p. 409.

¹⁰² Mircea Păcurariu, *Încercările de propagandă romano-catolică în Țara Românească și Moldova în secolul XIX*, «*Studii Teologice*», București, nr. 7—8, septembrie-octombrie 1958, p. 434.

în Iași și Galați, în 1898 câteva din ele sunt aduse în București, unde înființează un institut, recrutându-și elevele numai din marea burghezie. Conduc cursuri primare și liceale, deschid și întrețin internate. Limba de studiu și de conversație e franceza sau o altă limbă străină; limba română figurează ca simplu obiect de studiu.

În toate aceste școli existau, desigur, ore de religie, în cadrul cărora se predă numai învățătura Bisericii catolice, chiar și elevelor ortodoxe. De asemenea, tinerele necatolice erau obligate să asiste cu regularitate la missa ce se oficia în capela școlii¹⁰³. Era vorba deci de niște instituții culturale și educative în care conducerea era străină, corpul didactic străin, limba de predare și conversație, străină, religia străină. Sufletele tinerilor în formație era cucerit, încetul cu încetul, nu numai pentru un anumit mod de a vorbi, ci mai ales pentru un anumit mod de a gândi și simți, modul apusean catolic. Tinerii care nu se converteau rămâneau pe toată viața tributari acestui soi de educație și dispuși oricând să-și pună serviciile la dispoziția intereselor catolice. N-au lipsit însă nici convertirile, operate mai cu seamă în familiile princiare și boierești. Printre convertiții celebri putem cita pe monseniorul Vladimir Ghica; între cele două războaie mondiale și chiar imediat după încetarea celui de al doilea, acesta își căpătase o faimă deosebită pentru zelul și rafinamentul cu care propaga catolicismul la nivelul salonului bucureștean. Am menționat mai sus și rolul pe care l-a jucat în problema Statusului catolic ardelean. Avea să moară ca un sfânt, sub opresiunea comunistă.

Cele mai multe din aceste școli au funcționat și în perioada de care se ocupă lucrarea de față. Prin mijlocirea lor, Vaticanul și-a continuat și consolidat politica de propagare a catolicismului, operând, în același timp, și o inerentă înstrăinare a conștiințelor (care nu erau deja străine) de sfera intereselor noastre naționale.

În Ardeal, problema învățământului a fost ceva mai complicată. Lipsiți de școli proprii, românii au trebuit să se îndrepte, vrând-nevrând, spre cele catolice, înființate de foarte timpuriu în principalele centre transilvănene. Dinastiile de la Viena, inclusiv cea habsburgică, au socotit școala ca pe un foarte bun instrument de propagandă catolică, dar, în același timp, au avut întotdeauna grijă ca această propagandă să se desfășoare sub auspiciile directe și sub supravegherea nemijlocită a coroanei, pentru a nu da Vaticanului prilejuri de a se emancipa dincolo de anumite limite. Așa se explică faptul că, în general, instituțiile de învățământ erau înființate din inițiativă imperială sau princiară sau din aceea a organelor în subordine (orașe, comune), urmând ca ele să aibă un caracter de stat, iar misionarii catolici însărcinați cu instrucția și educația

¹⁰³ *Ibidem*, p. 435.

erau angajați prin contract. Aceștia din urmă, înstăpâniți în fruntea școlilor, își arogau, cu vremea, pretenții de proprietate, și nu odată intrau în conflict deschis cu conducerea statală, care era nevoită să-și ia măsuri de apărare. Istoria instituțiilor de învățământ din imperiul austro-ungar ne oferă, ca și aceea a Concordatelor, posibilitatea de a urmări rivalitatea multiseclară, tacită sau declarată, dintre autoritatea statală și cea papală. Iar istoria particulară a școlilor din Ardeal relevă și un al doilea conflict, acela dintre cler și mireni; ori de câte ori s-a ivit prilejul, Statusul romano-catolic ardelean a intervenit și a căutat să obțină drepturi asupra multora dintre aceste scoli.

Chiar când unele instituții de învățământ au luat ființă din inițiativa Bisericii sau a congregațiilor ei misionare, baza lor materială era asigurată tot de factorul statal; în virtutea acestui fapt, reprezentanții Statului au refuzat să recunoască inițiatorilor sau urmașilor lor drepturi discreționare asupra așezămintelor respective. Așa a fost cazul liceului catolic din Alba Iulia. Înființat în 1579 de către iezuiți, sub auspiciile principelui Cristofor Bathory, el a fost înzestrat de acesta cu imobile, terenuri și sume de bani. În scurtă vreme iezuiții izbutesc să-și câștige antipatii aproape unanime și sunt izgoniți de două ori de către dietele din Mediaș și Turda, dar revin prin autoritatea familiei Bathoreștilor, care-i sprijinea. În 1599, Mihai Viteazul, în politica lui de echilibru și de instaurare a justiției, îi recunoaște și le asigură posesiunile, dar după numai opt ani Sigismund Racoczy îi alungă din nou și nu vor reveni decât după nouăzeci de ani, sub Habsburgi. În 1773 ordinul iezuiților se desființează, iar Iosif al II-lea preface liceul în «*gymnasium regiuni*», fixându-i germana drept limbă de predare. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea gimnaziul e preluat de Statusul romano-catolic și maghiarizat nu numai ca limbă, ci și ca tendință politică. Rolul pe care, în 1829, i-l atribuia conducerea Statusului catolic era acela de a fi «sprijinitorul credincios al ideii de stat maghiar printre locuitorii în partea cea mai mare români ai județului Alba de jos»¹⁰⁴. Firește, la această dată, o asemenea expresie viza tendința naturală de emancipare politică a Ungariei de sub jugul Vienei și de câștigare a independenței naționale, dar nu e mai puțin adevărat că noțiunea de Stat ungar includea și apartenența Ardealului, ideie care a devenit mult mai evidentă în perioada de după război.

O istorie similară cu aceea a gimnaziului din Alba Iulia a avut-o și liceul piariștilor din Cluj. Înființat tot de iezuiți și tot în secolul al XVI-lea, în 1776 e dat de Maria Tereza pe seama piariștilor. Călugării de la conducerea lui profesează ideea — pe care, desigur, le-o impune și elevilor lor — că românii nu sunt de origine română ci bulgară, că elementul roman din Dacia s-a stins odată cu retragerea lui Aurelian și că ortodoxia din

¹⁰⁴ cf. Dr. Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a Statului român*, Cluj, 1924, pp. 143 și 154.

Ardeal n-a avut niciodată drepturi pe care și le-ar putea revendica¹⁰⁵. Deși elevii liceului erau în majoritate români, limba română n-a fost admisă în școală, pe aproape toată durata stăpânirii austro-ungare. În 1873 liceul piarist a fost preluat de Statusul romano-catolic ardelean și declarat proprietatea lui. Firește, de aici înainte istoria lui se leagă de aceea a Statusului, cu toate implicațiile de ordin religios și politic.

Aceeași soartă au avut-o, în mare, liceul catolic din Târgu-Mureș, liceul catolic din Brașov, liceele armenesti din Ibașfalău și Gherla. Nici cele situate în afara sferei de influență a Statusului catolic, adică școlile din Sighet, Baia Mare, Satu-Mare, Cărei, Șimleul Silvaniei, Oradea, Arad, Timișoara și Lugoj n-au cunoscut o istorie mai norocoasă.

Aruncând o privire de ansamblu asupra evoluției școlilor catolice din Ardeal vom ajunge la câteva constatări semnificative. E de remarcat mai întâi că, la începuturile lor, aceste școli au avut un caracter de stat, ele fiind considerate ca fundațiuni imperiale, regești, princiare sau comunale, iar clericii catolici, în majoritate călugări din diferite ordine și congregații, fiind utilizați ca profesori și educatori în virtutea unor contracte survenite între ei și fondatori; aceasta ar fi prima etapă. O a doua etapă o constituie încercările — deseori izbutite — ale Bisericii catolice de a se înstăpâni ca proprietară și posesoare a acestor instituții publice, dându-le caracter eminentamente bisericesc, într-o a treia și ultimă etapă, o parte din aceste școli au fost luate din mâna clerului de către Statusul romano-catolic ardelean, o parte au revenit Statului sau comunelor respective, și o alta au rămas pe seama ordinelor sau congregațiilor monahale. În această situație le-a găsit încheierea Concordatului din 1927 și Acordul din 1932. Cele ce în 1919 sau în anii imediat următori au fost preluate de Statul român, au rămas pe mai departe sub regimul legii învățământului din România. Cele ce în 1927 aparțineau ordinelor și congregațiilor au fost consfințite pe seama Bisericii Catolice prin articolul XIX alin. 3 din Concordat, care prevede că toate școlile de acest fel «sunt puse sub dependența episcopului local». Iar cele ce la data de 30 mai 1932 se aflau în posesia Statusului ardelean au fost și ele consfințite tot pe seama Bisericii catolice prin articolul II al Acordului de la Roma care consemnează că «toate drepturile patrimoniale ce se găseau până în prezent sub administrațiunea zisului «Status Romano-catholicus Transylvaniensis» vor fi pe viitor administrate de Ordinariul catolic de rit latin de Alba Iulia»; această prevedere e completată cu articolul V din același Acord care declară că toate bunurile fostului Status «sunt bunuri cu caracter eclesiastic» și că «dreptul de proprietate este și rămâne garantat».

Pentru a avea o imagine mai concretă asupra acestei situații, ne vom

¹⁰⁵ O. Ghibu, *op. cit.*, pp. 155 - 156.

referi la principalele 14 școli ardeleno catolice. În 1932, opt dintre acestea erau ale Statului român, iar șase au rămas Bisericii Catolice. Din prima categorie, cinci fuseseră etatizate de către vechea Ungarie: liceul armenesc din Ibasfalău (1891), liceul armean din Gherla (1894), liceul catolic din Baia Mare (1887), liceul catolic din Lugoj (1893) și liceul catolic din Arad; trei au fost etatizate în anii de după primul război mondial: liceul piarist din Sighet (1921), liceul catolic din Satu-Mare (1919) și liceul catolic din Cărei (1923). Din cea de a doua categorie, două școli aparțineau ordinilor călugărești: liceul premonstratens din Oradea și liceul piarist din Timișoara, care, prin efectul Concordatului, au trecut pe seama Bisericii Catolice, iar patru aparțineau Statusului ardelean: liceul catolic din Alba Iulia, liceul piariștilor din Cluj, liceul catolic din Târgul Mureș și liceul catolic din Brașov; și acestea au intrat în complet stăpânire a Bisericii Catolice prin efectul Acordului de la Roma¹⁰⁶.

În al doilea rând e de observat că, la începuturi, mai toate aceste școli erau frecventate de un foarte mare număr de elevi români. Aceasta, datorită mai întâi faptului că fondatorii le destinaseră operei de culturalizare a populației ardeleno, fără deosebire de naționalitate sau religie, și apoi prin faptul că românii nu aveau școli proprii. Cu vremea însă numărul elevilor români a început să scadă până ce, în preajma primului război, prezența lor devenise cu totul neînsemnată. Faptul se explică prin aceea că, atât în fața ofensivei prozelitiste de catolicizare, întreprinsă de ordinele călugărești, cât și în fața tendințelor de desnaționalizare, întreprinsă de conducerea Statusului catolic, românii au rămas rezistenți. Principala armă a tendinței de catolicizare a fost, firește, catehismul catolic și absența perpetuă a unei catedre de religie ortodoxă; iar principala armă a tendinței de desnaționalizare a fost limba; deși, în principiu, legile și regulamentele austro-ungare confereau elevilor români dreptul de a li se preda în limba maternă sau de a avea cel puțin, catedre și ore de limbă română, practic au fost obligați să învețe și să converseze în limbi străine, în special, și mai apoi exclusiv, în cea maghiară.

În al treilea rând trebuie să reținem, ca o consecință a celor de mai sus, că aceste școli au avut, pe lângă destinația culturală, și o importantă destinație politică. Având în vedere dublul caracter, religios și politic, al catolicismului, e de la sine înțeles că întregul corp didactic al acestor școli, în marea majoritate format din călugări, căuta să imprime elevilor și scopurile politice ale Vaticanului, fie în funcție de relația catolicismului cu puterea de stat, fie în funcție de asistența acordată de către Vatican promovării și consolidării Statului întemeiat pe coroana Sfântului Ștefan. Iar având în vedere șovinismul și mai apoi revizionismul ce caracterizau

¹⁰⁶ Pentru încheierea acestei situații ne-am folosit de datele lui Onisifor Ghibu, *op. cit.*, pp. 151 - 197.

organizația Statusului catolic ardelean, e ușor de înțeles că școlile de sub patronajul acestuia erau tot atâtea instrumente puse, după 1919, în slujba țelurilor lui revanșarde.

Dacă școlile catolice ardeleni n-au izbutit decât în mică măsură să opereze desnaționalizarea elementului românesc, în schimb ele au reușit să consolideze credința catolică și atașamentul față de Vatican în sufletele greco-catolicilor care le-au frecventat. În felul acesta s-a creat în Ardeal o intelectualitate unită care, atrasă de o apartenență religioasă cu caracter universal și suveran, ca și de mirajul aspectului cultural al fenomenului catolic, nu numai că nu s-a opus, ci a salutat transformarea, prin Concordat, a Bisericii naționale greco-catolice într-un simplu rit al Bisericii romane. O primă trezire la realitate s-a produs în preajma anului 1931, când s-a ridicat, cu multă acuitate problema Statusului ardelean și a Acordului de la Roma, dar cei ce s-au trezit au fost prea puțini în raport cu cei ce au rămas inerti. O ultimă și dureroasă consecință a catolicizării intelectualității unite a căpătat expresie în 1948 și după aceea: cei ce i-au rămas credincioși Bisericii lor după ce aceasta a încetat să mai existe legal, s-au văzut în situația de a-și trăi religia în condițiile unor traume sufletești, deseori oscilând între alternativa de a frecventa o biserică romano-catolică de limbă maghiară și între aceea de a-și călca pe inimă rugându-se într-o biserică ortodoxă românească. Moșteneau o tradiție, o deprindere, un consens; izolat, chiar o convingere. E fructul târziu al unei acțiuni de secole, întreprinsă și urmărită cu tenacitate de catolicism, prin mijlocirea școlilor.

IV. ORDINELE CĂLUGĂREȘTI

A patra modalitate a acțiunii catolicismului în România e reprezentată de ordinele și congregațiile monahale. Se știe că acestea au fost create, de-a lungul secolelor, de către papi și că ele au reprezentat întotdeauna cel mai avansat și mai puternic front al acțiunii catolicismului în lume. Spre deosebire de monahismul ortodox, ai cărui călugări sunt așezați sub dependența directă a episcopilor locali și numai prin excepție sub dependență stavropighială, cel catolic e organizat în ordine călugărești care stau sub ascultarea directă a papii și care constituie tot atâtea armate, puternic instruite și deseori fanatizate, puse în slujba nemijlocită a Vaticanului. Așezați sub votul ascultării necondiționate și negându-și dreptul așezărilor stabile, acești călugări pot fi strămutați în mod discreționar dintr-un loc în altul, dintr-o țară în alta, oriunde papa crede că e nevoie de instituirea sau consolidarea unui câmp misionar catolic.

În țările române, și cu deosebire în Ardeal, prezența călugărilor catolici cunoaște o vechime destul de adâncă. La cererea regilor ungari sau

a împăraților din Viena, cât și din inițiativă proprie, Roma a transplantat aici peste douăzeci de asemenea ordine, începând cu secolul al XI-lea când și-au făcut apariția benedictinii, aduși din Germania. Din Franța și Italia au venit, pe rând, în 1142 cistercienii, în 1179 premonstratensii, în 1223 augustinienii, în 1242 ioaniții, în 1221 dominicanii, în 1229 franciscanii, în 1372 carmeliții, în 1238 castansienii, în 1561 iezuiții, în 1666 piaristii, în 1668 minorii, în 1674 capucinii, în 1689 serviții, în 1694 trinitarii, în 1701 camaldulii¹⁰⁷. S-au adăugat, în timp, formații de mizericordiani, salvatorieni, mechtariști, ca și grupuri de ursuline, franciscane, surori de caritate, călugărițe din congregațiile Doamnelor Engleze, St. Vincent de Paul și Notre Dame de Sion. În Moldova, una din cele mai vechi prezențe catolice organizate este aceea a ordinului cavaleresc al teutonilor.

Istoria ordinelor monahale din România e strâns legată de aceea a școlilor catolice. Neputând realiza o activitate misionară deschisă, atât papii cât și regii catolici au considerat că unul din cele mai eficiente mijloace prozelitiste e învățământul. Ca atare, școlile imperiale sau regești din Ardeal au fost puse sub direcția și îndrumarea călugărilor, de altfel buni știutori de carte și deosebit de înzestrați cu spirit pedagogic și diplomatic. Nu a lipsit însă modalitatea de a face propagandă în spitale, prin mijlocirea sursurilor de caritate, sau prin mijlocirea cultului, a sărbătorilor, predicilor și procesiunilor religioase, realizate în mănăstirile ordinelor călugărești și în preajma acestora.

După primul război mondial, în 1923, numai în Ardeal existau 45 de mănăstiri catolice de bărbați, cu peste 200 de călugări și aproape 150 de novici, aparținând franciscanilor, mineriților, piariștilor, mizericordienilor, premonstratensilor, iezuiților, capucinilor, salvatorienilor și mechtariștilor; în fruntea lor se situau franciscanii care aveau nu mai puțin de 26 de mănăstiri, cu 67 de călugări, 33 studenți și 67 frați. De asemenea, la aceeași dată existau, tot în Ardeal, 50 de mănăstiri catolice de femei, cu cea 1500 de călugărițe și surori, aparținând ursulinelor, franciscanelor, sursurilor de caritate, congregațiilor St. Vincent de Paul și Notre Dame de Sion.

E adevărat că, cel puțin în Transilvania, acestei mulțimi de călugări catolici li se datorește, în mare măsură, existența unui fenomen cultural și civilizatoriu care a avut o influență hotărâtoare în formarea unei intelectualități românești. Dar nu e mai puțin adevărat că această cultură reflecta o mentalitate religioasă, socială și politică străină de structura și interesele poporului român, ca să nu mai vorbim de ortodoxia lui, și că ea a fost însământată aici cu scopul lucid de a sluji țelurilor Vaticanului, pe de o parte, și pe cele ale Vienei catolice și Budapestei șovine, pe le altă parte.

Profesorul Ghibu, care a scris o seamă de cărți și a publicat

¹⁰⁷ După Ghibu, *op. cit.*, p. 198; la rândul său, el a cules datele după *I. Karacsonyi, Magyarorszag Egyhartortente*, p. 190.

numeroase documente în legătură cu prezența și activitatea acestor ordine, militează pentru ideea că ele, în decursul istoriei, n-au depins de Scaunul papal, ci exclusiv de împărații Austriei, de regii Ungariei sau de dietele ardelene¹⁰⁸. Ghibu, însă era mai puțin anti-șovin și mai mult anti-maghiar. În intimitatea sa, el credea că progresul nostru cultural și civilizatoriu ar cunoaște o evoluție mai rapidă și ar deveni radical dacă am merge spre o apropiere de Roma papală. Dintr-o asemenea poziție, marele profesor de la Cluj se străduia să denunțe necatolicismul unguresc și să demonstreze că acțiunile maghiariste n-au cunoscut deloc — ori au cunoscut foarte puțin — asistența papalității. Din aproape toate lucrările lui, de altfel numeroase și masive, transpare această tendință de a absolvi, într-un fel oarecare, Vaticanul de vina participării lui la acțiunile îndreptate împotriva Statului și poporului român. Evident, în fața datelor obiective, însuși Ghibu n-a putut adopta o atitudine radicală, iar evoluția pozițiilor lui a cunoscut și ea teze pendulatorii. De aceea, socotim necesar să-i subliniem extremele, pentru că operele lui, cel puțin până astăzi, stau la baza oricărui studiu asupra fenomenului catolic din Ardeal.

Așa cum am menționat mai sus, ordinele monahale catolice s-au aflat întotdeauna sub dependența directă a papei. Suveranii însă puteau solicita Scaunului papal aprobarea și concursul de a utiliza anumite ordine sau congregații în scopuri culturale și sociale, la care se adăugau, bineînțeles, cele religioase. Dacă aceste ordine au venit în Ardeal «aduse» de împărați și regi, aceasta nu înseamnă că ele au ieșit de sub autoritatea papală și că s-ar fi așezat sub puterea discreționară a suveranilor. Suveranul însă era cel ce finanța o asemenea întreprindere, îi asigura, deci, baza materială și, ca atare, își rezerva anumite drepturi, printre care și pe acela de a denunța un asemenea contract. Așa se face că ori de câte ori grupurile monahale au dat semne de o prea pronunțată tendință de emancipare, în dauna autorității statale, aceasta din urmă s-a văzut obligată să-și ia măsuri. Călugării au devenit deseori abuzivi, au încălcat principiul echilibrului dintre autoritatea bisericească și cea statală, și-au atras antipatii și dușmăniile, s-au pus în conflict cu organele puterii locale. Cu deosebire iezuiții au excelat în asemenea abateri, cea ce a și provocat desființarea ordinului lor, în 1773, la cererea și sub presiunea puterii seculare, în Ardeal iezuiții au avut conflicte cu dietele, ceea ce a determinat repetata lor izgonire din teritoriile Transivane. În fond, istoria ordinelor monahale catolice reflectă și ea îndelungatul proces tensiv dintre pretențiile supremațiale ale Vaticanului și eforturile suveranilor de a-și menține autoritatea politică.

Așadar, prezența ordinelor călugărești în România trebuie privită și înțeleasă sub dublul ei raport : religios și politic. Pe de o parte, călugării

¹⁰⁸ cf. O. Ghibu, *op. cit.*, pp. 199 - 200.

depindeau de Scaunul papal și-și exercitau mandatul perpetu de a propaga religia catolică, de a face prozeliți și de a slăbi pozițiile religiilor necatolice. Pe de altă parte, ca angajați și stipendiați ai suveranilor, ei contractau și obligația de a servi interesele acestora, urmărind cu fidelitate linia politică ce li se indica, în perioadele când pozițiile Vaticanului s-au conjugat cu acelea ale suveranilor seculari, cum a fost, în general, sub dinastia Habsburgilor, ordinele monahale au conlucrat în condiții optime cu factorii politici locali și le-au putut pretinde acestora să le dea concursul în opera de prozelitism sau chiar de oprinare a elementului necatolic, fie prin intervenții directe, fie prin simpla tolerare a acțiunilor lor. **În secolul al XV-lea, de pildă, franciscanii au luat ei înșiși măsuri împotriva preoților ortodocși din Ardeal, iar franciscanul Ioan Capistrano îndemna pur și simplu pe principii catolici din Transilvania să dea foc bisericilor ortodoxe, considerate de el drept «sinagogi ale Satanei»¹⁰⁹.** Iezuiții, cu vastele și extrem de variatele lor modalități de acțiune, au întreprins cea mai puternică operă de propagare a catolicismului în țările române. Puternic sprijiniți de coroana habsburgică și de familia Bathory, ei au izbutit să catolicizeze o bună parte din boierimea Ardealului.

Cum era și firesc, pe toată durata stăpânirii austro-ungare și maghiare, călugării catolici, în marea lor majoritate nemaghiari, au profesat, pe lângă credința lor religioasă, și un puternic cult al patriei. Prin predici, cuvântări, prelegeri, prin manualele școlare, ei au căutat să sădească în sufletele ascultătorilor credincioșia în puternicia tronului imperial sau coroanei regale, în stabilitatea imperiului austro-ungar, sau în legitimitatea Statului maghiar, în frontiere revendicate de conducătorii lui. În virtutea principiului bisericesc de a se supune stăpânirilor celor mai înalte, ar fi fost natural ca, după formarea noului stat român și deci a noii lor patrii, toți acești călugări să-și fi manifestat patriotismul în funcție de noua situație politică, în fapt însă nu s-a întâmplat așa. Ordinele monahale au continuat să păstreze un sentiment așa-zis patriotic, raportat la vechea stăpânire a imperiului austro-ungar și au manifestat atitudini ostile față de suveranitatea tânărului Stat român. Această atitudine s-a manifestat în chipuri diferite.

Unii călugări au căutat să anuleze caracterul de stat al instituțiilor pe care le conduceau și să le declare ca aparținând Bisericii Catolice, cu scopul evident de a le sustrage dreptului de proprietate și control al Statului român. Astfel, în 1918, călugării piariști din Sighet au modificat inscripția și denumirea liceului catolic condus de ei; până la acea dată școala se numea liceul «regesc catolic», denumire care exprima caracterul statal al școlii; în momentul înstăpânirii românești, ei au șters cuvântul «regesc» și

¹⁰⁹ Vezi Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 202.

au lăsat cuvântul «catolic», căutând să-i de un caracter cu totul confesional. Desigur, falsul n-a putut rămâne multă vreme nedescoperit; în 1923 școala a fost etatizată, după cum am însemnat și în capitolul nostru anterior.

Un alt mod de manifestare a atitudinii lor antistatale s-a consumat în domeniul limbii de predare. Toate actele fundamentale ale acestor instituții de cultură prevedeau că limba de predare este cea impusă de stat. Ca atare, sub stăpânirea austro-ungară a funcționat limba germană, sub cea ungurească s-a impus limba maghiară. Era firesc, deci, ca în condițiile Statului român limba de predare să fie cea românească sau, în cei mai rău caz, elevii români să poată învăța în limba lor maternă. Din credincioșie și zel față de vechiul stat austro-ungar sau maghiar, care-i angajase, călugării ordinelor monahale au continuat ca și în perioada de după război să predea exclusiv în limba maghiară, chiar în școlile frecventate de un procent de elevi români deloc neglijabil.

În sfârșit, un al treilea mod de rezistență era ostilitatea declarată față de noua ordine politică. Călugării piariști din Cluj nu se sfiau să afirme că stăpânirea românească asupra Ardealului e trecătoare sau că reprezintă o simplă «ocupație». Pe aceeași linie de conduită, Institutul «Marianum» din Cluj folosea, până în 1923, un manual de geografie pentru clasa a III-a ale cărei hărți înfățișau Ungaria în vechile ei granițe de dinainte de război¹¹⁰.

În plină suveranitate a Statului român, unele ordine monahale de pe teritoriul său își aveau superiorii cu reședința în afara frontierelor. Iezuiții din Satu-Mare depindeau de provincialul din Budapesta; tot în acest oraș rezida și superiorul piaristilor din dieceza Sătmarului și Cernașului, ca și acela al franciscanilor din Oradea și Satu-Mare¹¹¹. Existau astfel premisele unor acțiuni antistatale directe, ceea ce probabil a și determinat Statul român să insiste și să obțină ca textul Concordatului din 1927 să prevadă, în articolul XVIII, obligația superiorilor de a fi cetățeni români și de a domicilia în țară. Această prevedere însă era în fapt anulată de articolul IV al aceluiași Concordat care conferea tuturor catolicilor din România dreptul nelimitat de a comunica direct cu papa.

În 1935, inspectoratul general al jandarmeriei a întreprins o descindere la sediul ordinului premonstratens din Oradea și a confiscat o seamă de documente compromițătoare pe care le-a pus la dispoziția Ministerului Cultelor. Din raportul inspectorului reiese că școala premonstratensilor din Oradea era condusă direct din Ungaria, deci din afara frontierelor Statului român, și că direcția ei continua să folosească sigiliul unguresc. Pe de altă parte, ordinul posedea proprietăți pe teritoriul Statului ungar, pe care însă le administra de la Oradea, în casa de bani a ordinului s-a găsit valută străină din care se finanțau călătoriile la Budapesta

¹¹⁰ *Ibidem*, pp. 214 - 215.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 205.

și Roma. Cea mai mare parte a membrilor acestui ordin aveau cetățenie dubioasă, iar unii din ei aveau câte două cetățenii. Materiale confiscate demonstau și faptul că episcopul romano-catolic din Satu-Mare, Fiedler, și senatorul Elemer Gyarfás acționau la Budapesta și Roma în favoarea ordinului premonstratens, pe care inspectoratul de jandarmi îl denunță ca slujind iredentismului maghiar¹¹².

De altfel, Concordatul a consfințit pe seama Vaticanului posibilitatea ca, în înțelegere cu Statul Român, să-și mențină în România vechile ordine și congregații religioase și chiar să aducă altele noi. Cu toate acestea, actele de insubordonare ale unor asemenea formații monahale au devenit, cu vremea, atât de dăunătoare, încât autoritatea statală a trebuit să intervină și să ia măsuri. Premonstratensii, de pildă, dăduseră numeroase dovezi despre asemenea acte. Toate acestea au determinat Statul român ca, în decembrie 1936, să anuleze personalitatea juridică a ordinului, deși aceasta fusese garantată prin articolul XVII alin. 2 din Concordat. Statul însă a fost îndreptățit să procedeze astfel, pentru că articolul de care vorbim garantează, într-adevăr, personalitatea juridică a ordinelor și congregațiilor, dar numai «cu condiția ca ele să îndeplinească condițiile stabilite de legile în vigoare»¹¹³. De îndată ce ordinul premonstratensilor a călcat legile Statului, acesta a găsit justificată anularea personalității juridice, în același an, Ministerul de Interne a anulat cetățenia română și a expulzat pe superiorul ordinului, care venise în România după 1921, cu pașaport străin, și obținuse cetățenia în mod fraudulos. Mai mult decât atât, în 1937 Consiliul de război din Cluj a cerut anchetă asupra activității acestui ordin și, pe baza probelor pe care le deținea, a cerut desființarea lui¹¹⁴. Unele organizații monahale s-au opus fâțiș și au deschis acțiuni publice împotriva măsurilor luate de stat. E cazul liceului franciscan din Șimleul Silvaniei, care în 1919 devine școală românească de stat cu numele de «liceul Simion Bărnuțiu». În 1931 ordinul franciscanilor intentează proces Statului român revendicând școala pe seama lui. Franciscanii câștigă procesul și obligă Statul să le plătească chiria pe 12 ani, sumă care se ridică la cca. 6 milioane lei. În același timp însă, folosindu-se de documente indubitabile, orașul Șimleu intentează, la rândul său, acțiuni în justiție, dovedind că liceul, până la uzurparea lui de către ordinul franciscan, i-a aparținut comunei, nu Bisericii sau vreuneia din organizațiile ei; orașul câștigă procesul și obține intabularea școlilor pe numele Statului¹¹⁵.

Oricare ar fi modalitățile și procedeele de acțiune ale ordinelor

¹¹² Onisifor Ghibu, *Ordinul canonic premonstratens din România*, București, 1936, pp. 122 - 123.

¹¹³ După textul publicat de Dr. I. Mateiu în *Valoarea Concordatului încheiat cu Vaticanul*, p. 102.

¹¹⁴ Toată problema e tratată pe larg de Onisifor Ghibu în *Ordinul franciscanilor conventuali (minorității) din Transilvania*, vol. I - II, București, 1937 - 1938.

¹¹⁵ Ghibu, *op. cit.*, vol. II, p. XVI.

monahale catolice, e lucru învederat că atât sursele cât și scopurile acestor acțiuni erau străine de structura și idealurile poporului român. Crescuți în școala fanatismului catolic, formați în tiparul mentalității medievale asupra raporturilor dintre oameni, transplantați în mijlocul unui popor cu ale cărui tradiții și năzuințe nu aveau nimic comun, constituiți în caste și cultivând un spirit sectar, tributari ai legământului față de papă și ai devotamentului față de puterile ce-i finanțau, acești călugări n-au avut și nici nu puteau să aibă decât o influență negativă asupra desfășurării istorice a poporului român. Desigur, pe seama lor rămâne cultura, cu toate binefacerile ei, o dimensiune care-l fascina și pe profesorul Ghibu. Cultura însă, oricât de vastă și benefică, rămâne decorativă dacă nu e ancorată în spiritualitate, și anume în cea autentică, proprie neamului din care faci parte.

Câteva considerații finale

Acțiunea catolicismului în România dintre cele două războaie mondiale a fost, în fapt, continuarea politicii religioase de totdeauna a Vaticanului, cu deosebirea că ea s-a adaptat noilor condiții politice survenite în urma Tratatului de la Trianon. Cîtă vreme Ardealul a stat sub stăpânirea Austriei imperiale, iar Principatele Române continuau să reprezinte o țară fără însemnătate deosebită, atât pontiful de la Roma cât și suveranul de la Viena puteau să-și exercite influența în mod direct, prin măsuri administrative interne. De îndată însă ce România capătă drepturi asupra Ardealului și se declară stat suveran, Vaticanul adoptă modalitatea diplomatică, cea mai indicată să răspundă noilor stări de fapt și să asigure acțiunilor catolice maximum de eficacitate. Folosindu-și propriile nuclee din interiorul Statului român, uzând și abuzând de slăbiciunea, nepregătirea sau corupția politicianilor de la București, exploatând starea psihică, excepțională a unui rege catolic, ca și interesele personale, după aceea, ale unui suveran fără nici o credință, antrenând cu îndemănare, resentimentele naționale șovine ale unei părți din populația maghiară și răscolind orgoliul confesional al celor mai catolicizante elemente uniaste, Vaticanul a reușit să dea o dublă lovitură suveranității naționale a României și principiului de egalitate a cetățenilor ei: prin Concordatul din 1927 și prin Acordul din 1932. Amândouă actele au avut, evident, un caracter eminent diplomatic, precedate de tratative bilaterale și căpătând, în final, haina unor convenții internaționale.

Dacă am împărțit lucrarea de față în patru mari capitole, potrivit celor patru importante modalități ale acțiunii catolicismului, am făcut-o mai mult din necesitatea unei mai judicioase sistematizări a materialului informativ. Cel puțin capitolele privitoare la școlile catolice și la ordinele

călugărești par a nu-și găsi acoperire în afirmația noastră inițială că preeminenta modalitate de acțiune catolică între cele două războaie a fost cea diplomatică. Cu toate acestea, aruncând o privire de ansamblu asupra tuturor aspectelor problemei, reiese concluzia că, în realitate, toate planurile de acțiune catolică se întâlnesc în ceea ce cunoaștem sub numele de Concordat. Concordatul din 1927 reprezintă punctul cheie al întregii desfășurări catolice și pro-catolice din România, în perioada de care ne-am ocupat, în fond, și școlile catolice, și ordinele monahale, sunt minuțios prevăzute în textul Concordatului, iar acțiunile lor dizolvante atât din punct de vedere spiritual cât și politico-economic capătă prin acest act acoperire legală și perspectiva de perpetuitate. Chiar și al doilea act diplomatic, Acordul de la Roma, a fost posibil tot prin referire la Concordat; pe de o parte, Statusul romano-catolic ardelean a fost considerat de către Vatican ca făcând parte dintre organizațiile prevăzute principial în articolul IX din Concordat, iar pe de altă parte, ca o consecință, chiar Acordul însuși a căpătat caracterul unui act interpretativ al Concordatului. Așa încât convenția din 1927 a constituit marele succes al acțiunii catolicismului în România și una din marile capitulări ale demnității noastre naționale.

Din păcate, capitolul ingerințelor catolice în treburile interne ale Statului român, ca și în acelea ale Bisericii Ortodoxe Române, nu s-a încheiat. Catholicismul, oficial sau nu, a continuat să alimenteze năzuințele șovine ale unor elemente iredentiste maghiare din Ungaria și România. În acest sens, numai câteva spicuri ar fi concludente. În 1963, ziarul londonez «Observer» publică un «Apel» lansat subteran de astfel de elemente, în care guvernul român e acuzat că oprimează pe minoritarii maghiari, și în care se enunță ideea unei «independențe» (deocamdată) a Ardealului. Semnificativ e însă faptul că revista catolică «Esprit» se simte obligată ca, în numărul ei din martie-aprilie 1964, deci cu un an mai târziu, să reproducă pasagii întregi din acest «Apel», să-l comenteze pe larg și să popularizeze astfel absurdele revendicări ale maghiarismului șovin¹¹⁶.

Mișcarea revizionistă reizbucnește în 1976, de data aceasta prin Federația Maghiară Americană (în fruntea căreia se află un episcop), reiterând pretextele de la Cluj din 1946, prin care Occidentul urma să fie sensibilizat asupra soartei «tragice» a ungarilor din Transilvania (vezi Anexe).

După 1989, deși Concordatul nu mai există în mod legal de peste patru decenii, Vaticanul numește în România episcopi romano-catolici și greco-catolici fără consultarea prealabilă a guvernului român, ridică Episcopia de Alba Iulia la rangul de Arhiepiscopie (deși se cunoaște că aceasta este un vechi centru maghiar de educare a tineretului în spirit

¹¹⁶ *Une minorite meconnue: les Hongrois de Transilvanie*, art. în «Esprit» (Paris) nr. 3 - 4/1964, pp. 471 - 475.

Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică

revizionist) și promite «evanghelizarea» poporului român printr-o amplă campanie de prozelitism, în paralel cu tentativele de falsificare a istoriei noastre naționale¹¹⁷. Mai nou, (august 1992), prin Congresul Mondial al Ungurilor, Budapesta se face din nou ecoul revizionismului și aruncă semnale care nici măcar nu se mai ostenesc să se mascheze sub obișnuitul vâl al ambiguităților verbale.

Toate acestea se constituie nu numai în avertismente, ci și într-o invitație la reîmprospătarea memoriei.

¹¹⁷ Vezi *Ad limina apostolorum* în «L'Osservatore Romano» din 2 aprilie 1991 și replica Grupului de Reflecție pentru înnoirea Bisericii în «România Liberă» din 1 iunie 1991, precum și aceea din «Timpul», 15 noiembrie 1991.

Generația Cluj '46

Îmbătrânim, Visarioane, și încă nu am scris istoria Clujului nostru de acum treizeci de ani, din acel Mai universitar când de abia ne întorseserăm din surghiun recuceream bucuria unei Transilvanii românești ale cărei adevăruri, încă neasuprite, erau și ale noastre. Nu a mai fost de atunci o mai puternică și mai sinceră iluminare a sufletului nostru național, nici o mai generoasă zvâcnire a rădăcinilor dacice, năprasnic și superb odrăslite pe fruntea unei generații de studenți pe cât de tânără, pe atât de matură.

Ungurii Ardealului erau și pe atunci tot atât de șovini și foloseau aceleași tertipuri diplomatice, bătând văzduhul cu picioarele, ca niște gândaci răsturnați. Nădăjduind că pe masa Conferinței de Pace de la Paris vor putea să arunce mărturia mizeriei lor, de minoritate asuprită, și să redobândească măcar ce le dăduse hapca de la Viena, se organizau în a-și atrage ei înșiși asupririle, provocând: ceea ce putea fi mai sensibil în demnitatea românească: studențimea. Rănilile noastre erau încă vii, încă răscolit era Mănăsturul, încă proaspătăt era Amintirea protopopului Munteanu, celui ars de viu în piața publică, încă înfierbântate erau miile noastre academice în a răscumpăra umilințele vlădicăi Colan și în a șterge scuipatul unguresc de pe obrazul episcopului Hossu.

Prin granița deschisă de istov, Budapesta pompase mai multe sute de agenți la Dermata și CFR și avusese grijă să-i înzestreze cu carnete roșii de partid, spre a-i pune la adăpost de eventuala reacție a unor foruri tutelare care tocmai prindeau cheag și nu ar fi avut interes să-și denunțe aderenții. Provocările au început întâi de-a joaca, apoi s-au zbârlit. Îți amintești de Bimbo și de scaunele lui răsturnate-n berării? Îți amintești de Kali și de urletele ei nocturne?

Pînă când ne-am trezit și am înțeles ce vor ungurii: să ne supere. Și ne-am hotărât, toți ca unul, să ne supărăm fără să-i facem victime.

Atunci s-au supărat ei, și în acea sinistră noapte de 28 spre 29 Mai au tăbărât, înarmați, pe căminul Avram Iancu și l-au devastat banditește, sfărâmând totul pe întuneric: «Vrem sînge de valah!» Ca prin minune au scăpat studenții cu viață, baricadați defensiv la etaj.

Ce-a urmat, cunoști: acea faimoasă grevă academică, de aproape trei săptămâni, deschisă la 1 iunie, ora 10 și jumătate dimineața, cea mai lungă și mai demnă din istoria grevelor studentești, în cursul căreia nu s-a dat o palmă și nu s-a spart un geam, dar prin care s-a rostit, mai mult ca oricând, cumpăna sîngelui nostru daco-român.

Eram și pe atunci tot atât de împărțiți, în români și ovrei, ortodocși și

Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică

uniți, seniori și balici, liberali și țărăniști, bogați și săraci, mai ales săraci, devastați de război și de inflație. Dar am găsit tăria să ne ținem laolaltă, toți, sute și mii, protestând puternic și domnește, știind că la Paris vor ajunge nu plănuitele dosare ungurești, ci expresia demnității noastre naționale. Cu noi au fost, solidare, Universitatea din Iași, Politehnica din Timișoara și cea din Brașov.

Doar două categorii nu au fost cu noi, fiecare pentru motive proprii: legionarii, pe de lături și dedesubt; comuniștii, pe față și-mpotrivă-ne. Cei ce n-au avut puterea ne-au invidiat în taină. Cei ce au avut-o ne-au prigonit, ca pe niște stigmatizați, ani de-a rândul, ne-au hăituit, ne-au fugărit prin munți și ne-au pus în cârcă osânde. Le-am îndurat, așa cum învățaserăm, fără să facem victime, știind că ungurismul șovin rămânea același și același, chiar pe durata — lungă — a unei politici înmănușate, de candoarea celor ce se apleacă peste colacul viperei și-i cântă «melc, melc, codobelc...»

S-ar putea ca generația noastră să mai aibă un cuvânt de spus, chiar și acum, când puternicii se trezesc. Și dacă-l vom spune, o vom face nu pentru că ei ar dori-o, ci pentru că noi am început a ni-l rosti cu mult înaintea lor, acum treizeci de ani, și peste ei.

VALERIU ANANIA

«Credința The Faith» (Detroit),
Nr. 6 (Iunie) 1976.

MEMORIU

Către
Senatul Statelor Unite
Comitetul Financiar
Washington, D.C.

Domnule Președinte, distinși membri ai Comitetului,

Sunt VALERIU ANANIA, directorul Departamentului Publicațiilor și reprezentant pentru Relațiile Inter-Bisericești, al Arhiepiscopiei Misionare Ortodoxe Române în America, cleric român (Arhimandritul Bartolomeu) și scriitor literar, fost președinte-delegat al Asociației Academice «Petru Maior» a Universității din Cluj (1946), rezident permanent al Statelor Unite, începând cu anul 1965. Nefiind în situația de a face o declarație personală în fața Comitetului Senatorial, respectuos vă supun acest memoriu spre a-mi exprima sprijinul în favoarea Rezoluției Concurente no. 35 a Senatului, precum și a Proclamației Prezidențiale din 24 aprilie 1975, prin care i se prelungește României clauza «națiunii celei mai favorizate».

Întru motivarea sprijinului meu nu doresc să repet rațiunile deja exprimate de alții, nici nu vă pun înaintea, drept schimb, cereri personale sau condiții. Cu permisiunea D-voastră, doresc să-mi încep mărturia prin a respinge o seamă de acuzații și denaturări istorice ce v-au fost înfățișate de unele persoane ce se declară *împotriva* acordării clauzei «națiunii celei mai favorizate» pentru România și să vă îndemn a nu le lua în considerație, pe baza prezentei contestații.

Mă interesează cu deosebire memoriul pe care Dr. Z. Michael Szaz vi l-a înaintat în numele Federației Maghiare Americane la 6 iunie 1975, memoriu sprijinit de Episcopul Zoltan Beky, președinte, și de Laszlo L. Eszeny, «chairman», din conducerea aceiași organizații. Dacă memoriul s-ar fi ocupat numai cu plângeri împotriva politicii de discriminare pe care actualul guvern român ar duce-o față de grupul etnic minoritar din Transilvania, el ar fi mai mult sau puțin îndreptățit. De-a dreptul izbitor însă e faptul că cea mai mare parte a aceluși memoriu este un atac direct și necinstit împotriva adevărului istoric, și anume *împotriva istoriei reale* a națiunii române. Dacă cineva citește cu atenție acel memoriu, așa cum a fost tipărit în materialul documentar, va observa cu ușurință că Federația Maghiară Americană este mult mai puțin preocupată de situația grupului

maghiar din Transilvania sau de un acord comercial între Statele Unite și România, decât este — mult mai mult, dacă nu chiar exclusiv — preocupată și interesată să creeze un «punct de pornire» pentru o revendicare teritorială. Nu este pentru prima oară când maghiarii încearcă să pozeze drept «victime» cu scopul de a-și atrage compasiunea Marilor Puteri, pentru ca astfel să fie rezolvate principalele obiective ungurești, înainte de a vorbi despre timpurile vechi, doresc să depun o mărturie asupra unui capitol, încă inedit, de istorie contemporană.

Provocări maghiare în Cluj, 1946

Precum se știe, în 1940 Hitler și Mussolini, prin diktatul de la Viena, au rupt Transilvania de Nord din trupul României și au alipit-o Ungariei lui Horthy, drept compensație pentru serviciile ce le primeau din partea acelei țări. Pe durata următorilor patru ani, populația românească din teritoriul ocupat de unguri a fost subiectul unor continui hărțuiri, frustrări, atrocități și umilințe, organizate în mod oficial. Ocupanții nu i-au exceptat pe preoți, călugări, călugărițe și ierarhi (printre cei din urmă, episcopii ortodocși Nicolae Colan și Nicolae Popovici, precum și episcopul greco-catolic Iuliu Hossu). În octombrie 1944 Transilvania de Nord a fost eliberată de armatele române și sovietice, iar românii au preluat administrația. De abia în toamna anului 1945 Universitatea românească «Regele Ferdinand» și-a putut părăsi exilul din Sibiu — Transilvania de Sud — și s-a întors la Cluj, în timp ce Universitatea maghiară «Bolyai» funcționa în orașul Tg. Mureș (Transilvania de Est). Separarea temporară a celor două universități a fost o măsură înțeleaptă, prin care s-au evitat efectele unei tensiuni psihice dintre naționalitățile pe atunci antagoniste.

Cel puțin pe durata anului universitar, populația Clujului era covârșitor românească, datorită miilor de studenți care trăiau acolo, și nu numai români ci și un număr însemnat de evrei, cei din urmă întorși la studii după patru ani de interdicție din partea regimului pro-hitlerist al lui Antonescu. Minoritarii maghiari din Cluj — cei mai mulți din ei lucrând în fabrici sau având mici întreprinderi particulare — păreau a nu prezenta o problemă pentru grupul majoritar, cu excepția faptului că refuzau în mod constant să vorbească limba română — deși a cunoșteau — chiar în magazine și frizerii. Micile incidente erau repede rezolvate de poliție.

Studenții Universității «Regele Ferdinand» erau organizați în Asociația Academică «Petru Maior», condusă de un Comitet Central, cu reprezentanți — desemnați prin alegeri libere — ai tuturor Facultăților, pe ani de studii. La acea vreme eu eram un călugăr de 25 de ani, student la Medicină, Teologie și Conservatorul de Muzică. În primăvara anului 1946 am fost ales președinte al Anului Doi al Facultății de Medicină, iar câteva

luni mai târziu am devenit președinte-delegat al Comitetului Central. (Deoarece am fost direct implicat în evenimente, prezenta mea mărturie are întreaga garanție a viului adevăr).

În aprilie 1946, în timp ce guvernul din Budapesta încerca să convingă Puterile apusene să sprijine «întoarcerea» Transilvaniei de Nord la Ungaria, stațiile de radio au anunțat vestea că Aliații ajunseseră la un acord asupra Transilvaniei: întreaga provincie era parte din teritoriul României. Firește, vestea a fost salutăată de studenți, care au făcut o demonstrație zgomotoasă dar pașnică de la Universitate până la catedrala ortodoxă, unde au îngenunchiat în piața vastă, cântând «Hristos a înviat».

Începînd cu acel moment, s-a observat că incidentele dintre locuitorii maghiari și studenții români creșteau în număr și gravitate. Cele mai multe erau provocate de către indivizi necunoscuți, de extracție maghiară, care foloseau orice fel de mijloace — insulte, înjurături, cuvinte și gesturi murdare, îmbrânceli, etc. — spre a-și irita subiectul și a-l face să se bată. La acea vreme, un asemenea provocator putea obține cu ușurință o lovitură promptă din partea unui tânăr student a cărui emblemă națională îi fusese smulsă de la butonieră. S-a observat, de asemenea, că aproape fiecare incident era fotografiat de către un individ din imediata apropiere — necunoscut printre români — care părea să se fi aflat anume la fața locului, cu aparatul de fotografiat. Toate aceste fapte au determinat Comitetul Central «Petru Maior» să întreprindă și conducă o cercetare discretă. Curînd s-a descoperit că incidentele nu erau întâmplătoare și nici izolate unele de altele, ci erau organizate sistematic printr-o rețea de agenți maghiari șovini și iredențiști, după toate aparențele dirijată de la Budapesta. Agenții erau instruiți să provoace cetățeni de origine română — în special studenți, ca fiind mai temperamentali și gata la replică — și să accepte să fie loviți, bătuți și chiar umpluți de sânge. Replica românească trebuia să fie fotografiată. Fotografiile «victimelor», împreună cu mărturiile scrise, urmau să fie adunate într-un voluminos dosar «documentar» menit să convingă Conferința de Pace de la Paris — pe atunci în pregătire — că ungurii din Transilvania sunt «oprimați» de către «ocupanții» români și că, prin urmare, Transilvania — sau parte din ea — trebuie «retrocedată» Ungariei.

Conștient de posibilitatea unei noi probleme naționale, Comitetul Central «Petru Maior» i-a îndemnat pe toți studenții să se abțină de la reacții în fața provocărilor; altfel, instigatorii maghiari ar fi obținut exact ceea ce doreau: scene de violență, gata de fotografiat. Generația mea s-a dovedit destul de matură spre a-și da seama de situație și s-a comportat ca atare. Exemplul cel mai frumos l-au dat noii absolvenți ai Facultății de Medicină, care, după lungi dezbateri și numai spre a evita orice posibilitate de provocări și replici necontrolate, au hotărât, cu amărăciune, să-și contramandeze tradiționale și strălucitoarea procesiune pe principalele

străzi ale orașului. O asemenea contramandare se întâmpla pentru prima oară în istoria Universității.

Poate iritați de reacția pașnică a studenților, poate având nevoie ca «violența românească» să se desfășoare pe o arie mai largă decât aceea a disparatelor incidente între indivizi, organizatorii maghiari au procedat la o nouă și neașteptată acțiune. La 28 mai, seara târziu, un «student» neidentificat a apărut în fața căminului «Avram Iancu» și a făcut apel pentru o manifestație «pro Transilvania», care — după spusele lui — începuse în Piața Matei Corvin. Un mic număr de studenți, care se aflau deja în stradă, s-au încolonat spre Piață, dar acolo nu au dat de nici o manifestație. Între timp, necunoscutul «coleg» dispăruse. Câteva minute mai târziu, electricitatea s-a întrerupt în cartierul Universității, sirenele au început să sune la fabrica de încălțăminte Dermata și la atelierele CFR, iar o coloană de autocamioane, purtând un număr de lucrători estimat la o mie, s-a îndreptat spre căminul «Avram Iancu». Înarmați cu răngi, pistoale și lanterne, lucrătorii au manifestat mai întâi în fața căminului, ațâțându-se unii pe alții prin lozinci în limba maghiară, (printre acestea : «Oloh ver», adică «sânge de român»), apoi au invadat parterul și au devastat cu furie tot ce li se afla în cale: biblioteca, sălile de lectură, sălile de mese, bucătăria și chiar closetele, fără a mai pomeni ușile și ferestrele. O mare cruce de lemn, fixată pe perete, deasupra, la intrarea casei scării, a fost azvârlită pe podea și făcută bucăți. Luați prin surprindere și cu greu dându-și seama de ceea ce se întâmplă, studenții au avut la îndemână secunde necesare spre a închide și încuia ușa de fier din casa scării, între parter și primul etaj, ușă montată acolo de către constructorul clădirii și niciodată folosită mai înainte. Apoi și-au făcut o baricadă, aruncând în casa scării scaune, mese și dulapuri. Zadarnic au strigat ei de la ferestrele etajelor unu și doi, unde-și aveau dormitoarele, că nu au apărut nici polițiști, nici soldați. Invadatorii încercau să forțeze ușa de fier. Când **un pluton sovietic** ce patrula prin apropiere a auzit zgomotul, a intervenit prompt și i-a somat pe agresori să părăsească locul. Aceștia l-au părăsit, dar nu înainte de a fi încercat să incendieze clădirea; focul a fost stins de un student care, surprins la parter, se ascunsese într-un colț obscur, sub singurul pat ce se afla acolo.

Nu am intenția să înfățișez detalii de prisos sau ce s-a întâmplat în timpul următoarelor două zile, dar e esențial să spun că studenții astfel molestați au cerut autorităților de ordine publică să ia măsuri imediate pentru ca agresorii să fie identificați, arestați, anchetați și trimiși în judecată. Mai mult câțiva membri ai Comitetului s-au oferit voluntar să colaboreze cu Poliția și au furnizat o seamă de nume ale unor suspecți, obținute prin vecinii acestora. Nici un semn că s-ar fi luat vreo măsură. În schimb, câțiva studenți au fost arestați, sub acuzarea de «naționalism» și «dezordine publică». Comitetul «Petru Maior» a făcut tot ce i-a stat în

putință spre a ține sub control mulțimile iritate și spre a evita acte de violență aproape inevitabile. După lungi și dramatice dezbateri, Comitetul a hotărât să canalizeze protestul studenților pe drumul cel mai pașnic — și totodată demn — posibil. La 1 iunie, ora 10,30 dimineața, președintele-delegat a declarat o grevă academică și i-a îndemnat pe studenți să pună în practică un principiu major: «Să te superi când vrei tu, nu când vrea altul».

În istoria mișcărilor studențești din România, greva academică de la Cluj, care a durat trei săptămâni, a fost singura în timpul căreia nu a fost lovită nici o persoană și nu a fost spart nici un geam. Ea a fost sprijinită de studenții Universității din Iași (Moldova), precum și de aceia ai Școlilor Politehnice din Brașov și Timișoara. Solidaritate cu studenții au arătat nu numai colegii lor evrei, ci chiar și profesorii lor, cu excepția a trei dintre ei: Emil Petrovici, rectorul Universității, Mihai Kernbach, decanul Facultății de Medicină, și Constantin Daicoviciu, decanul Facultății de Litere, toți membri ai Partidului Comunist.

După lungi și anevoioase negocieri, studenții arestați au fost în fine eliberați. Din câte cunosc eu, agresorii nu au fost niciodată arestați sau judecați. Doar mai târziu am aflat noi că cei ce-i conduceau fuseseră destul de abili spre a se fi făcut membri ai Partidului Comunist. Într-un timp când Partidul prelua controlul administrativ și era interesat mai mult în politică decât în dreptate, îi era imposibil să arate că propriii lui membri sunt răi cetățeni. În schimb, Asociația Academică «Petru Maior» a fost dizolvată, eu și câțiva membri ai Comitetului am fost exmatriculați din Universitate, apoi arestați în mai multe rânduri și, în fine, puși în închisori politice, cu condamnări grele, acuzați de «crimă împotriva ordinii sociale». Poate că prețul a fost prea mare, dar, pe de altă parte, nici un dosar ticluit de iredentiștii maghiari nu a putut ajunge la Conferința de Pace de la Paris, ținută la 10 februarie 1947.

Am supraviețuit să constat cu amărăciune că, după treizeci de ani, ei sunt încă activi și folosesc aceleași metode și aceeași tactică, acum pe o scară mai largă și în împrejurări diferite. Ca și în 1946, ei încearcă să pozeze drept «victime» oprimate de români și să-și câștige compasiunea lumii occidentale, inclusiv a Statelor Unite, unde Federația Maghiară Americană s-a angajat să-i sprijine nu numai prin memorii către Senat, ci și prin demonstrații de stradă — în New York la 8 mai și în Washington la 16 iunie — etalând lozinci precum «Autonomie pentru Transilvania» și «Guvern propriu al ungarilor din Transilvania». În numele generației Cluj '46, protestez cu tărie împotriva unor astfel de provocări care ar putea să încurajeze grupul etnic maghiar din România să înceapă unele tulburări de natură să apeleze la intervenții militare străine. Sub nici un motiv nu ne trebuie o nouă Cehoslovacie '68.

Falsificând istoria

Că scopul real al Federației Maghiare Americane nu este acela de a ușura viața ungarilor din România, ci acela de a-i desprinde de România printr-o largă dislocare teritorială, e evident în memoriile din 6 iunie 1975 ale Episcopului Beky și Doctorului Szaz. Ei acordă o întindere neobișnuită «antecedentelor istorice», și de așa manieră încât istoria Transilvaniei pare a fi parte din istoria poporului maghiar. Neavând intenția să prezint o analiză amănunțită a numeroaselor lor afirmații necontrolate, mă mărginesc a spicui câteva din cele mai izbitoare, care sunt în totală contradicție cu ceea ce este în general admis ca adevăr istoric.

După Episcopul Beky, «strămoșii ungarilor au trăit acolo» (to Transilvania) «mai bine de 1000 de ani și se aflau acolo chiar înainte de venirea imigranților», În legătură cu «imigranții», Dr. Szaz este mai specific, spre a nu lăsa nici o îndoială asupra interpretării: aceiași strămoși «au trăit în acea arie mai bine de 100 de ani și chiar înainte de coloniștii români». Adevărul istoric e complet denaturat. Românii sunt coborâtori direcți nu numai din romani — care au cucerit Dania (Transilvania de azi) în 101 — ci și din geto-daci, popor menționat de Herodot ca avându-și o existență organizată în anul 514 î.d.Hr. și, potrivit descoperirilor arheologice, trăind pe teritoriul Transilvaniei de mai bine de 600.000 (sic!) de ani. Ungurii au fugit din Urali și s-au așezat în Panonia (Ungaria de azi) la sfârșitul secolului al IX-lea și au început să pătrundă în Transilvania, ca agresori, la sfârșitul secolului al XI-lea. La vremea când românii își desăvârșeau alcătuirea ca grup etnic distinct, din încrucișarea dacilor cu romanii în Transilvania și în provinciile romane învecinate, în Estul Europei nu exista nici o urmă ungurească. Așadar, cine au fost «coloniștii»?

Dr. Szaz declară: «După 1001 d.Hr., anul întemeierii regatului ungar de către Sf. Ștefan, Transilvania s-a alcătuit ca parte integrantă a regatului...». Adevărul istoric este acela că de abia la începutul secolului al XIII-lea, și numai după puternice împotriviri din partea «voievozilor» (principilor) români ai Transilvaniei, au izbutit regii Ungariei să-și impună stăpânirea asupra provinciei, și că vreme de 600 de ani ei au încercat fără succes să distrugă populația autohtonă prin tot felul de mijloace inumane ca: sclavie, umilință, legi discriminatorii, tortură, deznaționalizare forțată, religie și limbă. Transilvania a fost întotdeauna socotită drept o provincie distinctă și niciodată drept «parte integrantă» a regatului ungar.

După Dr. Szaz, «principii Transilvaniei au fost toți unguri, cu excepția invaziei de scurtă durată (1 an și jumătate) a voievodului Valahiei,

Mihai Vîtez...». Așadar, «invadator» e numit unul din cei mai mari principii români, “Mihai Viteazul (Dr. Szaz uită să traducă în englezește cuvântul «Viteaz» !), al cărui vis a fost să unească cele trei provincii românești — Muntenia, Transilvania și Moldova — într-o singură țara.

Printre principii «unguri» ai Transilvaniei, Dr. Szaz citează emfatic pe Ioan de Huniade, și ca general, și ca regent al Ungariei», precum și pe «fiul său, rege al Ungariei între 1458—90» ... «Domnia lui este și acum socotită drept era de aur a culturii și puterii ungare». Totul e corect, dar Dr. Szaz uită să menționeze că atât Iancu de Hunedoara (Ioan de Huniade), cât și regele Mateiaș erau nobili de pură descendență românească, membri ai familiei Corvin. Faptul e atestat chiar de documentele regale ungurești.

În sfârșit, descriind Transilvania ca fiind înconjurată de un arc de munți înalți cu singura deschidere spre vest, Dr. Szaz conchide: «Așadar, atât geografic cât și istoric, Transilvania e mai degrabă legată de Câmpiile Ungare decât de provinciile românești ale Valahiei și Moldovei». A ajunge la o astfel de concluzie e tot atât de dulce ca și cum ai spune că statul Californiei e mai degrabă legat de Japonia.

Nu de dragul istoriei am făcut observațiile istorice de mai sus. La urma urmelor, Dv., domnilor Senatori, ați putea să nu aveți nici un interes pentru ceea ce ați numi o interminabilă dispută între două mici națiuni est-europene. Am făcut-o din două motive: să arăt că adevărata pretenție a ungarilor e de ordin teritorial; să vă fac a înțelege că plângerile ungurești împotriva așa-numitei discriminări etnice în România își au rădăcinile mai puțin în realitatea prezentului și mai mult în psihologia trecutului.

Drepturi, sau privilegii?

Datorită împrejurărilor istorice, minoritatea maghiară din Transilvania a fost, vreme de 600 de ani, dominantă din punct de vedere politic, economic și social. Cu excepția unor țărani sau «iobagi», ungurii s-au bucurat de toate privilegiile acordate de o administrație care — fie ea ungurească sau austriacă — nu avea interesul să promoveze elementul autohton.

Situația s-a schimbat în 1919 când, prin auto-determinarea populației ei, Transilvania a revenit la patria-mamă și s-a constituit ca parte a României Mari. De atunci încoace, maghiarii au devenit exact ceea ce trebuiau să fie: o naționalitate conlocuitoare trăind împreună cu românii, germanii, evreii etc., având drepturi și obligații egale, sub aceeași Constituție și aceleași legi. Când însă membrii unui grup național sau social se bucură de privilegii vreme de 600 de ani, o alienare psihică își face loc: ei consideră că privilegiile li se cuvin, iar noțiunea de «privilegiu» devine o noțiune de «drept». Când membrii grupului sunt lipsiți de privilegii, ei se

plâng de lipsa drepturilor.

Acest sentiment de frustrare s-a accentuat în 1946 când comuniștii au preluat întreaga putere politică din România. Prin ideologia și structura lui, comunismul impune restricții în libertatea expresiei, a presei, a întrunirilor și a religiei, cu alte cuvinte, în ceea ce standardul occidental numește «drepturile omului». Nu ne place, dar, de 30 de ani, aceasta este o realitate în România. Așadar, grupul etnic maghiar a fost privat de două ori: o dată în 1919 — de privilegiu — și o dată în 1946 — de unele drepturi.

După părerea mea, restricțiile sunt impuse tuturor cetățenilor României, nu numai unui anumit grup minoritar (de pildă, recentelegi asupra turismului și asupra Patrimoniului Național). Interesant e faptul că Federația Maghiară Americană nu se plânge și nu protestează împotriva comunismului în sine și a restricțiilor pe care le impune, ci numai împotriva lipsei unor libertăți din interiorul regimului comunist, împotriva «absenței generale a drepturilor omului și a drepturilor civile (impusă) tuturor cetățenilor români de origine maghiară» (declarația Dr-ului Szaz). Există motive să credem că înapoia noțiunii do «drepturi», aceea de «privilegiu» s-a instalat psihic, în termenii trecutului istoric.

În această privință, extrem de relevant este amarul protest al Dr-ului Szaz împotriva faptului că «un student din România e obligat să-și însușească proficiența în limba română, indiferent că el urmează o secție românească sau maghiară». Se admite în general că fiecare țară își are o limbă oficială și că aceasta trebuie cunoscută, cel puțin într-o anumită măsură, de către fiecare cetățean. Un imigrant maghiar din Statele Unite, de pildă, nu poate deveni cetățean american dacă nu a trecut un examen de proficiența în limba engleză. Dacă din cauza necunoașterii limbii engleze i se refuză cetățenia sau o slujbă oarecare, aceasta nu înseamnă discriminare sau opresiune. Majoritatea unei populații poate fi monolingvă, dar un grup etnic minoritar trebuie să fie cel puțin bilingv: limba maternă și limba oficială a țării. Dacă o astfel de obligație morală e valabilă în Statele Unite sau Canada, de ce nu poate fi în România? Mai mult, ungurii din America sunt imigranți, pe când cei din Transilvania au fost născuți acolo, ei și strămoșii lor, «de mai bine de 1000 de ani...». Cu toate acestea, principala diferență e de altă natură: ungurii vin și trăiesc în America în calitate de ființe umane egale, pe când în România ei au trăit ca «stăpâni» vreme de 600 de ani. Adevărata plângere este nu că ungurii din România nu au voie să-și folosească limba maternă, ci că nu au voie să și-o vorbească în exclusivitate. Este ceea ce ei au făcut de-a lungul secolelor și ceea ce ar vrea să facă și acum. Aceasta este mai degrabă o concepție de ghettou decât una de integrare.

Folosirea exclusivă a limbii materne le-a fost posibilă ungurilor din Transilvania chiar sub actualul regim politic. Precum se știe, ungurii au

adus o contribuție substanțială la consolidarea comunismului în România. În timpul erei staliniste, oameni ca Vasile Luca și Alexandru Moghioroș erau aproape tot atât de puternici ca Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ana Pauker. Datorită influenței lor, **în 1952 a fost creată în estul Transilvaniei o «Regiune Autonomă Maghiară»** (despre care Dr. Szaz e nefericit că nu a fost mai întinsă), ai căror locuitori se bucurau de dreptul (citește «privilegiu») de a folosi numai limba maghiară în școli, administrație, tribunale, politie, etc. În mod inevitabil situația a dus la abuzuri: au existat împrejurări când unui înalt demnitar oficial din București, care avea întâlniri de serviciu cu autoritățile locale, îi trebuia interpret, numai pentru că gazdele nu abdicau de la «dreptul» de a vorbi exclusiv limba maghiară. Dorind să îndrepte unele «greșeli ale trecutului», actuala administrație guvernamentală a desființat Regiunea Autonomă Maghiară și i-a poftit pe locuitorii ei să revină la «normal». Au urmat plângeri; dar a-ți pierde privilegiile nu înseamnă a-ți pierde drepturile.

Unul din abuzurile fostei Regiuni Autonome Maghiare a fost și aceea de a înlocui denumirile românești ale orașelor și satelor, cu nume ungurești. Acum, când nomenclatura normală a fost restabilită, Dr. Szaz ridică plângere, în timp ce în memoriul său dă nume maghiare unor din cele mai curate orașe românești : «Marosvasarheli» pentru Târgu Mureș, «Gyulafehervar» pentru Alba Iulia. O veche practică a ungarilor dominanți în Transilvania a fost și aceea de a schimba nu numai toponimia, ci și patronimia, făcând astfel presiuni pentru maghiarizarea forțată a băștinașilor. Unul din mijloacele folosite de români pentru a rezista desnaționalizării forțate a fost aceea de a adopta nume din Biblie și din nomenclatura latină, singurele care nu puteau fi maghiarizate. Așa se face că Transilvania e plină de nume de Adam, Moise, Aron, Eva, Rebeca, Sara, sau Titu, Remus, Romulus, Fluvia, Veturia, etc. În această privință, eu însumi sunt un exemplu viu. Tatăl meu s-a născut în Transilvania, și tot acolo s-au născut strămoșii lui. În procesul de rezistență împotriva maghiarizării forțate, unul din ei și-a luat un nume din Biblie. Așa se face că eu mă descopăr drept Anania, nume de pură extracție ebraică, menționat atât în Vechiul cât și în Noul Testament, cu toate că în vinele mele nu curge nici un strop de sânge evreiesc. Cu toate acestea, sunt mândru de el, așa cum sunt mândru de bravii mei strămoși, și nu am de gând să mă întorc în trecut.

În concluzie, credința mea este că României trebuie să i se acorde clauza națiunii celei mai favorizate. Dacă veți avea suficiente motive s-o respingeți, cel puțin să nu o faceți în virtutea temeiurilor ungurești.

În 1946, Misiunea militară Americană din Transilvania, cunoscând probabil că eram în pericol de a fi arestat în urma implicării mele în greva universitară, mi-a oferit posibilitate de a părăsi România și a merge în

Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică

Statele Unite. Am refuzat cu politețe. La acea vreme făceam parte dintr-o națiune care, de pe o zi pe alta, îi aștepta pe Americani să «vină». Ei n-au făcut-o niciodată. Acum, acordându-i României clauza națiunii celei mai favorizate, faceți poporul român să simtă că Americanii, în fine, au venit.

Vă mulțumesc, domnule Președinte, vă mulțumesc, domnilor Senatori,

V. ANANIA

3 septembrie 1976

Traducerea autorului, după textul englez publicat de Congresul statelor“ Unite în volumul *Hearing before the Subcommittee on International Trade of the Committee on Finance, United States Senate. Ninety-Fourth Congress, Second Session, September 8, 1976*. U.S. Government Printing Office, Washington, 1976, pp. 145 - 151.

CUPRINSUL

Cuvânt înainte	2
Efectele transilvane ale Tratatului de la Trianon	4
I. Concordatul	6
II. Statusul romano-catolic ardelean	44
III. Școlile catolice	63
IV. Ordinele călugărești	69
Câteva considerații finale	75
Anexe:	
Generația Cluj '46	78
Memoriu	80

PRO MEMORIA

Acțiunea catolicismului
în România interbelică

de

Valeriu Anania

FOLOSITI TEXTUL DOAR DACA AVETI CERTITUDINEA CA ESTE CONFORM
CU ORIGINALUL ROMANESC EDITAT **EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI
DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMANE, BUCUREȘTI, 1992.**
PENTRU ACEASTA PROCURATI-VĂ LUCRAREA DOAR DE LA PERSOANE
DE INCREDERE CARE AU VERIFICAT INTEGRITATEA TEXTULUI, SAU
DESCARCAȚI-O DE PE SITEURILE
<http://www.angelfire.com/space2/carti/>
<http://www.megaone.com/patristica/carti/>

Rugati-vă pentru cei ce au trudit la realizarea
acestei versiuni digitale.

APOLOGETICUM

2004
